

KOKEMUKSIA LUONTOTILASSA

Suomalainen suhtautuminen luontoon ennen ja nyt

Etnologian pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Syksy 2009

Sinikka Partanen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	3
2. TUTKIELMAN TAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET	7
TIETEENALAN VAIKUTUS TUTKIELMAAN JA TULKINTAAN	7
KESKEISET KÄSITTEET.....	10
Luonto ja luontosuhde.....	10
Kokemus ja kokemuksellinen luontosuhde	17
Tila ja luontotila.....	19
3. TUTKIJAN ASEMOINTI.....	23
4. AINEISTO JA METODIT	28
TEEMAKIRJOITUKSET AINEISTONA	28
KERUUN KULKU	31
KERUUN TULOS	33
TUTKIELMAAN RAJATTU AINEISTO	34
METODIT	35
5. AINEISTOLÄHTÖINEN LUONNON MÄÄRITTELY JA IHMISEN ASEMA SUHTEESSA LUONTOON.....	41
ANKARA JA ARVAAMATON LUONTO, HENGESTÄÄN TAISTELEVA IHMINEN	41
PYHÄ LUONTO, KUNNIOITTAVA IHMINEN.....	46
TARPEELLINEN LUONTO, AHKERA IHMINEN	51
KAIKKEIN KAUNEIN LUONTO, KOTIINSA KAIPAAVA IHMINEN.....	58
UHATTU LUONTO, SUOJELEVAN ASEMANSÄ TIEDOSTAVA IHMINEN.....	62
ELÄMYKSELLINEN JA INSPIROIVA LUONTO, HYVINVOIVA IHMINEN	67
6. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	74
LÄHTEET	79
LIITE	90

1. Johdanto

Käsittelen tutkielmassani nykysuomalaisten luontosuhdetta ja -käsityksiä. Tutkimus pohjautuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston *Luontokertomuksia* -keruussa saatuun teemakirjoitusaineistoon, jota tutkien ja tulkiten etsin vastauksia siihen, kuinka suomalaisten asennoituminen luontoon on muuttunut 1920-luvulta vuoteen 2008 tultaessa. Aineisto tarjoaa mahdollisuuden annetulla aikavälillä tapahtuneen muutoksen tarkasteluun, mutta pyrkimykseni ei ole tehdä tarkkaa selontekoa kullekin vuosikymmenelle kuuluneista ominaisista käsityksistä tai etsiä eri vuosikymmenten välisiä eroja. Tarkastelen muutosta menneen ajan ja nykyisyyden välillä.

”Menneisyys on vieras maa”, toteaa folkloristi Seppo Knuutila (1994, 14). Tämän tutkimuksen vieras maa on erityisen vaikeasti kartoitettava, sillä se käsittää niin monta subjektiivista menneisyyden määrettä kuin on aineistolla tuottajia. Toisille keruuseen osallistujille kaukaisin menneisyys on 1920-luvulla, kun taas joillekin mennyt merkitsee kahdenkymmenen vuoden takaista aikaa. Jokainen kirjoittaja on määritellyt omalla kohdallaan sen, mitä menneisyys tarkoittaa, mutta käytännössä se käsittää kaukaisimman muistettavan ajanjakson, lapsuuden ja nuoruuden.

Menneisyyden sanotaan olevan haasteellinen tutkimuskohde, koska sitä muutetaan jatkuvasti nykyisyydestä käsin (Knuutila 1994, 18). Muistin valikoivuus ja muistamattomuus tekevät tehtävänsä henkilökohtaisten asioiden muistelussa. Pitkälle ulottuvassa henkilökohtaisen menneisyyden pohtimisessa tulee muistiin liittyvien problematisointien lisäksi vastaan myös toisenlaisia haasteita: kaukaisen menneisyyden kokija on käytännöllisesti katsoen eri ihminen kuin nykyisyyden kokija, sillä vuodet ja alati kerääntyvät kokemukset muuttavat meitä. Jo pelkästään se, että kaukaisen menneisyyden kokija on lapsi, muuttaa kokemuksen luonnetta ja sitä, mihin kokijan huomio kiinnittyy.

Menneisyys myös vaikuttaa siihen, kuinka koemme asiat nykyisyydessä (Schacter 2001, 16). Tämä ei liene uutinen kenellekään, mutta se on hyvä nostaa esille muistuttamaan siitä, että kokemukset eivät ole puhtaita, vaan ne perustuvat aina johonkin aiempaan kokemukseen, muistoon, jopa oppiin tai esimerkkiin – ja sanalla sanoen: kulttuuriin.

Tutkielman vuosisataa hipova ajanjakso voi vaikuttaa pitkältä, käsittäähän se kolmen sukupolven kokemukset. Luontoon asennoitumista käsittelevässä tutkimuksessa tuo aika on kuitenkin häviävän pieni, sillä luontosuhteen tapaiset mentaaliset mallit muuttuvat hyvin hitaasti. Mentaliteetti, kollektiivinen mielenlaatu, on yhteinen tunnetila tai luonteen ominaisuus; mieli, jonka ominaispiirteisiin kuuluu hitaus, konkreettisuus, epäitsenäisyys ja yksinkertaisuus (Knuuttila 1994, 56). Lisäksi se on aktiivisesti vastahakoinen muutoksille (Knuuttila 1994, 34).

Mentaliteetin kollektiivisuudesta poiketen henkilökohtainen luontosuhde on hyvin yksilöllinen asennoituminen luonnonympäristöön. Luontokokemukset vaikuttavat luontosuhteen syntymiseen ja sen muuttumattomuuteen tai muuttumiseen. Jo usein esille tullut *kokemus* onkin aineistotulkintani lähtökohta ja yksi tutkielmani pääkäsitteistä – sen lainasta kiitän folkloristi Kirsi Laurénia (ks. Laurén 2006). On sanottu, että inhimillisessä kokemuksessa näyttäisi olevan yleensä ulottuvuus, jonka ääripäitä voi luonnehtia sanoin miellyttävä tai epämiellyttävä, ja aivan perustasolla ihmisen arvostukset riippuvat siis näistä miellyttävyyden tuntemuksista (Turunen 1993, 11). Näin ollen luontokokemukset vaikuttavat luonnon arvostamiseen tai sen arvon vähättelyyn.

Tutkielmassani kokemus näyttäytyy kahdenlaisena: elämyksellisenä hetken ja ympäristön kohtaamisena sekä monien eri elämysten muodostamana pitkäaikaisena kokemuksena, elämäkokemuksena. Luonto on elämäkokemuksen esiin kaivajana antoisa tutkimuskohde. Se tarjoaa loputtomasti esimerkkejä siitä, miten luonnonympäristö vaikuttaa henkilökohtaiseen kasvuun niin, että luontokokemuksista muodostuu osa kokijan minuutta. Tutkijana oma elämäkokemukseni oli myös osaltaan mukana vaikuttamassa tutkielman syntyyn ja etenkin aiheen valintaan. Ei mikään yksittäinen elämys tai hetki, vaan tunne siitä, että tämä aihe on ominta itseäni ja tästä tahtoisin itsekin tietää lisää. Olin kiinnostunut saamaan selville millaisia kokemuksia on niillä muilla ihmisillä, jotka aiheeseen kirjoittaen tarttuvat, mitä luonto heille merkitsee ja miksi.

Nyt kun aiheen valintaa muistelee jälkikäteen, niin mieleen palaa yksi juuri tähän liittyvä hetki, oma yksittäinen kokemukseni luonnossa. Nimittäin niihin aikoihin, kun gradun aloittaminen alkoi olla ajankohtaista, olin päivän retkellä Hiidenportin kansallispuistossa

Sotkamossa. Evästauon virkistäminä olimme jo kääntyneet polulle, joka johti pois päin metsästä. Mukanani oli ystävä, jonka olen tuntenut käytännöllisesti katsoen koko elämäni. Juttelimme tutkimusaiheen valinnasta, ja vielä siinä vaiheessa totesin, että oikea aihe löytyy kyllä, nyt en vain sitä vielä osaa sanoa. Se oli sellainen täydellinen retkipäivä, kesäisen lämmin ja aurinkoinen, ja paikka oli ennestään tuttu meille molemmille. Retken tarkoitus oli karata päiväksi arjesta, nautiskelemaan kiireettömyydestä ja toistemme seurasta. Ehkäpä siellä, luonnon rauhassa ja sen vaikutuksesta tein jo alitajuisen päätöksen tutkielmani aiheesta. Myöhemmin ajatellen valinta tuntuu luontevalta sekä minulle itselleni että ajallemme. Pyrkimykseni oli päästä kiinni aiheeseen, joka on ajankohtainen ja johon myös jokaisella tutkielmaan tutustujalla olisi oma kosketuspintansa.

Luonto puhuttaa ja jokaisella on siitä jonkinlainen käsitys. Etenkin eri luontoalojen asiantuntijoilla on jatkuvasti sanansa sanottavana luonnon voinnista ja ihmisen vaikutuksesta siihen. Ympäristön saastuminen ja luonnonvarojen ehtyminen ovat aikamme ydinkysymyksiä, jotka vaikuttavat luontokeskusteluun, sen myötä tietoisuuteen ja edelleen myös henkilökohtaiseen luontohavainnointiin ja -kokemuksiin. Väestön ja kulutuksen kasvu ovat aiheuttaneet globaaleja ongelmia ja etenkin ilmastonmuutos vaikuttaa kaikkiin yhteiskunnan tasoihin ympäri maailman. Uutisaiheena luontoon ja ilmastoon törmää päivittäin, ja uutiset ovat herätteleviä. Todettu on, että ilmastonmuutos nykyisessä laajuudessaan on uhka ihmiskunnan olemassaololle (esim. HS 26.3.2009/A2). Onhan ihminen toiminnallaan tuhonnut jo monia muitakin lajeja (Salonen 2005, 35), miksi se itse olisi turvatumpi kuin muut lajit? Uhkakuvien lisäksi myös luonnon hyvää tekevästä vaikutuksesta puhutaan paljon. On ajallemme ominaista, että luonnon helmasta haetaan terveyttä, virkistystä ja mielenrauhaa.

Vaikka aihe on pinnalla monella tapaa, ei se välttämättä tarkoita sitä, että luonto olisi muuttunut erityisen uhatuksi tai elämykselliseksi ”tavallisille ihmisille”, joille luonto usein merkitsee ennen kaikkea pysyvyyttä ja tuttuutta jatkuvien muutosten maailmassa. Tutkielmallani tahdon kaivaa esiin tavanomaisia tuumailuja, niitä mielipiteitä, jotka jäävät kuulumattomiin uutisoidun ja tieteellisen luontonäkemyksen pitäessä valtaa. Luonnon merkitykset ja suhde siihen kertovat nimittäin ennen kaikkea paljon ihmisestä itsestään. Useimmat postmodernit ihmiset näkevät maailman omien odotustensa valossa ja ajan ja

paikan luomassa kontekstissa, jossa muun muassa ihmisen etninen tausta, sukupuoli, sosiaalinen asema ja ikä määrittävät erilaisia toimintoja ja ideoita, hänen paikkaansa luonnonympäristössä (Pedersen & Viken 2003, 12—14).

Luontokertomusten tarkastelu kokoaa erään hajanaisen joukon kokemukset siitä, kuinka he ovat elämänsä mittaan luonnon kohdanneet, kuinka he kohtaavat sen nyt ja miten he asemoivat itsensä suhteessa siihen. Aineisto muodostuu luontoaiheesta kiinnostuneiden ja siihen huomionsa kiinnittäneiden kertojien kokemuksista ja kirjoituksista, joten ei voida olettaa, että tutkielma käsittelee yleispätevästi kaikkien suomalaisten kollektiivista luontosuhteen muutosta.

Havainnollistavaksi näkökulmaksi luontoon muodostin uusvanhan käsitteen *luontotila*. Vanhaa siinä on tila-käsitteen monipuolinen käyttö niin etnologisissa kuin muidenkin alojen tutkimuksissa, mutta uutta sen etuliite ja sen myötä 'tilan' kytkeminen luonnonympäristöön. Luontotila rinnastuu elettyyn, muistin merkitsemään tilaan, jonka tilan käyttäjät ja tila yhdessä muodostavat. Taidehistorioitsija Kirsi Saarikangas on pohtinut eletyn tilan luontokokemuksia rakennetussa ympäristössä (asuinlähiössä) ja kirjoittaa siitä näin:

Ne [sulavan lumen alta paljastuva, musta ja haiseva maa, kevätpurojen solina, vastaleikatun nurmikon ja kukkivien ruusupensaiden tuoksu sekä pimeyden ympäröimän valaistun luistinradan äänet ja liikkeen ja kylmän tuntu iholla ja varpaissa] ovat painuneet muistoina ruumiiseeni, lihaksiini ja liikkeisiini. Nämä kokemukset ovat vähintään yhtä tärkeä osa lähiötilaa ja sen merkitysten muotoutumista kuin rakennuksetkin. (Saarikangas 2006, 194.)

Minun vuoroni on jatkaa tästä. Jätän rakennetun ympäristön, astun askeleen sivummalle ja tarkastelen kokemuksellista luontotilaa.

2. Tutkielman tausta ja keskeiset käsitteet

Tieteenalan vaikutus tutkielmaan ja tulkintaan

Luonto on konkreettiselta muodoltaan maaperää, kasvillisuutta, vesistöä, eläimiä ja ilmastoa. Tutkimuskohteena luontosuhde on kuitenkin abstraktio. En voi ottaa sitä käsiini tarkasteltavaksi, mutta voin uskoa sen olemassaoloon, koska mielestäni tutkielman aineistonkeruussa syntynyt teemakirjoitusaineisto sekä saatavilla oleva tutkimuskirjallisuus todistavat muidenkin uskovan siihen. *Havainto* luontosuhteen olemassaolosta mahdollistaa tutkielman laatimisen valitsemastani aiheesta.

Havaintomme ovat läheisesti sidoksissa päättelyyn. Projisoimme sekä arkipäivän elämässämme että tieteessä aiemmin hankkimiamme tietoaineiksia havaintojemme kohteisiin. (Korkiakangas 2008, 19.) Keräämäni koulutuksen avulla hankittu tietoaines kulkee mukani pääosin tutkimuksellisenä apuna, mutta myös verhona, joka estää minua näkemästä toisin. Seuraan tutkimusalani vakiintunutta käytäntöä tutkielman laatimisen suhteen, ja toteutan tässä laadullisen tutkimuksen menetelmillä aineistolähtöisen itsenäisen tutkielman, jonka tieteenkäsitteet pohjautuu hermeneuttis-fenomenologiseen tieteenteoriaan.

Hermeneutiikka on eläytyvää ymmärtämistä. Sen ideana on, että koko kulturaalinen ja sosiaalinen todellisuus on merkitysten läpäisemää, ja että sen tutkiminen on merkitysten etsimistä. (Korkiakangas 2008, 21.) Asiat saavat merkityksensä kulttuurisidonnaisesti. Ihmisen aivot ja mieli muokkautuvat kulloisessakin kulttuurissa sekä luonnon- että kulttuuriympäristössä; tässä prosessissa, jatkuvassa aktiivisessa uudelleen konstruktiossa, omaksumme oman kulttuurimme ajattelumallin. (Shore 1996, 4–7; ks. myös Geertz 1973, 55–83.) Tuon mallin mukaisesti omaksumme muun muassa käsityksemme ajan ja paikan järjestäytymisestä, tilannesidonnaisesta käyttäytymisestä ja tavoista selittää asiat.

Tutkielmani ei ole puhtaasti etnologiaa, mutta pyrkimykseni on ollut pitää se pääsääntöisesti alan ja sen lähialojen näkökulmissa ja tutkimustavoissa. Etnologinen ote luontoon tekee siitä osan kulttuuria – etnologi Bo Lönnqvistin sanoihin liitettynä: osan sitä paradoksien jännityskenttää, jossa ihmiset pyrkivät tekojen, tapojen, ajatusten ja kielen avulla luomaan jonkinlaista mielekästä merkitysjärjestelmää tyydyttääkseen jatkuvuuden ja muuttumattomuuden tarvetta (Lönnqvist 1999, 29).

Opintojeni painottuminen folkloristiikan alaan on antanut työlleni luontevasti folkloristisen ominaissävyn. Folkloristiikan tutkimuskohde folklore kuvastaa erilaisten kansanryhmien maailmankuvaa ja vahvistaa näiden identiteettiä (Suojanen 1999, 35). Vaikka en tutkikaan luontosuhdetta kiteytyneiden kertomusperinteen lajien kautta, antaa aineistoni viitteitä siitä, että jo luontoon suhtautumisen tavat itsessään ovat eräänlaisia kiteytyksiä; ne siirtyvät eteenpäin ja muuttuvat hyvin hitaasti.

Laajimmillaan koko kansanomaista kulttuuria ja suppeimmillaan vain kirjoittamatonta sanataidetta tarkoittavan folkloren on pitkään katsottu olevan anonyymiä, muistinvaraista, suullista, yhteisöllistä, etnosentristä ja stereotyyppistä (Virtanen 1988, 24–38). Nykyfolkloren määritelmästä suullisuuden vaatimus on tosin jo jäänyt pois; onhan omien ajatusten kirjallinen esittäminen kulttuurissamme hyvin yleistä (Koski 1996, 25–26).

Oma näkökulmani on se, että sekä suullisesti että kirjoittamalla *kerrottu luonto* on osa kansanomaista kulttuuria. Osa siitä on kouluopeista ja korkeakulttuurista omaksuttua tietoa, mutta keskusteluissa siihen lisätään omaa kokemuksellisuutta ja näkemyksiä. Samantyyppisten kokemusten lisääntyessä suhde luontoon muokkautuu kansanomaiseksi näkökulmaksi ja ajattelutavaksi, mentaaliseksi ymmärrykseksi, henkiseksi perinteeksi.

Henkistä perinnettä voidaan siis tarkastella yksittäisinä perinnetuotteina, satuina, tarinoina, lauluina ja leikkeinä, mutta yhtä lailla se voidaan nähdä myös miljöö- ja ryhmäsidonnaisena kulttuuriviestintänä (Perinteentutkimuksen terminologia [online]). Kuten folkloristi Lea Virtanen on todennut, kulttuurintutkija joutuu koko ajan suorittamaan valintoja, ja kuvatessaan kulttuuria hän nostaa tuhansista mahdollisista

piirteistä esiin sellaisia, jotka vastaavat juuri hänen käsitystään perinteestä (Virtanen 1988, 22). Tämän työn osalta määrittelen luontosuhteen henkiseksi perinteeksi; se on tiettyyn aikaan ja paikkaan liittyvä asenne, jonka pohjana on paikallinen kulttuuri. Aika on 1921–2008, koska sille aikavälille kertomusaineisto sijoittuu. Paikka on Suomi.

Luonto tutkimusaiheena ei ole saavuttanut suurta suosiota 2000-luvulla folkloristiikan alalla. Pystyin silti tukeutumaan tutkielmassani pääosin 10 vuoden sisällä julkaistuihin tutkimuksiin, mikä takaa tutkielmani kiinnittymisen ajankohtaiseen tutkimuskenttään. Vanha kirjallisuus puolestaan on alan ikitietoa, joka lunastaa arvostuksellaan paikan lähdekirjallisuutena iäkkyystään huolimatta. Painetun kirjallisuuden ja artikkeleiden lisäksi lähteet ovat internetistä. Kirjallisuus ja muut lähteet ovat pääasiallisesti folkloristiikan, etnologian, historian ja filosofian aloilta, mutta joukossa on poikkeuksena myös ekopsykologinen näkökulma eheyttävään luontoon. Ekopsykologia antaa tietoa ja ymmärrystä ihmisen luontosuhteen moninaisesta merkityksestä (Wahlström 2006, 3). Sen kiinnostuksen kohteina ovat luontoympäristö, ympäristönsuojelu sekä ihmisen ja luonnon yhteys. Ekopsykologiassa yksilön koetaan olevan osa luontoa. (Salonen 2005, 13–14.) Sen tiedonlähteet ovat psykologi ja kasvatustieteilijä Riitta Wahlströmin mukaan moderni tiede, muinainen alkuperäiskansojen käsitys ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta, ekofilosofia ja syväekologia, ympäristöbiologia, kokemuspohjainen tieto, ekofeminismi sekä tutkimustulokset luontoyhteyden terveyttä edistävästä vaikutuksesta (Wahlström 2006, 6–8).

Oman alani näkökulmasta ekopsykologia voi tuntua vieraalta, mutta perustelen valintaani sillä, että folkloristisin tai etnologisin käsittein en olisi pystynyt käsittelemään eheyttävää luontonäkemyttä tahtomallani tavalla. Mielestäni teema oli kuitenkin ajassamme niin hallitseva ja selkeä, että siihen oli tartuttava.

Keskeiset käsitteet

Luonto ja luontosuhde

Kirjallisuustieteen ja kulttuurintutkimuksen tutkija Raymond Williams toteaa, että luontoa koskeviin käsityksiin sisältyy uskomaton määrä inhimillistä historiaa. Hän muistuttaa, että kuten toisillakin perustavilla ideoilla, jotka ilmentävät ihmiskunnan käsityksiä itsestään ja paikasta maailmassa, luonnolla on tietty nominaalinen, vuosisatojen mittainen jatkuvuutensa, mutta lähemmin katsottaessa voidaan nähdä, että käsite on mutkikas ja että se muuttuu toisten käsityksen ja kokemusten muuttuessa. Williamsin mukaan luonnon kaltaisten käsitteiden kohdalla tärkeää ei olekaan niiden ”oikea merkitys”, vaan niiden historialliset muutokset. (Williams 2003, 40–41.)

Williams jatkaa, että kun alamme puhua ihmisistä, jotka sekoittavat työnsä maahan, joudumme kokonaan uuteen maailmaan, jossa luonnonhistorian erottaminen yhteiskunnan historiasta käy tavattoman ongelmalliseksi (2003, 54). Luonnontieteilijät, soveltava tiede ja tietoinen kajoaminen luontoon inhimillisten päämäärien nimissä (maatalouden parannuspyrkimykset, teollinen vallankumous) vaikutti erikoisella tavalla luontoa koskeviin käsityksiin. Syntyi uusi, nykyään hyvin suosittu luonnon merkitys:

Luonto oli tässä uudessa merkityksessä uudella tavalla kaikkea sitä, mikä ei ollut ihmistä – kaikkea sitä, mikä ei ollut ihmisen koskamaa ja pilaamaa, luontoa yksinäisinä paikkoina, villinä luontona. (Williams 2003, 55.)

Modernin luontokäsityksen ituja on syntynyt jo keskiajalla, jolloin kaupungit alkoivat selvästi erottua kylistä: kylät olivat vielä kiinteä osa luonnon panoraamaa, mutta kaupunkeja ympäröivät muurit, vallit ja kaivannot erottivat ihmiset aiemmasta arkipäiväisestä elintilasta, johon luonto oli kuulunut. Tällöin rikkoutui ihmisten tiedostamaton symbioosi ympäristönsä kanssa. (Jokisalo 1994, 131.) Fyysisen ympäristön muuttumisen ja luonnon erottumisen lisäksi luonnon käsitteellistämiseen vaikutti maan omistamisen muutokset. Käyttöarvon sijaan hallitsevaksi tuli vaihtoarvo. Kiinteän

sidoksen maahan korvasi omistajan suhde tavarahan, ja ihminen muuttui maiseman sisällä elävästä maiseman ulkopuoliseksi katselijaksi. (Jokisalo 1994, 131.)

Yleinen tapa suhtautua luontoon nykyään näyttää olevan sen käsittäminen joko subjektiksi tai objektiksi (ks. Kumpulainen 2004). Esimerkiksi ympäristöfilosofian edustaja Leena Vilka kysyy millä perusteella väitämme, *ettei* luonto ole subjekti. Hänen mukaansa olisi perusteltua laajentaa subjektin ja persoonan alaa vähintäänkin tunteviin ja tietoiisiin eläimiin, jotka ovat oman elämänsä subjekteja. (Vilka 1998, 36.)

Luonnon välineellistämisen ideologia, sen asettaminen objektiksi, on tyypillisesti uuden ajan ideologiaa (Pitkänen 1996, 22). 1600-luvun tieteellinen luontokäsitys korosti aikoinaan luonnon riippumattomuutta ihmisestä, mikä tarkoitti sitä, että luontoa voitiin tarkastella esineenä tai kohteena, objektina. Tuon käsityksen mukaan eläimet ja kasvit eivät eronneet elottomista luonnonobjekteista tai ihmisen rakentamista koneista. (Vilka 1998, 32.)

Subjekti-objekti -problematiikkaa suhtautumisessa luontoon on myös erilaisten ”luontosuhdetyyppien” jaottelussa, jossa suhtautumistavat jaetaan karkeasti luonto- ja ihmiskeskeisiksi. *Luontokeskeisessä* ajattelutavassa toiminnan tavoitteena on luonnon itseisarvoisen toiminnan turvaaminen. Kaikkien eliölajien, ihminen mukaan luettuna, ajatellaan olevan samanarvoisia. Luontokeskeinen ajattelu on luonnon säilymisen kannalta tehokkain mahdollinen ajattelutapa, mutta nykyisen kaltaiset yhteiskuntia ei olisi mahdollista pitää yllä eettisesti kestävin perustein, jos luontokeskeinen ajattelu otettaisiin vakavasti. (Elo & Paalanen 2002, 181.)

Ihmiskeskeisistä ajattelutavoista *hyötyajattelu* on kaikkein karkein ja myös nykyihmiskeskeisin (Elo & Paalanen 2002, 182). Elo ja Paalanen mukaan se on myös lähes kaikkialla yleisin tapa suhtautua luontoon. Se kiinnittää luonnon arvon johonkin mitattavaan hyvään, kuten rahan tai tavaroihin. Sen päämääränä on yhteiskunnan ja sen jäsenten mahdollisimman korkea hyvinvointi, jonka ehtona on tuotannon lisääminen ja luonnon yhä tehokkaampi hyväksikäyttäminen. (Elo & Paalanen 2002, 182.)

Ihmiskeskeisyys liittyy aina ajatteluun ihmisen herruudesta, olemisesta muiden yläpuolella. Kyseessä on arvohierarkia, jossa ihminen on eläinten ja kasvien yläpuolella ja jossa ihminen ainoana järkiolentona on oikeutettu hallitsemaan luontoa. (Suutala 1996, 16).

Hyötyajattelua pehmeämpi *monenkeskinen lähestymistapa* luontoon ottaa huomioon niin ihmisen kuin luonnonkin näkökulman. Luonnon monimuotoisuus, eläinten oikeudet ja ihmisen pyrkimykset ovat sen mukaan kaikki vakavasti otettavia asioita (Elo & Paalanen 2002, 185). Tämä lähestymistapa peräänkuuluttaa ihmisen vastuuta tekemisistään. Se ei poissulje luonnonresurssien hyötykäyttöä, mutta vaatii tekemään eettisesti kestäviä, kauaskatseisia ratkaisuja.

Humanistisella luontonäkökulmalla pyritään laaja-alaiseen ymmärtämiseen, jossa otetaan huomioon luonnon merkitys ihmiselle monipuolisista lähtökohdista; sen valossa luonto ei ole tärkeä ainoastaan hyödyn näkökulmasta, vaan siinä otetaan huomioon myös esteettiset ja eettiset näkökulmat. Luonnon merkityksen katsotaan heijastelevan ihmisen pyrkimyksiä. (Elo & Paalanen 2002, 186.)

Meillä suomalaisilla on olemassa joukko usein toisteltuja luontosuhdekäsityksiä, joille ei löydy todisteita perinnekokoelmistamme. Näistä yleisiä ovat oletukset, että metsä on ollut aina suomalaiselle pyhä asia ja että ihminen ja luonto ovat eläneet syvässä yhteydessä toisiinsa. Nämä ovat kuitenkin vain uskomuksia menneisyydestä, siis oma kansanperinteen lajinsa (Virtanen 1994, 134). Uskomuksista paistaa läpi perin romanttinen käsitys ihmisen luontosuhteesta. Luonto on väistämättömästi ollut aina osa elämää ja ilman muuta sitä voi kutsua syväksi yhteydeksi, mutta etenkin metsän pyhyiden korostaminen vie herkästi katseen pois siitä, mikä on ollut sen todellinen asema pohjolan asukkaille.

Pohjoisen ihmisen ja häntä ympäröivän luonnon kompleksisesta yhteydestä toisiinsa kertoo muun muassa folkloristi Laura Starkin kansanuskoa käsittelevät tutkimukset ortodoksisesta Karjalasta ja sen talonpoikaisväestön suhteesta metsään. Tutkimukset, jotka pohjaavat 1825–1966 kerättyyn kertomusaineistoon ja kirjoitettuihin tiedonantoihin, tuovat ilmi ihmisten pelon ja varauksellisen suhteen: ajan väestölle metsä oli asuinalueen

ulkopuolisuutta edustava *toinen*, jossa ihmistä uhkasivat niin karjaa syövät pedot kuin 'metsänpeitto'. (Stark 2002, 111–137 ja 147–154.)

Erilaiset suhtautumistavat luontoon eivät riipu erityisesti siitä, millainen luonto itse on. Ne ovat aina ihmisen oman järkeilyn ja arvottamisen tulosta (Elo & Paalanen 2002, 181). Kulttuurintutkija Mikko Kumpulainen viittaa Carolyn Merchantin amerikkalaisiin ympäristöhistorian tutkimuksiin kirjoittaessaan luontosuhteesta seuraavaa:

Luontosuhteen muuttumiseen (Amerikassa) ovat vaikuttaneet kaksi vallankumouksellista kautta, kolonialistinen ja kapitalistinen. Kolonialistinen vallankumous rikkoi heimoyhteisöt sekä metsästäjä-keräilijä -kulttuurin. Kapitalistinen vallankumous siirsi Amerikan maataloudesta markkinatalouteen. Heimokulttuurille oli ominaista luonnon käsittäminen aktiiviseksi, Äiti-Maaksi. Myös eläimet, puut ja kivet olivat nimettyjä subjekteja. Uskomukset perustuivat animismiin, uskoon, että kaikilla olioilla on sielu. Luonnon ja ihmisten välillä vallitsi vastavuoroisuus. Kolonialistisen vallankumouksen jälkeen uskomukset vaihtuivat kristinuskoon. Maa käsitettiin neitseelliseksi, jonka jumalallisina hoitajina ihmiset toimivat. Luonto alkoi saada passiivisia ja objektiivisia merkityksiä – sitä alettiin pitää yhä enemmän hyödykkeenä. – – Luonnosta tuli tieteellisen tutkimuksen kohde ja resurssi. – – Luonnon käsittäminen ihmisestä irrallisena objektina näkyy kaikkialla kulttuurissamme, josta on kehittynyt yhä dualistisempi. Maskuliininen objektiivisuus, totuus ja tehokkuus on erotettu feministisistä tunteista, pehmeystä ja heikkoudesta. (Kumpulainen 2004, 111.)

Kumpulaisen mielipide yhtyy edellä mainitsemini Williamsin näkemyksiin maanviljelyn vaikutuksista luontosuhteen muuttumiseen. Hän kirjoittaa edelleen, että maanviljelyn ja karjanhoidon kehittyminen muutti aikoinaan ratkaisevasti ihmisen suhdetta luontoon, sillä ihmiset alkoivat niiden myötä aktiivisesti vaikuttaa luonnon prosesseihin omien tarpeidensa ja päämääriensä mukaan (Kumpulainen 2004, 111). Perinteiseen talonpoikaiseen tapaan viljellä maata liitetään vielä mielikuva myötäsnyntisestä,

ekologisesta sensitiivisyydestä ja luonnon ja ihmisen toimien ekologisesta tasapainoisuudesta, ”oikeasta suhteesta”, mutta maatalouden teknistymisen, tieteellistymisen ja kaupallistumisen katsotaan pilanneen sen (Kumpulainen 2004, 112). Tuo ”oikean suhteen” mainitseminen on mielenkiintoinen seikka. Se arvottaa luontosuhteen kokemisen oikeaa ja väärää tapaa; se nostaa menneen ajan nostalgiseksi luonnon kanssa tasapainossa elämiseksi ja saa nykyihmisen näyttämään ympäristöstään vieraantuneelta ja siitä piittaamattomalta, vääristyneessä suhteessa elävältä.

Yksi yksittäinen huomionarvoinen jokaisen (matkantekijän) kokemusmaailmaan ja luontosuhteeseen vaikuttanut muuttava tekijä on ollut rautatie, joka merkitsee kokonaan uudenlaista mekaanista luonto- ja aikakäsitystä (Kuisma 1994, 170–171). Uskon rautatien muuttaneen ratkaisevasti yksilön *kokemuksellista yhteyttä luontoon*, kun matkanteko ei ole enää ollut välitön ruumiillinen kokemus, kuten hevoskyydillä tai jalan kulkiessa.

Suojelevan luontosuhteen taustaa Suomessa

Suojeleva suhtautuminen luontoon ja luonnonympäristöön on varmasti monista eri tavoista nyt se näkyvin ja kuuluvin, koska siihen liittyy niin poliittista toimintaa kuin kansalaisaktivismiakin; myös mediaa ja popkulttuuria seuraamalla luonto on helposti käsitettävissä ennen kaikkea suojeltavaksi, ja luontoihmiset ennen kaikkea luonnonsuojelijoiksi. Termejä luonnonsuojelu ja ympäristönsuojelu käytetään usein lähes rinnakkaisina. Niillä on kuitenkin vivahde-eronsa. Ympäristönsuojelun päätavoitteena on materiaalivirtojen säännöstely rakennetussa ympäristössä, kaupungeissa, teollisuudessa ja liikenteessä. Ympäristönsuojelu pyrkii tietoisesti vähentämään haitallisten päästöjen määrää ja se on infrastruktuurin materiaali- ja energiavirtojen jatkuvaa ohjaamista. Päästöjen ollessa pääsääntöisesti lähtöisin ihmisestä itsestään tai hänen toiminnoistaan, voidaan ajatella ihmisen pyrkivän suojelemaan itseään omalta itseltään. (Laakkonen 1999, 209–210.)

Luonnonsuojelu on perinteisesti pyrkinyt alkuperäisen tai sen kaltaisen luonnon rauhoittamiseen. Käytännössä suojelu on merkinnyt eri eläinlajien metsästysrajoituksia sekä maankäytön rajoittamista rakentamattomassa ympäristössä, maaseudulla tai taajamien harvaanasutuilla alueilla (Laakkonen 1999, 209). Kolme keskeistä perustelutasoa ympäristölle ja ympäristönsuojelulle ovat luonnontieteellinen, esteettinen ja eettinen (Jokisalo 1994, 130). Luonnontieteellinen perustelu saattaa nojautua esimerkiksi biologisen monimuotoisuuden turvaamisen välttämättömyyteen, kun taas esteettinen perustelu vetoaa luonnonkauneuteen ja sen säilyttämisen välttämättömyyteen. Eettisen perustelun lähtökohtana on pyrkimys turvata luonnon itse-arvoinen toiminta, ja ajatus, ettei luonnolle saa tehdä pahaa. (Jokisalo 1994, 130.)

Maantiedettä edustavan Sakari Tuhkasen mukaan idea luonnon suojelemisesta ihmiseltä on hämmästyttävän nuori. Vasta 1800-luvun alussa, teollisen vallankumouksen myötä ja romantiikan vaikutuksesta, ruvettiin vaatimaan merkittävien luonnonmuodostumien suojaamista kehittyvän asutus- ja elinkeinotoiminnan uhkaa vastaan (Tuhkanen 1999, 25; Jokisalo 1994, 139). Suomeen luonnonsuojeluaate tuli Tuhkasen mukaan 1880-luvulla niin ikään kansallisromantiikan vanavedessä, ja kuten muutkin edistykselliset aatteet, se oli suosittu keskustelun ja kannanoton aihe ennen kaikkea elitistisissä piireissä ja tieteellisissä seuroissa.

Luonnonsuojelulliset motiivit ja pyrkimys ”menetetyn paratiisiin” vaalimiseen ovat alkujaan liittyneet kulttuurimaiseman syntyyn. Ajatus luonnon ja kansan yhteenkuuluvuudesta eli voimakkaana 1800-luvun lopun suomalaisen sivistyneistön mielissä. Vaalittaessa alkuperäistä luontoa, on vaalittu alkuperäisyyttä kansassa. (Jokisalo 1994, 135–136.) Ideologian leviäminen kävi hitaasti: kansallisromanttiset taiteilijat edesauttoivat sitä, mutta kului vuosikymmeniä ennen kuin ajatus levisi laajoihin kansankerroksiin. (Tuhkanen 1999, 26.)

Elias Lönnrot – aikansa edistyksellinen luontoaktivisti – kirjoitti jo vuosina 1852–1853, toimittaessaan Oulun Wiikko-Sanomia, yleisiksi tarkoitettuja ohjeita metsän suojelusta (Majamaa 1994, 43). Hän halusi saada ”laiskan ja tietämättömän kansan” ymmärtämään metsän arvon: ”Se (metsä) on maalle kaunistukseksi ja se tuottaa maan asujille monta

etua”. Lönnrotin kuvataan olleen huolissaan luonnonvarojen haaskauksesta ja ehtymisestä. (Majamaa 1994, 43–45.) Lönnrotin luontosuhteen katsotaan muuttuneen romanttisen ihailun lähtökohdista suojelullisten ja taloudellisten näkökohtien korostamiseen (Majamaa 1994, 36). Leea Virtanen on päinvastoin arvellut, että tieto metsän taloudellisesta arvosta puolestaan saattoi nostaa luonnontunnetta ja lopulta halun säilyttää luonto koskemattomana (Virtanen 1994, 136).

Ympäristöpolitiikan professori Yrjö Hailan mukaan 1900-luvun aikana luonto sai äänen, joka vaihteli vuosisadan kuluessa suuresti (Haila 2004, 75). 1800- ja 1900-luvun vaihdetta edusti jo mainitsemani romantiikan värittäjä luonnonsuojeluaate. Vallalla oli näkemys, että puhdas ja neitseellinen luonto on arvokas voimavara teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan vastapainona. Hailan mukaan aatteen välitti pohjoismaihin A.E. Nordenskiöld, joka teki vuonna 1880 esityksen luonnonsuojelualueiden perustamiseksi. Luonnonsuojelijat pitivät luontoa arvokkaana sekä aineellisin että henkisin perustein. (Haila 2004, 75.)

Luonnonsuojeluaatteen vahvistuessa kulttuurinen suhde elolliseen luontoon myös maallistui. Sitä ennen luonnon ja kulttuurin keskinäinen suhde oli jäsenetty korkeampien periaatteiden kuten kristinuskon kautta. 1800-luvulla luontoa pidettiin välttämättömänä pahana, jonka kahleista ihmisen katsottiin vapautuvan kulttuurin ja sivistyksen avulla. Suhtautumisen muuttuminen auttoi hyväksymään luonnon, ja sitä alettiin jopa pitää niin aineellisen vaurastumisen perustana ja lähtökohdana kuin henkisten arvojen kasvualustanakin. (Haila 2004, 76–79.)

Hailan mukaan 1960-luvulla ympäristössä havaitut toimeentulon edellytyksiä uhkaavat muutokset muuttivat asenteita luonnon hyödyntämiseen koko teollisessa maailmassa. Ensimmäisiä kertoja lausuttiin ääneen sana ”ekokatastrofi”, jonka myötä luonto esitettiin väärin kohdeltuna, kostonhaluisena subjektina. Kansainvälisesti 1950-luvun rauhanliikkeet olivat merkityksellinen esivaihe myöhemmälle ympäristöliikeshdinnälle, mutta Suomessa niiden vaikutus jäi melko vähäiseksi. (Haila 2004, 81.)

1900-luvun lopun aikana tiedostettu ympäristöongelmien kärjistyminen loi Hailan mukaan globaalista ympäristöstä kulttuurisesti merkityksellisen järjestelmän, eräänlaisen maallistuneen kosmoksen, johon liittyi kuitenkin paljon henkisiä asenteita: ympäristöajatteluun sisältyi uskonnollisävytteisiä, panteistisia, luonnon pohjimmaiseen hyvyyteen luottavia virtauksia.

Kokemus ja kokemuksellinen luontosuhde

Kirsi Laurénin luontosuhdetta käsittelevä väitöstutkimus *Suo – sisulla ja sydämellä* (2006) erottautui tutkimusprosessin alkuvaiheessa tärkeimmäksi tutkimus- ja inspiraationlähteekseni. Laurénin ajatus kokemuksellisesta luontosuhteesta vaikutti ratkaisevasti tutkielmani etenemiseen ja valitsemaani aineistoanalyysin näkökulmaan. Laurén toteaa oman luontosuhde-tutkimuksensa perustavana ajatuksena olleen, että yksilön suhde niin toisiin ihmisiin kuin luontoonkin ilmenee hänen kokemuksissaan, inhimillisessä elämismaailmassa (Laurén 2006, 13). Laurén viittaa Michael Richardsonin teokseen *The Experience of Culture* (2001) kirjoittaessaan, että suhteemme luontoon tulee merkitykselliseksi tietoisuutemme, omien havaintojemme, kokemustemme ja toimintamme välityksellä:

Ihmiselle luonto on mieleen muodostunut konstruktio, eikä sitä ole olemassa meille ilman suhdettamme siihen. Siihen, mitä ymmärrämme kulttuurilla ja yhteiskunnalla, liittyvät myös teoriat luonnosta; ihmiselle luonto on siis kulttuurinen kategoria. (Laurén 2006, 13.)

Laurénin mukaan luontokäsityksemme ovat luontoon projisoituja käsityksiä ihmisestä itsestään, ja hän täsmentää, että näkemyksemme luonnosta ovat samalla näkemyksiä ihmisen paikasta maailmassa. Hän jatkaa, että yksilön luontokokemusta voidaan tutkia ainoastaan merkityksiä välittävien inhimillisten tunneilmaisujen, kielen ja elämäntapojen käytäntöjen kautta. (Laurén 2006, 13–14.)

Laurén tutki luontosuhdetta *Suotarina*-kirjoituskilpailusta saadun aineiston valossa. Johtopäätelmissään Laurén toteaa, että henkilökohtaisen luontosuhteen muotoutuminen on elämänpituisen, monimutkainen prosessi. Kyseisessä tutkimuksessa kävi ilmi, että henkilökohtaisen juuret maahan – tieto ympäristöön liittyvästä menneisyydestä – muodostavat tärkeän linkin ihmisen ja luonnon välille. (Laurén 2006, 209.)

Edmund Husserl (1859–1938), saksalainen filosofi ja fenomenologisen filosofian perustaja, on todennut, että välitön subjektiivinen kokemus on totuuden perusta. Fenomenologia on kiinnostunut tavoista, joilla tietoisuus jäsentää ulkomaailmaa; sen tutkimuksen kohteena on ulkoisen maailman rakentuminen ihmisen tajunnassa, ja sen välittyminen kokemuksissa. (Korkiakangas 2008, 16–17.) Fenomenologisesti kokemus on siis merkityssuhde, joka sisältää sekä tajuavan subjektin että hänen tajunnallisen toimintansa kohteen, johon toiminta suuntautuu. Kokemus rakentuu tästä subjektin ja objektin yhteen liitävästä suhteesta. (Laurén 2006, 81.)

Kokemukset voidaan hahmotella erilaisiksi kokemuslaaduiksi, joista ajallisesti ensimmäinen kokemus on laadultaan tunne. Tunteet ovat kokemuksia, jotka ilmentävät ihmisen tajunnallista suhdetta aiheeseen niin välittömänä kuin se on ihmiselle mahdollista. Perustunteita ovat yleisinhimilliset ilo, suru, onnellisuus, viha, inho ja pelko. (Perttula 2006, 123–125.) Valtaosa tunteista on kuitenkin kehon fyysisiä aisteihin perustuvia tuntemuksia kuten kipua, nautintoa, kylmyyttä, kuumuutta, nälkää, kylläisyyden tunnetta, voimaa tai väsymystä. Kokemus elää hetkessä ja se voi muuttua nopeasti. Pitkäaikainen epämiellyttävä tuntemus voi muuttua miellyttäväksi kokemukseksi. Tällaisessa tilanteessa voidaan puhua ponnistelujen kautta saavutetusta optimaalisesta kokemuksesta, joka on mahdollista saavuttaa yleensä silloin, kun ihmisen sielu ja ruumis ovat venyneet äärimilleen hänen yrittäessään omasta vapaasta tahdostaan suorittaa jotakin vaikeaa ja arvokasta. (Csikszentmihalyi 2005, 18.)

Kokemukset voidaan useimmiten pukea sanoiksi tai kuvailla muilla keinoilla, joten niitä on mahdollista vaihtaa tai jakaa toisten kanssa, mutta kokemuksia ei voi opettaa muille. Kokemus on siis yleensä omakohtainen, mutta puhutaan myös jaetuista kokemuksista. (Laurén 2006, 81.) Vaikka yhdyinkin mielipiteessäni siihen, ettei kokemuksia voi opettaa,

niin tahdon muistuttaa, että niiden jakaminen voi kuitenkin johtaa kokemuksen jäljille ja hakeutumaan samantyyppisiin kokemuksiin.

Laurénin mukaan kokemuksella ymmärretään yleensä jotakin pitkäkestoista, iän myötä karttuvaa ja muistissa säilyvää (Laurén 2006, 18). Itselleni kokemus on aina merkinnyt hetkellistä kokemisen tilaa, hetkessä läsnä olemista (vrt. miten *koen* asian x), fenomenologian mukaista tunne-elämystä, ja sen määritelmän mukainen on tutkielmani kokemus-käsite. Mikäli käytän termiä kuvaamaan pitkäaikaista kerääntynyttä kokemusten joukkoa, teen sen selväksi kyseessä olevassa tekstissä.

Kokemuksia ei voi tutkia empiirisesti, ellei niitä kuvata jotenkin, sillä elämyksellisessä muodossaan ne eivät ole tutkittavissa. Kuvauksen tapoja ovat esimerkiksi puhe, tekstit, piirrookset, valokuvat, liike, eleet ja ilmeet. Kuvaustapaa rajoittaa vain se, että siihen on voitava palata myöhemmin uudelleen. (Perttula 2006, 140.)

Tila ja luontotila

Etnologi Tiina-Riitta Lappi kuvaa tilan käsitteen problematiikkaa Raimondo Strassoldoa lainaten: ”Tilaa lienee mahdotonta yksiselitteisesti määritellä, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että tilalle annetut merkitykset vaihtelevat niiden käyttöyhteyksien mukaan” (Lappi 1997, 30). Maantieteen oppialan edustaja Päivi Kymäläinen mainitsee yhtenä tilan ominaisuutena, että sen on nähty edustavan liikettä, muutosta ja abstraktiutta (Kymäläinen 2006, 203). Monissa kielissä sana ‘tila’ merkitsee sekä tilaa että avaruutta. Suomen kirjakielissä tilan käsite on esiintynyt jo Agricolasta alkaen, ja se viittaa yhtä lailla fyysiseen tai paikalliseen tilaan ja sen laajuuteen tai sijaintiin kuin myös mentaaliseen tai emotionaaliseen olotilaan. (Saarikangas 2006, 12.)

Tila on paljon ja pitkään käytetty käsite muun muassa antropologisissa tutkimuksissa, josta esimerkkinä *liminaali-* ja *liminoiditila* (ks. esim. Turner 2007 [1969], 106–123; Selänniemi 1996, 194–200). Liminaalitila on välitila, jossa olevat henkilöt eivät ole täällä eivätkä tuolla, vaan sellaisten asemien välissä, joita lain, perinteen, sovinnastapojen ja seremonioiden voimalla on vakiinnutettu ja järjestetty (Turner 2007 [1969], 107).

Liminaalitilan uskotaan olevan jumalallista alkuperää, mutta liminoidi viittaa yksilöiden tuottamaan ja kuluttamaan tilaan (Selänniemi 1996, 196.); populaarikulttuurissa, viihteessä ja turismissa yhtä lailla kuin korkeakulttuurissa tuotetaan yksilöiden ja ryhmien kulutettavaksi tuotteita, jotka siirtävät tai ainakin lupaavat siirtää tuotteen hankkijan tai kuluttajan hetkeksi irti arjesta, liminaalisuutta muistuttavaan tilaan (Selänniemi 1996, 196).

Tilapohdinnassa tärkeimmäksi lähdekirjaksi valikoitui tutkimus *Eletyt tilat ja sukupuoli* (Saarikangas 2006), jossa pohditaan ihmisen, ympäristön, tilan ja sukupuolen välisiä suhteita sekä rakennetun ympäristön merkityksiä ja merkitysten muotoutumista. Teokseen tutustuessani huomasin rinnastavani rakennetun arkkitehtonisen tilan toistuvasti luonnon muodostamaan ympäristöön, *luontotilaan*, kokemusten kautta hahmotettavaan luontoon.

Erilaiset tilat, joissa liikumme ja vietämme aikaamme rakentamattomista rakennettuihin ja yksityisistä puolijulkisiin ja julkisiin, määrittävät keskeisellä tavalla olemistamme (Saarikangas 2006, 125). Samoin liikkumisemme ja olemisemme määrittää keskeisellä tavalla tilaa, jossa vietämme aikaa – suhde on vastavuoroinen. Ainutkertaiset ja henkilökohtaiset tilan kokemukset syntyvät aina kulttuuristen merkitysten ja ajallis-paikallisen kontekstin osana, kun subjektit toimivat vuorovaikutuksessa ja suhteessa olemassa olevan kulttuurisen maailman odotuksiin (Saarikangas 2006, 127). Olipa tila rakennettu tai luonnonmukainen, niin tilan määrittelyn ja hahmottamisen tapa ja suhde on samanlainen: luonnostakin tulee kulttuurinen luontotila ihmisen eläessä sitä, projisoidessaan siihen aiemmin omaksumaansa tai hankkimaansa tietoa, henkilökohtaisia odotuksiaan, toiveitaan ja pyrkimyksiään.

Subjekti, kokija, siis *tekee tilan* kokemuksillaan. Kokemuksiin vaikuttavat paitsi aika- ja paikkasidonnaiset kulttuuriset mallit, myös henkilökohtaiset pyrkimykset ja mentaaliset tilat. Myös tilan tuntemus muokkaa käsityksiä tilasta ja muuttaa sen merkitystä kokijan elämässä. Tutut paikat ja tottumukset tekevät tilasta hallitun, jolloin sen kohtaaminen muuttuu. Siksi sama tila voi edustaa eri aikoina samallekin kokijalle erilaisia merkityksiä. Luontotilan osalta tämä käy ilmi aineistoni teemoittelussa ja sen myötä löytyneissä monissa eri luonnon luonnehdinnoissa ja määritelmissä: yhden ja saman kokijan on

esimerkiksi mahdollista kuvata menneen ajan luonto ankarana, mutta nykyinen elämyksellisenä ja inspiroivana.

Luontotila on paitsi ihmisestä riippumaton *luonnontila*, myös ihmisen muokkaama tila. Muokattua tilaa ovat esimerkiksi hoidetut metsät, pellot, puutarhat, pihat, puistot ja rannat, lähestulkoon kaikki se luonto, jonne ihminen on raivannut itselleen tilaa elää ja asua. Ihmisestä riippumatonta luontoa edustavat kasvillisuuden, maaperän ja vesistön lisäksi myös eläimet, joiden kanssa ihminen jakaa luontotilansa. Suhtautuminen niihin vaikuttaa myös luontotila-kokemukseen.

Luontotilaan liittyvät yhtä lailla niin muuttuvuus kuin pysyvyyskin. Muuttuvuutta edustavat muun muassa vuorokauden- ja vuodenaikojen tuomat muutokset, aikakausiin sidotut luonnon kohtaamisen historialliset muutokset sekä ilmastolliset muutokset. Pysyvyyttä edustaa luonnollisesti luonnon ikiaikainen oleminen, ihmisen osa osana luontoa, mutta myös pienemmässä mittakaavassa *paikat*, joiden mukaan kokija, ihminen, käyttää ja havainnoi luontotilaa ja sen muutoksia.

Etnologi Tiina-Riitta Lappi kirjoittaa, että tilasta tulee paikka, kun se jäsennetään henkilökohtaisesti ja se tehdään merkitykselliseksi esimerkiksi siinä toimimalla. Paikat koostuvat fyysisistä ominaisuuksista, niihin liittyvistä toiminnoista ja paikkojen käyttäjien erilaisista käsitejärjestelmistä. Paikka käsitteenä yhdistää mielikuvan ja toiminnan tietystä fyysisessä ympäristössä. (Lappi 1997, 34.) Kokemuksellinen luontotila jäsenyytään erilaisten toiminnallisten paikkojen mukaan: on retki- tai marjastuspaikkoja, leikkipaikkoja, asuinpaikkoja sekä polkuja ja muita pysyviä kulkureittejä.

Maantieteilijä Yi-Fu Tuan kirjoittaa luonnonsuojelualueista (paikoista) ja ihmisen inhimillisestä pysyvyyden tarpeesta seuraavasti: ”Vaikka suojelualueille on laskematon määrä vankkoja ekologistia perusteita, niin niiden lisäksi ihmisellä on tarve paikalle, jossa aika näyttää pysähtyneen. Tarvitsemme paikan, johon voimme palata; paikan, jonka eheys ja rikkumattomuus lujittavat omaa eheyttämme ja rikkumattomuuttamme.” (Tuan 2006, 19.) Tuanin mukaan paikka edustaa pysähdystä, kuulumisen tunnetta ja konkreettisuutta.

Viime vuosina on kuitenkin yleistynyt myös ajatus paikasta, joka muokkautuu sekä kirjoituksissa, puheessa että määrityksissä. (Kymäläinen 2006, 203–205.) Käsite on ollut jo kauan haastava, eikä ole mahdollista puhua yhdestä oikeasta paikan tulkinnasta, vaan useista erilaisista tulkinnoista (Kymäläinen 2006, 215).

3. Tutkijan asemointi

Tutkija ei voi irrottautua kulttuurikontekstistaan, hän kantaa aina mukanaan omaa kulttuurista ja biologista painolastiaan, johon kuuluvat eräiden fyysisten tekijöiden lisäksi äidinkieli sekä oman kulttuurin käsite- ja arvomaailma (Ruotsala 2005, 53).

Alkuun olin sitä mieltä, että olematta osana sitä tilannetta, jossa vastaukset tuotetaan, olen poissaoleva ja häivytetty tutkija. Työn edetessä havahduin kuitenkin näkemään tilanteen toisin: olen tehnyt tutkimuskysymykset, valinnut vastauksia tuottavan kanavan ja esittänyt jo kysymyksissäni tiettyjä oletuksia siitä, että luontoon liitetään arvoja ja opetuksia; olen siis tehnyt itselleni kentän, jota ei olisi ilman minua olemassakaan. Tutkijan roolini onkin kaikkea muuta kuin häivytetty. Olen vahvasti mukana alusta loppuun tuottaessani, tulkitessani ja tehdessäni johtopäätöksiä.

Kuten kappaleen aloitukseen lainaamani kansatieteilijä Helena Ruotsala sanoo, en voi irrottautua kulttuurikontekstistani. Minut on kyllästetty tässä ajassa sillä ajatuksella, että luontosuhde on olemassa oleva ja keskustelua herättävä aihe. Suhde voi olla kaikkea välinpitämättömyyden ja aktiivisen luonnonsuojelun väliltä, mutta oletukseni on ollut, että erityisesti luonnonsuojelu ja huoli ympäristöstä ovat tämän ajan ilmiöitä. Oletustani ovat tukeneet muun muassa lähiympäristöni asenteet, media ja populaarit ilmiöt. Tästä hyvänä populaarina esimerkkinä mainittakoon syksyllä 2008 ilmestynyt, meillä Suomessa laajaa huomiota osakseen saanut dokumentti *Katastrofin aineksia* (käsikirjoitus ja ohjaus John Webster), joka kertoo yhden miehen ja hänen perheensä ympäristöteosta, kamppailusta muovia vastaan. Ohjaaja Webster teki kokeilun, jonka aikana hän perheineen yritti selvitä vuoden kuluttamalla mahdollisimman vähän öljyä. (Suomen Elokuvasäätiö, *Katastrofin aineksia* [online] 2008; Yle Uutiset, Ekomopo lähtee käsistä [online] 2008.)

Jo tutkimuksen alkuvaiheessa huomasin naiiviksi oletukseni luonnonsuojeluaatteen yleisyydestä. Se käy hyvin ilmi edellä mainitsemani dokumentin tekijän Websterin lehtihaastattelussa (Me 10/08, 17):

– – Webster sai huomata, että se, joka haluaa johdonmukaisesti suojella luontoa, leimautuu useimmiten kummajaiseksi.

Luontosuhde on itselleni ollut hyvinkin kasvattava ja merkittävä asia. Luonnonympäristö on tarjonnut minulle loputtomia mahdollisuuksia tarkkailla, kokea ja aistia elämää. Aiheen parissa työskentely sai minut pohtimaan yhä tarkemmin omaa suhdettani luontoon ja tuon suhteen tuomia vaikutuksia tekeillä olevaan tutkimukseen. Etnologi Marjut Knuuttilan tutkimus kansanomaisen keittämisen taidosta, ja sen luku *Tutkija arkitiedon osaajana ja tulkitsijana* oli isona apuna paikallistaessani omaa osuuttani tässä tutkimuksessa (Knuuttila 2006, 72–77). Löysin itseni Knuuttilan itselleen asettamista kysymyksistä hänen pohtiessaan sitä, kuinka hän olisi voinut tunnistaa ja löytää kentältä esiin tulevia tuntemuksia ilman omaa aiempaa subjektiivista kokemustaan (Knuuttila 2006, 73). Knuuttilan tutkimuksessa kyse on konkreettisesta arkitaidosta yhtä lailla kuin arkitiedosta. Omassa tutkielmassani kaikki tieto on annettu kirjallisessa muodossa, ja minun olisi ollut mahdotonta tunnistaa aineistoni tarjoamia elämyksiä ja kokemuksia suomalaisesta luonnosta, ellen jakaisi samaa kokemus- ja käsitemaailmaa aineiston tuottajien kanssa; tunnistan kertomusten tuoksut ja äänet, vuodenaikojen ominaispiirteet, polun paljaan jalan alla, mullan sormissa, kangistavan kylmyyden iholla. En ole kokenut sitä menneen ajan raskasta maatilalan arkea, joka kuvastui monista kertomuksista; en tiedä miltä tuntuu veden kantaminen kaukana olevasta lähteestä ja tuntematon on myös se hätä, kun paimenessa oleva huomaa eksyneensä metsään tai kadottaneensa karjaansa. Yhtä lailla vieraita ovat myös puute tai omavaraisuus. Minulla on kuitenkin jonkinlainen kosketuspinta myös tuohon aikaan kuulemieni tarinoiden ja jollain lailla opintojenikin kautta. Se on ollut apuna lukiessani ja tulkitessani aineistoa.

Juureni ovat metsäisissä maisemissa Kainuussa, ja vaikka lähdinkin kotimaisemista jo vuosikautia sitten, niin muistot lapsuudesta ja nuoruudesta ovat vahvasti minussa, niin yksityisenä henkilönä kuin tutkielman laatijana. Vaikutuksensa ovat antaneet äitini lapsuudenkoti – mummulani – metsän ja peltojen keskellä, leikit pihaluonnossa ja lehmälaitumilla sekä omien vanhempieni ja muiden kasvattajieni opit luonnon kohtaamisesta ja kohtelemisesta. Vaikuttamassa ovat olleet myös kouluopetus ja kiinnostus ympäristön hyvinvointiin, luontoon lämmöllä suhtautuvat ystäväni sekä luontoa

huomioivan identiteetin vahvistaminen kasvissyönnillä ja luonnonsuojelulla. Vaikka vakaumukseni ovat tulleet ja menneet, niin perustaltaan suhtautumiseni on pysynyt muuttumattomana lapsuudesta saakka. Suhtautumiseeni sisältyy voimakas vastavuoroisuuden ja huolenpidon periaate: olen itse osa luontoa, saan luonnonympäristöltäni hyvinvointia ja rauhaa ja kiitokseksi pidän omalta osaltani luonnosta niin hyvää huolta kuin mahdollista. Uskon tämän suhtautumistavan syntyneeseen vaikuttaneen fyysisen kasvuympäristöni lisäksi vahvasti myös lapsuudenkodin ja koulun tarjoama luterilaiseen uskontoon perustuva moraalikasvatus pyhäkoulusta rippikouluun asti. Kaiken kaikkiaan oletan, että minut on nimenomaan kasvatettu huomioimaan luonnonympäristöni, mutta se kuinka siihen suhtaudun, on monien yhteen nivoutuneiden asioiden lopputulos. Vuosien tuoma luonteva etääntyminen menneisyyteen ja luontosuhteeseeni vaikuttaneisiin seikkoihin ja ihmisiin auttaa minua toivottavasti tarkastelemaan aihettani niin objektiivisesti kuin se suinkin on mahdollista. Pysin sukuloimaan eläytymisen ja etääntymisen välillä, kuten Knuutilan lainaama uskontotieteilijä René Gothóni on kehottanut, jotta kykenisin tekemään puolueetonta ja lähdekriittistä tutkimusta. (ks. Knuutila 2006, 76.)

Aineistoon tutustuessani huomasin jakavani suurelta osin saman luontokokemuskulttuurin vastaajieni kanssa. Hyvin monet vastaajat kertoivat maalla vietettyyn lapsuuteen liittyvistä muistoista ja vanhemmistaan tai isovanhemmistaan, jotka antoivat ohjeita ja esimerkkiä omalla luontoon suhtautumisellaan. Jokaisella vastaajalla oli henkilökohtainen kosketus luontoon, jokainen koki sen tavalla tai toisella tärkeäksi osaksi elämäänsä. Merkittävin ero kokemuksellisessa luonnon kohtaamisessa on ajallinen ympäristö: omat muistikuvani luonnon kohtaamisesta alkavat vasta 80-luvulta, kun taas valtaosa vastaajista on syntynyt ennen 1950-lukua.

Käsitykseni kasvatuksen tuloksena syntyneestä luontosuhteesta näkyy kyselyyn laatimistani kysymyksistä. Kysyin vanhemman sukupolven antamista opetuksista ja esimerkeistä, lapsuudenkodin antamasta opista ja mahdollisesta nuoremman sukupolven opettamisesta. Hyvin moni vastaaja olikin käyttänyt esimerkiksi tarkoitettuja kysymyksiä vastaustensa taustalla ja siksi tuo näkökulma tulee vahvana esiin. Koska näkökulma on

olemassa, aion hyödyntää sen tarkastelemalla myös oppien siirtymisen tapoja ja konteksteja.

Kriittistä rakentavaa suhtautumista tutkimukseeni pidin mukana tutkimuksen alusta sen loppuun saakka. Pitkin matkaa tein huomioita siitä, miten tutkielman olisi voinut tehdä toisin, mitä asioita olisi voinut ottaa kattavammin huomioon ennen työn aloittamista ja mitä jäi saavuttamatta juuri näillä valinnoilla ja ratkaisuilla.

Harmillista on se, että kilpakeruuilmoitus piti saada matkaan niin vauhdikkaasti. Tein keruuseen liittyvät kysymykset hyvin nopealla aikataululla ja kuitenkin juuri niillä oli eniten vaikutusta kerättyyn aineistoon. Pääosin olen tyytyväinen, mutta joitakin pieniä muutoksia tekisin, jos aloittaisin tutkielman uudelleen. Jälkikäteen huomasin esimerkiksi turhaksi kysymyksen luontoon liitettävistä arvoista (ks. liite 1). Kysymyksenannosta puuttui arvojen määrittely ja esimerkit, joten arvo-kysymys jäi ilmaan ja vain muutama vastaaja oli yrittänyt muotoilla sanoiksi puettavia arvoja osaksi vastaustaan. Olisin voinut ainakin muotoilla kysymykseni toisin; arvojen sijaan olisi ollut hedelmällisempää kysyä ihanteista, jotka usein rinnastetaan arkikielessä arvoihin (ks. Turunen 1993, 59–64).

Aineistoa käsitellessäni pohdin myös sitä, onko yli 500-sivuinen aineistoni pro gradu -tutkielmaan liian laaja. Paikka paikoin sen käsittely oli mielestäni hankalaa ja olin huolissani siitä, kärsiikö aineiston analyysi sen laajuuden vuoksi. Pysyin kuitenkin valinnassani, sillä tuntumani mukaan tiukempi rajaaminen olisi vienyt mukanaan tärkeää tietoa. Rajasin tiukemmin asioita, en paperiarkkeja. Satoja sivuja pyöritellessäni heräsi usein myös kysymys siitä, olisinko saanut hoidettua aineistonkeruun tarkoituksenmukaisemmin haastatellen. Päädyin kuitenkin toteamaan, että tällaista tutkimusta ei toisin olisi voinut toteuttaa. Minulla olisi pitänyt olla käsilläni joka tapauksessa joku alustava aineisto, joka olisi ollut hankittu tämän aineiston tavoin. Vain näin toimien minulle tarjoutui mahdollisuus päästä tarkastelemaan juuri näitä nimenomaisia tutkimuskysymyksiä.

Aineiston rajaamisen metodi joutui myös myöhemmässä vaiheessa pohdinnan kohteeksi. Mietin olisiko ollut työn etenemisen kannalta mielekäästä käyttää satunnaista valintaa: olisinhan voinut aineistoon jo tutustuttuani ja sen homogeenisuuden huomattuani rajata sitä mekaanisesti ja sattumanvaraisesti vielä lisää. Se olisi ollut helppo toteuttaa esimerkiksi sillä periaatteella, että olisin ottanut varsinaiseen tutkimuskäyttöön vain joka viidennen kirjoitelman. Pidin kuitenkin loppuun saakka koko rajatun aineiston mukana tutkimuksessa huolimatta siitä, että se aika ajoin tuntui hidastavan työskentelyäni.

4. Aineisto ja metodit

Teemakirjoitukset aineistona

Oman tutkimukseni kautta liitän itseni sen joukon jatkeeksi, joka on tutkinut kirjoittavien kertojien tuottamaa aineistoa. Kirjoittaminen ja teemakirjoituskilpailut ovat olleet varsin suosittuja ja niitä on järjestetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (jatkossa SKS) lisäksi muun muassa Museoviraston, Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston toimesta (Helsti 2005, 150).

Jo tutkielman suunnitteluvaiheessa minulle oli selvää, että haluan tutkimukseni pohjautuvan kirjalliseen aineistoon. Tämä oli omakohtaisiin käsityksiini perustuva päätös, sillä itselleni kirjallinen ilmaisu on aina ollut ominaisin tapa ajatella, pohtia ja tuoda ajatuksia julki. Perustelen ratkaisuni yhdeltä osin sillä, että minun on opinnäytetyön tekijänä helpompi luottaa aineistoon, joka on tuotettu itselleni tutulla ilmaisutavalla. Olen vakuuttunut siitä, että tämänkaltaisten kysymysten äärellä kirjallinen vastausten tuottaminen on myös hedelmällisin tapa aineiston keräämiseen.

Pyrin saavuttamaan etnologisen kenttätyön ytimen, jonka lähtökohta on tutkijan pyrkimys päästä mahdollisimman lähelle tutkimuskohdetta (Junkala 1999, 189). Onhan kyseessä kokemusten, sisäisten tunne-elämysten ja -tilojen, tutkimus. Kuten aiemmin mainitsin, kokemuksia on mahdollista tutkia esimerkiksi puheen, tekstin, piirrosten, valokuvien, liikkeiden, eleiden ja ilmeiden kautta. Tässä tapauksessa rajautuu luonnollisesti pois havainnointiin perustuva tutkimus ja sen kautta eleiden ja ilmeiden kautta saavutettava tieto kokemuksista. Puheena talletettava haastattelu olisi ollut toki mahdollinen tapa toteuttaa aineiston hankinta. Epäilen silti, että haastattelulla en olisi yltänyt yhtä luottamukselliseen ja kattavaan vastausten joukkoon. Useat vastaukset ulottuvat ajallisesti hyvin kauas menneisyyteen ja monissa vastausote on hyvin yksityinen ja pohdiskeleva.

Ennen kaikkea henkilökohtaisten asioiden jakaminen tuntemattomalle tutkijalle on uskoakseni helpompaa kirjoittaen kuin kasvokkain kertoen.

Tieteen tekemisessä uskolla ei juuri ole merkitystä, mutta tässä tapauksessa haluan kertoa myös uskovani vakaasti siihen prosessiin, jonka vastaaja käy läpi kirjallista aineistoa tuottaessaan. Uskon, että omaa tahtia etenevän kertomisen kautta vastaajan ajatuksilla on aikaa nousta mieleen ja muotoutua mahdollisimman kokonaisiksi kuvailuiksi tapahtumista ja niihin liittyvistä tuntemuksista. Koska myös mieliala muiden olosuhteiden lisäksi vaikuttaa siihen, millaisia muistoja ja kokemuksia mieleen muistuu (Schacter 2001, 230), on ainoastaan hyödyllistä, että kokemusten muistelutapahtuma on yksityinen hetki. Lisäksi kirjoittaminen itsessään on informaation luomista, ei ainoastaan sen siirtämistä eteenpäin (Csikszentmihalyi 2005, 194). Kirjallisesti tuotetuista ajatuksista ja kirjoitetusta materiaalista muodostuu kiireetön, sosiaalisista paineista vapaa ajatuskokonaisuus, pohdittu kerronta, jota on mahdollista täydentää niin kauan kuin vastausta ei ole lähetetty eteenpäin. Lisäksi vastausten teemojen rajaus on tässä nimenomaisessa kyselyssä pääasiallisesti vastaajalla itsellään. Vastaajille on toki annettu osviittaa siitä, millaisista asioista he voisivat kertoa, mutta lopullinen päätöksenteko on jäänyt vastaajalle itselleen (ks. liite Keruukutsu).

Folkloristi Jyrki Pöysä luonnehtii kirjallista vastausprosessia seuraavasti:

Kirjoittaminen on tehnyt mahdolliseksi muistelemisen useammassa jaksossa, mikä on tuonut haastatteluihin syvähaastattelun piirteitä. Kirjoittamisen eduksi on laskettava myös muistelutilanteen itseohjautuvuus, intiimisyys ja välissä olevan koodaajan puuttuminen (Pöysä 1997, 50).

Valitettavasti koodaajan puuttuminen merkitsee myös vuorovaikutuksen puuttumista. Vastauksia lukiessa olisin usein halunnut tehdä lisäkysymyksiä kiinnostavista asioista – tarkentaa tai vain saada kuulla lisää yksityiskohtia tai taustoja. Tekstin parissa toimiessa vuorovaikutusta syntyy kyllä tutkijan ja aineiston välille: tutkijan huomio kiinnittyy häntä itseään tavalla tai toisella koskettaviin tai kiehtoviin aiheisiin ja teemoihin, ja keskustelu

aineiston kanssa voi jatkua niin, että tutkija syventyy tarkemmin etsimään kirjoitelmaista lisäinformaatiota seikkaan, joka on herättänyt hänen mielenkiintonsa. Kaikki kirjoitelmaan ladatut asiat eivät välttämättä löydy välittömästi vaan mahdollisesti vasta myöhemmillä lukukerroilla, vähän kerrallaan paljastuen.

Kirjoituttamalla tuotetussa aineistossa on kyse myös käytännöllisestä tutkimusekonomiasta. Aihetta on käsitellyt ainakin folkloristi Satu Apo, jonka artikkelia *Kirjoittavat kertojat. Teemakirjoittaminen – folkloristiikan ”näkömätön” aineistonhankintamenetelmä* (1993). Artikkelissaan Apo esittelee teemakirjoittamisen termin, ja artikkelia voisi kuvailla teemakirjoittamisen puolustuspuheeksi. Yhtenä teemakirjoittamisen monista eduista hän nostaa tarkasteltavaksi sen ekonomian tutkimusekonomian ja kulttuuritieteiden metodiikan kannalta: teemakirjoittaminen on halpa tallennusmenetelmä ja sen jälkikäsitteily vaatii huomattavasti vähemmän työtä kuin äänitteiden ja kuvataallenteiden käsitteily (Apo 1993, 12–13). Tämän tutkimuksen kohdalla ehdottomasti suurimpana mahdollisuutena pidän tutkimukseni maantieteellistä laajuutta. Kirjoittajat ovat ympäri Suomen ja yksi vastaus saapui myös Hollannista, Suomesta sinne aikoinaan muuttaneelta vastaajalta. Tutkimusekonomian suhteen huomioon on otettava myös tutkimuksen päämäärä: tutkittavana olevan ilmiön kuvaamiseen tähtäävä tutkielma vaatii mielestäni niin laajan aineiston, etten olisi sitä haastatellen pystynyt mielekkäässä ajassa hankkimaan. Pidempiaikaisessa tutkimuksessa kenttätyömetodin valintaa tulisi pohtia toisin perustein. Vaikka teemakirjoittaminen sopii tähän työvaiheeseen, niin jatkotutkimukseen voisi olla mielekästä valita täsmentävä haastattelu.

Monet tutkijat ovat nähneet teemakirjoitusten pääongelmana vastaajien edustavuuden ja toiseksi vastausten luotettavuuden (esim. Apo 1995, 175). Lähden kuitenkin siitä olettamuksesta, että vastaukset ovat luotettavia. Miksi vastaajat viitsisivät nähdä sen vaivan, että kirjoittaisivat ja lähettäisivät tutkimuskäyttöön monikymmensivuisia valheellisia tarinoita? Aineistoa lukiessa myös huomaa, kuinka samat asiat toistuvat eri kertojilla. Mielestäni yksi luotettavuuden mittari on asioiden tai mielipiteiden toistuva esiin nouseminen toisistaan tietämättömien vastaajien kirjoituksista.

Kirjoituspyynnöllä toteutetussa kyselyssä vastaajien joukoksi rajautuu se, jolle kirjoittaminen on ominainen tapa ilmaista itseään, ja ulkopuolelle jää suuri määrä ihmisiä, joilla olisi mahdollisesti ollut luontosuhteestaan ja kokemuksistaan paljon kerrottavaa, mikäli olisin lähestynyt heitä haastatellen. Mutta näinhän käy aina – tutkijan on mahdotonta saavuttaa kaikkia potentiaalisia vastaajia. Tein tietoisien rajauksen myös siinä, kun valitsin keruukanavani: SKS:n kansanrunousarkisto tavoittaa vakituisen vastaajaverkkonsa ja mahdolliset muut heidän keruitansa seuraavat ihmiset, mutta epäilen, ettei kukaan vahingossa eksy noille internet-sivuille. Aineistoni ovat tuottaneet siis aktiiviset muistiperinteen ja arkistoaineiston tuottajat, eikä sitä voi missään nimessä pitää kaikenkattavana läpileikkauksena suomalaisten yleisestä kokemusmaailmasta. Kattavaa läpileikkausta vastaan on esimerkiksi se tosiasia, että kaikki vastaajat suhtautuivat luontoon myönteisesti ja olivat siitä kiinnostuneita. Kaikkien suomalaisten kohdalla tuskin näin on. Vastaajaksi vain valikoituivat aiheen inspiroimat henkilöt.

Keruun kulku

Helsingissä Hallituskadulla sijaitseva SKS:n Kansanrunousarkisto on se fyysinen paikka, jonne keruun tuottama aineisto sijoitetaan säilytettäväksi ja jonne se luovutetaan tutkimuskäyttöön. Jo vuonna 1847 SKS on aloittanut kansanperinteen joukkokeruuseen johtavan toiminnan ja 1880-luvulla se alkoi kasvattaa itselleen vakinaista tiedonantajaverkoston (Leimu 2005, 78).

Ajatus aineiston keräämiseen SKS:n kautta oli opinnäytetyön ohjaajani Laura Starkin. Esiteltyäni työni aiheen hänelle, otimme yhteyttä arkiston työntekijöihin tiedustellaksemme olisiko tämän kaltaiselle keruulle mahdollisuuksia. SKS:n edustajat ottivat ehdotuksen myönteisesti vastaan, ja jonkin ajan kuluttua sain jo tehtäväkseni laatia alustavat kysymykset keruuta varten. Alustavista kysymyksistä tuli lopullisia siinä samalla, kun lähetin ne yhteyshenkilölleni tutkija Juha Nirkolle. Kysymysten yhteyteen kirjoitin myöhemmin vain lyhyen johdannon keruun tarkoituksesta. Keruu käynnistyi alkuvuodesta 2008 ja vastausaikaa annettiin 30.9.2008 saakka.

Keruukutsu (ks. Liite) julkaistiin SKS:n Internet-sivuilla ja se lähetettiin myös kirjeitse Kansanrunousarkiston vastaajaverkon 630 henkilölle. Samanaikaisesti käynnissä oli yksitoista muuta keruuta, joilla haettiin muistitietoa museovierailuista, traktoreista, talonmiehen ja toimittajien työstä ja soitto-oppilaista. Kokemuksia pyydettiin kertomaan myös alkoholin osuudesta elämässä, räsymatoista kodin sisustuksessa sekä lahjojen antamisesta ja saamisesta. Meneillään oli myös Waltari nyt -kirjoituskilpailu Mika Waltarin juhluvuoden kunniaksi sekä Jälleenrakentajan jäljillä -kirjoituskilpailu talvi- ja jatkosodan jälkeiseen aikaan liittyvästä muistitiedosta. (SKS, Keruut [online] 2008.) Oma keruukutsuni näytti sivun katselijan silmiin yhdeltä muiden joukossa ja pyrinkin neutraalisuuteen niin kutsun kuin ohjeistuksen suhteen.

Kansanrunousarkiston nauttima arvostus tuo myös kerääntyvälle aineistolle erityisen arvon. Luontoon liittyvää keruuta ei ole SKS:n suunnalta aiemmin järjestetty ja ajankohtaisena aiheena sille tuntui olevan tarve jo arkistonkin puolesta. Tämä vastaa myös omaan kysymykseeni työni tärkeydestä. Tutkielmani ei tähtää minkään ongelman ratkaisemiseen tai olosuhteiden parantamiseen, mutta sillä on oma roolinsa niin mikrohistorian kuin asenteidenkin tallentajana. Vastaajia ajatellen keruupyynnö tarjoaa heille mahdollisuuden kirjoittaa muistiin aiheen nostattamia ajatuksia ja tunteita, ja luovuttaa tärkeäksi koettua tietoa. On tosiasia, että vanhimman elossa olevan sukupolven mukana katoavat heidän omakohtaiset muistonsa ja arkitieto luonnon kohtaamisesta ja asenteiden muuttumisesta.

Etnologi Hilkka Helsti onkin huomauttanut, että suurin osa teemakirjoittajista on vanhempaa väkeä. Helsti muistuttaa myös, että usein kirjoittajat eivät toimi vain tutkijoiden päämäärien toteuttamiseksi, vaan heillä on myös aivan omat syynsä tarttua kynään: monia kirjoittajia kiinnostaa kansanhistorian kirjoittaminen ja oman identiteetin rakentaminen kirjoitusten kautta. (Helsti 2005, 150–152.) Edellisen kaltaisia huomioita tein keruun tuloksiin tutustuessani. Iäkkäimmät vastaajat olivat selvästi käyttäneet paljon aikaa vastauksiensa kirjoittamiseen ja monet myös kertoivat kirjoittamisen olleen pitkäaikainen harrastus, jopa opiskeltu ala. Monet vastaajat olivat osallistuneet keräyksiin ennenkin ja he pitivät tieteellisen tutkimuksen avustamista tärkeänä. Yksi vastaajista puki rivien välistä lukemani ajatukset sanoiksi:

Olen varma, ettei kirjoittamastani ole apua tutkimuskyselyyn, koska tämä on kuvausta eikä vastauksia kysymyksiin. Lähetän sen nyt kuitenkin, koska sen kirjoittaminen tuotti minulle iloa.
(KRA:LUONTO/159.)

Kansanrunousarkiston pitkään jatkunut perinteen tallettaminen auttaa minua edelleen myös tutkimuseettisten kysymysten kohtaamisessa. Jokainen vastaaja tietää, että kirjoitelmat talletetaan arkistoon myöhempää tutkimuskäyttöä varten, ja he antavat siihen kirjallisen suostumuksensa vastausten yhteydessä. Vastausprosessissa toteutuvat tutkimuksen hyvät eettiset periaatteet siten, että tutkittavia on informoitu tutkimuksen luonteesta, heidän yksityisyyttään kunnioitetaan niin, että valmiin tutkielman aineisto-otteista ei kirjoittajia pysty tunnistamaan, ja luonnollisesti vastaajat osallistuvat tutkimukseen vapaaehtoisesti.

Keruun tulos

Keruun tuloksena sain käsiini 501 sivua luontoaiheisia kertomuksia, kokemuksia, muistoja ja ajatuksia. Vastaajia oli 61, syntymävuodet väliltä 1921 ja 1980, naisvastaajia oli 46 ja miehiä 15. Alkujaan aineiston laajuus oli 497 sivua, mutta vähän myöhemmin sain vielä yhden nelisivuisen vastauksen, joka ei ollut syystä tai toisesta saapunut ajoissa keruuseen. Otin sen mukaan aineistooni, sillä se edusti huomattavaksi vähemmistöksi jääneiden 70-luvulla syntyneiden vastaajien luontokertomuksia. Sivumäärissä laskettuna vastaukset jakaantuvat niin, että huomattava enemmistö vastauksista tuli iäkkäimmiltä kirjoittajilta (20–40-luvuilla syntyneiltä) ja vähemmistö nuoremmilta (50–80-luvuilla syntyneiltä). Yksittäisenä huomiona mainittakoon, että 60-luvulla syntyneitä vastaajia ei ole mukana ollenkaan. Iäkkäämpien vastaajien kirjoitukset olivat myös yleisesti ottaen pidempiä, vaikka vastausten sivumäärä muutenkin vaihteli suuresti. Pisimpien vastauksen ollessa kymmeniä sivua, lyhimät olivat yhden sivun mittaisia.

Teksteissä kerrotaan asuinoloista, kulloisenkin vuosikymmenelle ominaisista luontoon liittyvistä asioista ja hyvinkin yksityiskohtaisesti esimerkiksi tärkeistä puista, eläimistä, kasveista, elämyksistä, muistoista, kotiin liittyvistä töistä sekä koulu- ja ansiotyöstä.

lökkäämillä vastaajilla on kertomuksia pitkältä aikaväliltä, mutta monissa tapauksissa heidän kertomuksensa painottuvat menneeseen aikaan. Nostalgisen menneen ajan ihannoinnin lisäksi tämä voi johtua myös siitä, että monet SKS:n keruiden aiheet ovat olleet menneen ajan muisteluja. Voi olla, että vastaajille on muodostunut tietty omaan tyyliinsä sopiva kaava tai malli, jonka mukaan he muodostavat vastauksensa ja jota he toistavat kyselystä toiseen. Kertomuksissa kulkevat mukana niin isovanhemmat, vanhemmat, lapset kuin lastenlapsetkin. Vanhimpien vastaajien on jo mahdollista nähdä, millaisen luontosuhteen he ovat omalla esimerkillään välittäneet nuoremmalle sukupolvelle, ja suurin osa pohtikin onnistumistaan kasvatuksessaan sekä ajan tuomia muutoksia suhtautumisessa. Erityisesti nuorimpien vastaajien kertomuksissa painopiste on nykyisyyden pohdinnassa, mutta paljon he kertovat myös luontosuhteensa syntyyn liittyneistä ihmisistä, heidän opeistaan ja esimerkistään sekä luontomuistoistaan. Etenkin nuoret perheelliset painottivat vastauksissaan myös sitä, mitä tahtovat opettaa luonnon kohtaamisesta omille lapsilleen.

Tutkielmaan rajattu aineisto

Ensialkuun tuntui vaikealta, ellei mahdottomalta, jättää mitään kirjoitelmaa pois varsinaisesta tutkielma-aineistosta, mutta järjestelmällisen läpikäynnin jälkeen rajaaminen helpottui. Aineiston kylläntyminen tapahtui niin nopeasti, että päätin rajat ensimmäiseksi tutkielman ulkopuolelle ne kirjoitelmat, joissa luontoaihetta käsiteltiin runouden voimin. Runo ei ole kiinnostuksestani huolimatta minun tutkimusalaani, vaan katson sen kuuluvan kirjallisuuden tutkimuksen puolelle. Runojen ohella vastausten joukossa oli myös huomattava määrä kuvailua luonnossa nähdystä ja kuullusta (eläinten puuhien seuraamista ja kuvailua, luontopäiväkirjan tyyliin) sekä kertomuksia satuina ja muina vastaajien sepittäminä luontotarinoina. Luulen, että keruukehotukseni otsikko ”Luontokertomuksia” on saanut aikaan itse sepitettyjen satujen, runojen ja tarinoiden tuottamisen. Toisaalta nuo liittyvät osaltaan inspiroivan ja voimaannuttavan luonnon kategoriaan, joten pidin niiden olemassaolon mielessäni.

Rajauksen jälkeen, lopulliseen aineistoon paremmin perehdyttyäni, kävin vielä uudelleen läpi pois rajaamani kirjoitelmat, ja tarkistin, ettei niissä ollut huomattavaa ristiriitaa varsinaiseen aineistoon nähden. Tarkistus oli aiheellinen, sillä muutaman pois rajatun vastauksen otinkin takaisin varsinaiseen aineistooni osuvien kommenttien tai kuvailujen vuoksi. Rajauksen jälkeen aineistostani muodostui 313-sivuinen. Jako eri vuosikymmenien edustajien suhteen on seuraava: 20-lukulaisilta 10 vastausta, 30-lukulaisilta 17, 40-lukulaisilta 10, 50–60-lukulaisilta 3 ja 70–80-lukulaisilta 5 vastausta.

Metodit

Tutkielmani syntyi sykleissä. Se alkoi tutkimussuunnitelman teolla syksyllä 2007, jatkui aineistonkeruun käyntiin saattamisella tammikuussa 2008, kyti hiljaisella liekillä marraskuuhun 2008 asti ja alkoi sen jälkeen toden teolla edistyä. Tutkimussuunnitelman teko ja aiheen määrittely alkoi siten, että pyrin tutkimuskirjallisuuteen tutustumalla hahmottelemaan itselleni mitä luonto on ja miten sitä on tutkittu omalla alallamme ja lähitieteissä. Usein aihe tuntui lipsuvan käsistäni ja toivoin, että olisin valinnut aiheekseni jotain muuta, spesifimpää, pienempää. Luontoa on tutkittu niin monista näkökulmista ja monella tieteenalalla, että kirjallisuutta etsiessä vaaranani oli eksyä tuntemattomalle maalle, lähinnä filosofiseen tutkimuskirjallisuuteen, johon minulla ei ole kykyä tai koulutusta kajota.

Koska aihe oli vaikeasti haltuun otettava ja ymmärsin tutkimuskysymysteni hioutuvan tutkielman etenemisen myötä, valikoitui tutkimusotteekseni luontevasti aineistoon tutustumisen myötä tapahtuva teemoittelu, jonka toteutus noudattelee hyvin pitkälle grounded theory -menetelmää. Viittaan metodin puitteissa Satu Apon tutkimukseen *Viinan voima – Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen ajatteluun ja -kulttuuriin* (SKS, Helsinki: 2001) sekä Laurénin Suo-tutkimukseen.

Grounded theory -menetelmästä käytetään myös nimitystä *temaattinen kategorisointi*. Teoria on kehitelty lähinnä sosiologian tutkimuksia varten 1960-luvulla. Kansanperinteen

tutkijalle menetelmä näyttäytyy hyvin tuttuna, ja Apo huomauttaakin, että kansanrunouden tutkimuksessa temaattista ja tylogista luokittelua on käytetty jo 1900-luvun alusta lähtien esimerkiksi kertomusperinteen lajityyppien jaottelussa ja määrittelyssä (Apo 2001, 28).

Grounded theory soveltuu hyvin tutkimukseen, joka ei ole ongelmalähtöinen, vaan jonka tarkoituksena on saavuttaa ymmärrystä, löytöjä ja uusia näkökulmia tutkimusaiheeseen. Kuten Laurén kirjoittaa:

GT antaa työohjeet ja -välineet, tieteellisen tarkastelun kompassin ja kartan, jotka auttavat tutkijaa tutkimusaineiston ja -ongelman löytämisessä. Menetelmän avulla nousee esiin juuri kyseistä empiiristä tutkimusaineistoa kuvaavia havaintoja ja löytöjä sekä uusia näkökulmia, jotka ongelmalähtöisessä tutkimuksessa saattaisivat jäädä huomaamatta. (Laurén 2006, 69.)

Käytännössä menetelmä tarkoittaa sitä, että aineistoon tutustumalla tutkija etsii tutkimusongelmaa, ydinongelmaa sekä sen ydinilmiöitä. Tutkimuksen myötä muodostuvat aineistoa kuvaavat käsitteet ja niiden väliset suhteet ja hypoteesit sekä syntyy mahdollisuus analyyttisille tulkinnoille. (Laurén 2006, 69–70.) Menetelmältä edellytetään prosessin läpinäkyvyyttä: tutkijan on kirjoitettava tutkimuksen eri vaiheet näkyville, osaksi tutkimusraporttia, ja tässäkin tutkielmassa tuo vaatimus toteutetaan.

Apon mukaan merkitysrakenteiden yleistävä määrittäminen tai tematisoiminen edellyttää tutkijan ennakkotietoa tutkimusaiheesta. Laurénin mukaan taas tutkimuskohdetta tulee tarkastella avoimesti ja mahdollisimman vapaana siihen liittyvistä ennako-oletuksista; omaa esiyymmärrystä ei tarvitse eikä pidä jättää tutkimuksessa kuitenkaan hyödyntämättä. Laurén muistuttaa vielä, että tutkijan tulee huolehtia siitä, etteivät hänen ennako-oletuksensa saa johtavaa roolia niin, että aineistosta haettaisiin niille vahvistusta. (Laurén 2006, 70). Tähän aiheeseen liittyy olennaisesti se, kuinka tämän tyyppisen aineistokäsittelyn yhteydessä mainitaan usein teemojen ”nouseminen” aineistosta. Apo huomauttaa, etteivät teemat koskaan nouse omalla voimallaan, vaan prosessiin tarvitaan tutkijan päättelyä ja tulkintaa, kykyä huomata merkityksiä. (Apo 2001, 28.) Laurén

puolestaan puhuu tutkijan teoreettisesta herkkyydestä, joka sisältää kyvyn erottaa olennainen epäolennaisesta sekä kyvyn herkistää itsensä niille asioille, joita tutkittavat itse pitävät itsestään selvinä. Näitä ominaisuuksia kartuttavat tutkijan oma elämäkokemus, lukeneisuus, tieteellinen koulutus ja ympäröivä kulttuuri. (Laurén 2006, 70.)

Pyrin pitämään tutkielmani pääasiallisena näkökulmana aineistolähtöisyyden, jonka kanssa keskustelee niin tutkimuskirjallisuus kuin omat näkemykseni. On silti mielestäni mahdotonta erotella täysin sitä, milloin aiheet ovat löytäneet tiensä keskusteluun aineistosta, milloin tutkimuskirjallisuudesta ja milloin täysin aiheen ulkopuolelta muusta elämänpiiristä.

Aineiston saatuani tutustuin siihen kokonaisuudessaan, luin sen läpi useaan kertaan ja vain nautin aineiston luontokuvailuista. Ensilukeman jälkeen ei ollut lainkaan selvää, mitä tulkinnan keinoa aineistooni käyttäisin tai mitä tutkimuksellisesti arvokasta saisin siitä irti. Huokailin vain tekstien kanssa ja toivoin, että se alkaisi avautua – että siitä nousisi esiin jotain erikoisen tärkeää, jotain selkeää. Jonkin aikaa aineisto oli auttamatta vain kasa kertomuksia, joita yritin taivutella keskustelemaan kanssani.

Aineistoon tutustumista helpotti sen jakaminen vastaajien syntymävuosikymmenten mukaisesti siten, että omana osanaan olivat 1920-, 1930-, 1940-, 1950–60- ja 1970–80-luvuilla syntyneiden vastaajien tuottamat tekstit. Tämä jako toimi työtä helpottavana teknisenä apuna, sillä sen tehtyäni pystyin hahmottamaan kokonaisuuden hieman paremmin ja sain mahdollisuuden tutustua kertomuksiin niiden tapahtuma-aikojen mukaisessa kronologisessa järjestyksessä. Kirjasin muistiin kunkin vuosikymmenen vastaajien tarinoille ominaiset teemat – sekä menneen ajan muisteluun liittyvät, toistuvasti esiin nousevat asiat, että nykyhetkeen liittyvät yleisimmät aiheet. En voinut vielä tietää, onko siitä tutkielmani etenemisen kannalta merkitystä, mutta se auttoi hahmottamaan kuvaa eri vuosikymmenille kuuluvista erityisistä ominaispiirteistä ja ajan tuomista muutoksista luontokerronnassa.

Tutkielman edistymisen kannalta aineiston rajaaminen oli välttämätöntä ja rajaamisen perusteluista ja rajatusta aineistosta kerroinkin jo *Tutkielmaan rajattu aineisto* -luvussa. Rajatun aineiston kanssa jatkaminen tuntui helpommalta kuin koko suuren aineistomäärän käsittely. Tutkimusmetodi muuttui rajaamisen myötä perusteellisemmaksi ja pystyin siirtymään lähilukuun. Etsin analyysitapaani havainnoimalla kertomuksista esiin nousevia luonnon luonnehdintoja. Tässä vaiheessa huomasin aineistoni ainoan teknisen hankaluuden: osa kirjoituksista on käsin kirjoitettuja, joten luonnollisesti paikka paikoin sanojen tulkitseminen oli ongelmallista. Onneksi siitä ei syntynyt estettä käsinkirjoitettujen kertomusten käytölle, sillä epäselvät sanat olivat vain harvinainen poikkeus.

Poimin muistiin erilaisia havaitsemiani luontokuvailun tapoja ja luonnolle annettuja luonteenpiirteitä; valitsin siis ensimmäiseksi varsinaiseksi metodikseni grounded theory -menetelmän mukaisen teemoittelun, teemojen mukaisen aineiston jaottelun. Usein toistuvista kuvauksista luonnostelin itselleni yläotsikot, joiden alle merkitsin muista kertomuksista löytyvät toistot ja sen liittyikö kuvaus menneeseen aikaan vai nykyhetkeen. Yläotsikoita tiivistin ja muokkasin niin, että niiden kautta oli mahdollista tarkastella luontoa viidestä tarjotusta näkökulmasta, jotka kertomuksia mukaillen ovat *1. Ankara ja arvaamaton, 2. Tarpeellinen, 3. Kunnioitusta herättävä ja pyhä, 4. Kaikkein kaunein luonto, 5. Uhattu sekä 6. Elämyksellinen ja inspiroiva.*

Lähtökohtaisesti tarkastelin siis ainoastaan tarjottuja luonnon määritelmiä, en niinkään kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka kertojat asemoivat itsensä suhteessa luontoon. Huomasin, että yksi kertoja voi nähdä luonnon monin eri tavoin. Hyvin yleistä oli, että kertomuksen alussa luonto mainittiin kunnioitusta herättäväksi ja pyhäksi, mutta pidemmällä tarinoissa luonnon eri piirteet tulivat erilaisina esiin esimerkiksi tapahtumien ja sattumusten kuvailuissa.

Käytin hyväkseni omaa kulttuurista tietoaani ja kokemuksiani siitä, miten erilaisia asenteita ja arvoja tuodaan kulttuurissamme esiin kirjallisen kerronnan kautta; mukaan tulivat ainoina mahdollisuuksina sanoihin nojaavat päätelmät, koska en voinut tavoittaa kertojien äänenpainoja, puheen sävyä, kasvojen ilmeitä tai muuta sanatonta kerronnan tukea. Avukseni otin sen vuoksi monenlaiset eri aihepiireihin liittämäni kerronnan ja tulkinnan

keinot. Pyhyyteen ja kunnioittamiseen liitin esimerkiksi sen, että kertoja kuvailee luonnon suuremmaksi kuin ihmisen, ja sen että luontoon liitettiin hiljentymisen. Myös raamatulliset viittaukset Luojan luomaan luontoon otin pyhyyden käsitteen alle. Ankaruutta luonto puolestaan kuvattiin tapaturmien, menetysten tai pelon kautta. Tarpeellisen luonnon kuvailussa kertojat ilakoivat työn hedelmillä ja saavutetuilla ansioilla. Suojelua tarvitsevan luonnon kuvailussa kertojat kirjoittivat mm. viattomista eläimistä ja kuvailivat luonnon voimattomuutta ihmisen tekojen edessä sekä kertoivat tuntevansa sääliä saastuvaa elinympäristöä kohtaan. Suojeluun liittyi myös usein mainittu ihmisten ahneus ja luonnon tuhoajien syyllistäminen. Elämyksellisen ja inspiroivan luonnon kuvailuun liittyi hyvää tekevien vaikutusten esiintuominen, luonnon hoitava voima ja luonnosta saatava taiteellinen inspiraatio.

Myöhemmässä tutkimusvaiheessa aloin asemoida myös ihmistä kokijana luonnon rinnalle. Pohdin mikä tekee luonnosta sen miksi se määritellään ja kuvaillaan? Voinko keskittyä ainoastaan luonnon määrittelyyn, kun samaan aikaan kertojat selvästikin määrittelevät paikkaansa suhteessa luontoon? Kun luonto nimetään ankaraksi, on kyse ihmisen hengissä pysymisestä tai jos luonto kuvaillaan pyhäksi, on ihminen se, joka sitä kunnioittaa ja niin edelleen. Siispä määrittelin ankaran ja arvaamattoman luonnon rinnalle hengestään taistelevan ihmisen, tarpeellisen luonnon hyödyntäjäksi ahkeran ihmisen; suojelevan asemansa tiedostava ihminen puolustaa viatonta luontoa, eheyteen pyrkivä ihminen nauttii elämyksellisestä ja inspiroivasta luonnosta, ja kaikkein kauneinta luontoa muistelee kotiinsa kaipaava ihminen.

Teemoittelun kautta luonto avautui käsiteltäväkseni aivan uudella tavalla. Syntyi uskallus kysyä aineistolta *mitä* luonto on kokijoilleen? Tässä vaiheessa löysin työkalukseni 'tilaa' käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, jonka avulla tunsin pystyväni tutkimaan minulle mielekkäämmällä tavalla ihmisen asemointia suhteessa luontoon, tilassa tapahtuvaa kokemuksellisuutta. Luonto sai ikään kuin seinät tai raamit, joiden sisällä minun oli sitä helpompi käsitellä.

Etnologiselle tutkimukselle ominaista *emic*-näkökulmaa eli aineiston tarjoamia merkityksiä tuon näkyviin ja lukijan tarkasteltavaksi runsailla suorilla lainauksilla.

Lainauksissani toistan kirjoitetun tekstin sellaisenaan, muutamaa säännönmukaisuutta lukuun ottamatta: selvyyden vuoksi olen lisännyt sanoihin niihin selvästi kuuluvat kirjaimet, ja mikäli lainauksissa on mainittu jonkun henkilön nimi, niin yksityisyyden suojan vuoksi olen poistanut sen lainatusta tekstistä. Viittaan aineistooni sen arkistokoodin ja sivunumeroiden avulla niin, että KRA merkitsee Kansanrunousarkistoa, LUONTO viittaa kyseessä olevaan aineistoon ja näiden perään sijoitan kyseisen lähteen sivunumeron (esim. KRA:LUONTO/1). Sivunumeron mukaan lähteistä löytyy tarvittaessa myös tieto vastaajan sukupuolesta ja syntymävuodesta.

5. Aineistolähtöinen luonnon määrittely ja ihmisen asema suhteessa luontoon

Ankara ja arvaamaton luonto, hengestään taisteleva ihminen

Silloin kun luonto näyttää voimansa raivokkaasti, tuntee ihminen avuttomuutensa (KRA:LUONTO/349).

Ankara luonto on voimakas. Se koettelee ja vaikeuttaa ihmisen elämää sekä aiheuttaa pelkoja ja menetyksiä. Erityisesti varhaisina aikoina ihminen on ollut avuton tautien ja luonnonvoimien edessä, ja viitteitä siitä samasta avuttomuudesta käy ilmi vielä aineistoni kertomuksista. Menneen ajan ankaraus tulee kirjoitelmissa esiin esimerkiksi omakohtaisen evakkomatkan kuvailussa – matkalaisia koetelleena takatalvena, kodittomuutena ja luonnon armoilla olemisena (ks. KRA:LUONTO/6), kun taas nykyajan pelot koskevat lähinnä petoeläinkantojen lisääntymistä ja luonnonmullistuksia.

Yksi erityinen vaaran paikka luonnossa on ollut ja on edelleen – tuhansien järvien maassa – vesi. Veden varaan joutuminen, ja pahimmassa tapauksessa hukkuminen, on aiheuttanut suurta pelkoa ja surua. Joku on menettänyt läheisen ihmisen, toinen puolestaan itse on ollut vaarassa hukkua. Aineistossa kerrotaan vesireittien vaarallisista ylityksistä kesämyrskyissä ja talven heikoilla jäillä. Kokemukset ovat jääneet merkityksellisiksi kohtaamisiksi luonnonvoimien ja arvaamattomuuden kanssa.

Osaan näistä hukkumisen vaaraa kuvailevista kertomuksista liittyy Näkki, vanhaan suomalaiseen kansanperinteeseen kuuluva vedenhaltija, joka voi houkutella ihmisen veteen ja vetää uimarin veden alle ja hukuttaa (esim. KSM:LUONTO/410; ks. myös Sarmela 1994, 166). Huomio kiinnittyy myös Näkin lisäksi mainittuun Vellamonneitton (KRA:LUONTO/70). Uskomusolennot näyttävät kuuluvan ennen kaikkea sellaiseen luontoon, joka kuvaillaan ihmiselle syystä tai toisesta vieraaksi ja ankaraksi – lukuun

ottamatta lasten maailmaan kuuluvia tonttuja ja keijukaisia, jotka kuuluvat tässä aineistossa vain muutamassa kirjoitelmassa kuvattuun sadunomaiseen luontoon.

Omassa lasten luontokerrontaa käsittelevässä kandidaatintutkielmassani tein huomion, että silloisen aineistoni puolankalaiset lapset mielsivät metsän ennen kaikkea vaaralliseksi paikaksi: kolmesta työssäni esiin nousseesta teemasta yksi oli eksyminen (Partanen 2007, 26). Myös tässä aineistossa metsään eksyminen nousee yhdeksi, erityisesti lapsille merkittäväksi, luonnon aiheuttamaksi vaaraksi:

Kiellettiin menemästä metsään, lapsia. Sinne eksyy ja siellä on salaperäistä: susia, karhuja, ne tulee ja syö. Tai tulee metsän noita, joka vie mukanaan. Siten emme lähteneet metsään, kauaksi. – – Aina tiesi joku, jos metsässä liikkui, ja milloin meni ja milloin palasi. Se oli tärkeätä, sillä eksymisen vaarat tiedettiin. Usein koira oli jokaisessa talossa, ja se aina löysi oman väkensä. (KRA:LUONTO/157.)

Luonnon tunteminen on auttanut selviämään metsässä eksymättä. Vanhemmilta saatu oppi ilmansuuntien tunnistamisesta (esimerkiksi puiden oksantiheyden, muurahaispesien muodon tai auringon kulun mukaan) on tuonut varmuutta luonnossa liikkumiseen. (esim. KRA:LUONTO/96; 342).

Pelkoa aiheuttavista luonnonvaraisista eläimistä useimmin mainitaan sudet, karhut ja käärmeet. Ihminen on tuntenut avuttomuutta ja pelkoa kohdatessaan itselleen vieraan ja arvaamattoman (KRA:LUONTO/21, 9–10). Kansanperinteemmekin tuntee erityisesti käärmeeseen ja karhuun liittyviä tarinoita ja uskomuksia; paitsi että ne ovat pelottavia kaikessa villiydessään, niin näissä eläimissä on ajateltu olevan myös voimaa, väkeä, ja niitä on hallitsemattomina pelätty, mutta toisaalta osattu myös käyttää apuna kansanparannuksessa (Ylinen 1990, 29–34). Karhun ja käärmeen kanssakulku ihmisen rinnalla on viitoitettavissa myyttiseen menneisyyteen asti (ks. Sarmela 1994, 38–43 ja 51–53; Haavio 1967, 15–41 ja 412–417).

Eläinpelkoa kuvaavia kertomuksia on aineistossa kuitenkin vain vähän ja osa niistäkin vähäisistä on vanhemmilta sukupolvilta kuultuja tarinoita. Vanhimmat kuulopuheet kertovat karhujen ja susien aiheuttamasta kauhusta 1800-luvulla (KRA:LUONTO/45). Eräs kirjoittaja kertoo, kuinka hänen äitinsä oli kertonut ennen vanhempien opettaneen, että susien ilmaantuminen merkitsisi sotia (KRA:LUONTO/44). Nykyaikaan liittyvistä kertomuksista käärme puuttuu, mutta sen sijaan susi- ja karhupelko kuuluvat aikaamme edelleen:

Kaikkein vaikuttavin luontokokemus sattui puolisoolleni vuonna 2002, hänen ollessa päivälennillä kesämökkimme läheisyydessä olevalla metsätiellä, häntä vastaan kun tiellä kävellä tallusteli karhu, sekä mieheni, että karhu toisensa havaittuaan kääntyivät tulosuuntaansa, ja mieheni, tuo kokenut metsänkävijä säikähti niin, ettei uskaltanut kertoa minullekaan tuosta metsänkuninkaan kohtaamisesta, kun vasta seuraavana päivänä (KRA:LUONTO/21).

Susikanta on paisunut liian suureksi. Ihmiset välttävät turhaa metsässä liikkumista susipelon takia. – – On se hoopoa, että villieläin kanta rupeaa hallitsemaan ihmisten jokapäiväistä elämää ja vaikeuttaa toimeentulon hankkimista esim. poronhoitoalueilla. (KRA:LUONTO/324–325.)

Lainauksesta käy hyvin ilmi kirjoittajan mieltämä asetelma ihmisen ja eläinten suhteesta ja rajasta ihmisasumusten ja metsän välillä: pysykööt eläimet metsässä näkymättömissä, sinne ne kuuluvat. Hänen mukaansa ihmisen tulisi saada käyttää luontotilaa esteettä.

Paitsi näkyviä, myös näkymättömiä vaaroja on luonnossa kautta aikojen ollut. Suusta suuhun -tietona ennen koulua ja kirjoja on välittynyt esimerkiksi se, mitä luonnonantimia voi käyttää ja mitä tulee välttää myrkyllisyyden vuoksi. Erityisesti sienten käytöstä löytyy aineistosta paljonkin esimerkkejä, joista tässä yksi:

Äiti neuvoi, että semmosia sieniä keräätte, kun reunasta vähän taittaa ja siitä tihkuu maitoa, se on syötävä sieni. Kun löydettiin sieni josta ei

oltu varmoja kysyttiin isältä. Kanttarellin tunki kun se on kauniinkeltainen. Isä kyllä otti sellaisia krekliinivärisiä sitkeitä sienii josta ei maitoo lähtenyt, kai oli kotonaan oppinut? Äiti ei niitä laittanut ruuaksi, vaikka ne kyllä oli syötäviä sienii. Minkäänlaisi[a] tattia meillä ei kerätty eikä syöty 1930-luvulla, eikä 40-luvullakaan. Meillä tattia haukuttiin ”löpösieniksi”, pidettiin niitä ala-arvoisina sieninä. – – Kun sitten 1940-luvulla karjalasta evakot tulivat, äidistä oli ihmettä kun toivat tatin metsästä ja suoraan vaan, vaikka hellalle paistumaan ja söivät, liottamatta ja muutenkin nyt tattia, kun söivät? (KRA:LUONTO/46.)

Luonnon omien myrkkujen lisäksi luonnonantimien käyttöä on häirinnyt ihmisen itsensä aiheuttama myrkyllisyys. Aineistossa mainitaan näitä kaiken kaikkiaan vain vähän. Eräs kirjoittaja, jonka perheessä oli tapana käsitellä kompostijätteet ”kasvimyrkyillä”, pohti myös myrkkujen yhteyttä siskonsa aikaiseen kuolemaan – päätyiväthän myrkyt lopulta kasvimaalle ja ihmisten ravinnoksi (KRA:LUONTO/80). Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuus ja sen myötä annetut ohjeet luonnonantimien käytöstä mainitaan niin ikään.

Ihmisen hallitsemattomissa metsän eläinten tai näkymättömien myrkkujen tavoin on myös luontotilan tunnelmaa luova sää. Tunnelma voidaan paikallistaa tiettyihin paikkoihin (Forss 2007, 115), mutta luontotilan yhteydessä katson tunnelman liittyvän oleellisesti tila-kokemusta määritteleviin seikkoihin. Tilan tai paikan tunnelmaa määritteleviä ominaisuuksia ovat värit, tuoksut, maut, äänet, valo ja varjot (Forss 2007, 115), joihin juuri sää vaikuttaa erityisen voimakkaasti.

Äkilliset sääilmiöt voivat tehdä luontokokemuksesta erityisen hyvin muistettavan:

Silloin pamahti... lehmät yrittivät päästä selvästi irti ketjuistaan... syttykö lato tuleen? Hetken kuluttua ladon väliköstä kuului kysymys onko Alli täällä. Veljeni tuli nopeasti parin kilometrin matkan pyörällä. Salaman maahan isku näkyi kotiini. Minä pyöräilin! Pelon ja jännityksen aiheuttamana. Salama oli ladon läheisyydessä iskenyt

koivuun. Olin luonnon armoilla ja sain kokea hetkessä ihmisen pienuuden luonnon voimien edessä. Eikä minun olemukseni ole unohtanut ukkosmyrskyjä koskaan. (KRA:LUONTO/186.)

Ukkonen on useimmiten aineistossa mainittu koettu sääilmiö, pelottava ja hallitsematon, jos siltä ei voi suojautua. Ukkonen onkin ainoita mainittuja hallitsemattomia ilmasta käsin uhkaavia luonnonvoimia. Aineiston laajuuden huomioon ottaen, kokemukset sääilmiöistä tulevat muutenkin esiin hämmästyttävän harvoin. Kenties sää ei vain ole ensimmäisten asioiden joukossa, jotka tulevat mieleen luonnosta kerrottaessa? Hämmästyttävää on, että kertojat jättävät mainitsematta ankarat pakkaset tai muut talveen liittyvät vaikeudet ja hankaluudet. Vesisateesta tosin löytyy yksi erityisen hauska maininta:

Joskus oikein rukoilimme Jumalalta lepopäivää: ei kastelua, ei kitkemistä. Ei mattojen piiskausta ulkona. Sai vihdoinkin ”laillisesti” levätä. Satoi! (KRA:LUONTO/80.)

Nykyajassa uhkaava luonto näyttää olevan kovin kaukainen asia. Olemattomat kokemukset luonnon ankaruudesta vähentävät sen merkitystä, sitä kuvaillaan aineistossa hyvin vähän ja vain muutaman kertojan toimesta; se ei kuulu tämän päivän yleisiin kokemuksiin. Ankaruus ja arvaamattomuus ovat kuitenkin edelleen ajankohtaisia, sillä tuhoisia sääilmiöitä on kaksi kertaa enemmän kuin kymmenen vuotta sitten (HS 30.3.2009; ks. myös esim. Turun yliopisto [online] Luonnonkatastrofit ihmiskunnan uhkana). Suomessa ne ovat kuitenkin melko harvinaisia. Kuinkahan yleistä asennetta kuvastanee se, miten eräs kertoja asian ilmaisee:

Vielä minä sanoisin, että jos luonto joskus hurjistuu myrskyjen, tsunamien ja maanjäristysten avulla tuhoamaan kättemme töitä, niin emme niistä lannistuisi. Meillä on aina mahdollisuus ja velvollisuus korjata luonnon tuhot ja sen jälkeen taas nauttia luonnon ihanuudesta. (KRA:LUONTO/417.)

Nykyihminen on kauempana luonnosta kuin koskaan ennen. Ihmisillä on niin sanotusti vahvempi *kulttuurinen puskuri* luonnon armottomuutta vastaan. Laura Stark kuvaa

puskuri-käsitteellä edellisten polvien jättämää aineellista perintöä, joka toimii suojana ympäröivää karua luontoa vastaan. 1800-luvun maaseudulla se on ollut vaatimaton ja muodostui tilallisilla vain maatilasta ja sen haltijoiden viljelyksistä sekä minimaalisesta teknisestä välineistöstä, joka lisäsivät ja laajensivat ihmisten toimintamahdollisuuksia; tilattomalla väestöllä varustus oli vielä vähäisempi ja he olivat heikoimmilla luontoa vastaan. (Stark 2006, 66–67.) Voisiko kulttuuriseen puskuriin katsoa kuuluvaksi myös tiedon ja tiedonvälityksen? Jatkuvasti kasvava tietomäärä antaa ohjeistusta luonnossa selviämiseen, ja se yhdistettynä nykyiseen vahvaan aineelliseen kulttuuriseen puskuriin suojaa meitä luonnon ankaruudelta ja usein myös eristää välittömältä luontokosketukselta. Tiede ja tekniikka vapauttavat meidät nykyihmiset luonnonpakosta ja -pelosta (Sironen 1994, 58).

Uhan tunnetta poistaa paitsi omakohtaisten kokemusten puute myös maantieteellinen välimatka luonnonkatastrofeista. Uskon että hyvin moni ajattelee kuin erään kirjoitelman kirjoittaja pohtiessaan vedenpinnan nousua:

Niin, tietysti tulva ei yllätä meidän aikanamme, vai onko siitä pahasta jo merkkejä? Niin on, jos siltä näyttää. Siltä se näyttää monessa paikassa. No ei tietenkään täällä Pohjanmaalla, täällähän maa kohoaa tiettyä vauhtia, ei kai täällä sentään. (KRA:LUONTO/365.)

Pyhä luonto, kunnioittava ihminen

Antiikin kreikassa luonnolla oli kaikkeuden merkitys. Luonnollinen maailma oli kosmos, järjestystä nauttiva kaunis kokonaisuus. Jumalallinen näyttäytyi tuossa luonnon ikuisessa ja muuttumattomassa järjestyksessä. Luonto edusti siten antiikin kreikkalaisille pyhyyttä. Luonnon pyhyys ilmeni paitsi luonnollisen järjestyksen myös yksittäisten luonnonoloiden (kasvit, eläimet) kunnioituksena. Kunnioitus pohjautui animistiseen uskomukseen, etteivät ainoastaan jumalat ja ihmiset olleet sielullisia olentoja, vaan kaikella elollisella oli sielu. (Pitkänen 1996, 8.)

Uskontotieteilijä Mircea Eliade on todennut, että kokemus radikaalisti pyhyytensä menettäneestä luonnosta on uusi keksintö ja vain modernin yhteiskunnan vähemmistön kuten tiedemiesten koettavissa. Muulle ihmiskunnalle luonto on yhä vielä ”lumoava”, ”salaperäinen” ja ”majesteetillinen”. Eliade väittää, ettei ole yhtäkään modernia ihmistä, joka ei olisi vastaanottavainen luonnon ”lumoukselle” – tunteelle, joka on tunnistettavissa muistoksi jonnekin syvälle vajonneesta uskonnollisesta kokemuksesta. (Eliade 1957, 172–173.) Väite on huomionarvoinen; tämän tutkielman kertomuksia tarkastellessa käy ilmi, että hyvin monelle luonto edustaa kokemusmaailmaa, johon liitetään pyhän läsnäolo.

Kertomuksissa luonnon pyhyttä kuvataan muun muassa metaforilla *hartauspaikka* ja *kirkko* (esim. KRA:LUONTO/495). Huomioitavaa on, että yhtä lailla kuin ankara luonto liittyy ennen kaikkea menneeseen, myös pyhää luontoa kuvataan erityisesti imperfektimuodossa:

– – tuntuihan luonto ympärillä juhlalliselta ja vähän pelottavaltakin
(KRA:LUONTO/451).

Vanhempani opettivat minulle aikoinaan, että luonto on Luojan luoma ja siellä on kuljettava ja eletävä kunnioitusta antaen
(KRA:LUONTO/414).

’Pyhä’ on aina ollut arvon ilmaisija, yksi vanhakantaisimmista tavoista ilmaista suhde siihen millä on erityistä arvoa. (Anttonen 1994, 31.) ”Pyhä” on suomen kielessä germaaninen lainasana, joka on omaksuttu varhaiskantasuomeen jo pronssikaudella (n. 1000–500 eKr.) Kaikissa indoeurooppalaisissa kielissä ’pyhä’ merkitsee ’erilleen asetettua’, ’rajattua’, ’muusta erotettua’. Pyhä-termiä on käytetty adjektiivina ilmaisemaan ennen kaikkea erityistä paikkaa luonnossa sekä paikan sosiaalista merkitystä. (Anttonen 1994, 27–29.) On todennäköistä, että kaukana menneessä ’pyhä’ oli ensimmäinen nimi, joka annettiin haltuun otetulle tai valloitetulle alueelle ja jolla merkittiin se erityinen maastonkohta, joka oli asutusryhmän toimeentuloon perustuvan arvo- ja oikeuspiirin äärireunan merkkipaikka ja raja. (Anttonen 1994, 29.)

Se hiljaisuus, se jylhyys, se viesti, että ollaan kaukana poissa ihmisten hälystä ja elämästä, se kaikki oli kuin käsin kosketeltavaa, kuin pyhää rauhaa (KRA:LUONTO/451).

Jokaisen ikäpolven luontokertomuksista erottuu omana osanaan luonto, joka herättää kunnioitusta ja joka koetaan pyhäksi. Pyhyyteen on liitetty ja liitetään ihmisen osalta hiljaisuus, nöyryys, eleettömyys ja aitous sekä luonnon suojele vahingonteoilta; ihmisen tuli olla luonnossa kuin huomaamaton vieras. Tämä käy ilmi seuraavista otteista, joista ensimmäinen on 30- ja toinen 50-luvulla syntyneen kirjoittajan:

Metsä tuntui alueelta, missä kuului käyttäytyä rauhallisesti ja missä aina kuljettiin vahingontekoa vältellen (KRA:LUONTO/18).

Lapsuudessani meille lapsille opetettiin liikkumaan luonnossa ja kunnioittamaan sitä. Metsissä ja puissa oli jotain pyhää, ainakin vanhoissa ja erikoisissa puissa, samoin tietyissä paikoissa, esim. lähteet olivat hyvin kunnioitettuja. Ehkä myös suuret hiidenkivilohkareet. Emme saaneet meluta metsässä emmekä myöskään vahingoittaa sitä. (KRA:LUONTO/96.)

Pyhiksi paikoiksi mainitaan luonnosta erityisesti metsä, josta (samoin kuin luonnosta yleensä, ks. ed.) myös käytetään metaforaa ”kirkko” (esim. KRA:LUONTO/307) ja siellä eritoten jälkimmäisessä lainauksessa mainitut puut. Suomalaisten metsä- ja luontosuhteessa puilla on ollut ihan erityinen asema. Puut ovat olleet niin taloudellinen kuin henkinenkin tukipilari, kuten puulajien asemaa kansanperinteessämme tutkinut Satu Guenat on todennut. Puilla on uskottu olleen persoonallisia voimia, niille puhuttiin huolet, niiltä pyydettiin apua ja niiden katsottiin myös voivan vahingoittaa ihmistä. (Guenat 1994, 120.)

Eräässä luontokertomuksessa mainitaan kertojan (synt. 20-luvulla) kummisedän kulkeneen omilla maillaan hoitamassa koivuja tervasudin ja räntien kanssa, valitellen koivujen kipuja itkevän (KRA:LUONTO/408). Muuten pyhyyttä ei kohdennettu mihinkään erityiseen paikkaan, vaan kuten eräs 20-lukulainen kirjoittaja ilmaisee:

Pellot, metsät, vesistöt ne olivat kokonaisuus, josta ei enemin puhuttu. Lapsuutessani luonto oli ”pyhä” eikä niistä enempi puhuttu. Pihapiiri puut, pensaat kivet ne olivat tärkeitä ja lähimetsät nämä oli ”kokonaisuus” joita mahtollisimman vähän muutettiin. (KRA:LUONTO/402.)

’Pyhä’ alkuperäisessä rajan merkityksessään viittaa nimenomaan metsään (Anttonen 1994, 27). Vienan Karjalan eräkulttuurin aikaisesta metsäsuhteesta kirjoittanut folkloristi Lotte Tarkka mainitsee, että siinä kulttuurissa metsä edusti tilaa, jossa kotipiirin aistimaailma, odotukset ja aika eivät päteneet. Kotipiiristä pois rajattuna erämetsä edusti tuonpuoleista ja pyhää, ja ’pyhä’ oli yksi metsän puhuttelussa käytetyistä attribuuteista. (Tarkka 2005, 258.) Tarkka toteaa, että luonnon havainnointiin liittyy aina sama kesyttämisen elementti: ihmisen kielen ja käsitejärjestelmän heijastaminen merkityksistä näennäisesti puhtaaseen ja tuntemattomaan luontoon. Luonto ei ole koskematon, abstrakti ja homogeeninen, vaan merkitseviksi, usein elinkeinoittain eriytyneiksi miljöiksi jäsentynyt. (Tarkka 2005, 258.)

Tarkan mukaan tuossa kulttuurissa metsän pyhyys ilmaistiin myös moraalisin määrein ihmisten syntisestä maailmasta poikkeavana viattomuutena ja puhtautena (Tarkka 2005, 259); ”Jumalan oma mettänen” oli ”puhdas” ja metsänhaltia ”puhas muori”. Myös osassa tämän tutkielman aineistoa luontoon liitettiin vahvasti Luoja, jumaluuden läsnäolo ja siitä johtuvat käyttäytymissäännöt.

En voi tutkijana olla huomauttamatta, että puhuttaessa Luojan luomasta luonnosta mieleeni tulivat tulvien omat muistoni seurakunnan kerhosta, jossa lapsena lauloin kera muiden kerholaisten: ”Jumala loi auringon, kuun, ja järvet ja puut, ihmiset myös. Jumalan on taivas ja maa. Herraa me tahdomme kiittää.” (Virsi 135.) Luterilaista näkökulmaa luontoon on tutkittu, ja siitä on mainittu, että luterilainen teologia opettaa Jumalan ilmoittavan itsensä paitsi kansojen historiassa ja ihmisen elämänkohtaloissa, myös ennen kaikkea luonnossa (Lepistö 1999, 11). Luonto on siis vahvasti valjastettu mukaan uskonnon opetuksiin.

Uskontotieteilijä Riikka Saarimaa on tutkinut metsänhoitajien uskonnollisuutta ja luontosuhdetta ja todennut, että hänen haastattelemiensa metsänhoitajien mukaan heidän

luontosuhteessa täyttyy ajatus ihmisestä luonnon tilanhoitajina. Vaikka metsänhoitajat tuntevat harvoin olevansa vastuussa luonnon hoitamisesta Jumalalle, niin he katsoivat, että heillä on velvollisuus vaalia ja varjella luontoa sinänsä ja ottaa huomioon sekä oma että muiden ihmisten taloudellinen tulevaisuus. (Saarimaa 1999, 43.) Oman aineistoni valossa Luoja tai Jumala näyttää kuitenkin olevan osalle kirjoittajista selvästi moraalien tai eettisen toiminnan auktoriteetti, jonka luoma luonto on annettu ihmisten vastuulle ja hoidettavaksi.

Luojan luoma luonto ja meille annettu tehtävä siitä huolehtimisesta on ollut yksi Sakari (Zacharias) Topeliuksen Maamme kirjan suurista teemoista (Topelius 1875 [Mäkinen 1981]). Maamme kirjaa käytettiin kansakoulujen lukukirjana pitkälle 1900-luvulle, ja se oli yksi keino toteuttaa Topeliuksen tavoitetta: antaa Suomen kansalle identiteetti, historiallinen tietoisuus ja oma historia (Knapas & Forsgård 2002, 465–468). Oletettavasti Topeliuksen ansiosta käsitys kansasta maansa hoitajina on meillä Suomessa niin yleinen. Ainakin se on yksi ilmeisin syy, jonka vuoksi kansakoulusukupolvet ovat omaksuneet ajatuksen niin vahvasti. Topelius kirjoitti metsän merkityksestä ja metsänhoidosta, uskonnollisen taustansa ja silloisten suomalaisten jumalanpelon tietäen, Jumalaan auktoriteettina viitaten:

Suomen metsä on hyvin kallis omaisuus, jopa niin kallis, että tämä maa metsätönnä olisi kelpaamaton ihmisten asuttavaksi. – – Ei yksikään maa tarvitse niin paljon metsää kuin Suomi, eikä yksikään kansa käytä metsää niin huonosti kuin Suomen kansa. – – Pian puute tulee meille paremman opetuksen antajaksi. Missä ihminen on halveksinut Jumalan istutuksia, siellä hänen täytyy sanomattomalla vaivalla kylvää metsää. (Topelius 1875 [Mäkinen 1981, 87]).

Luonnon pyhyys ja kunnioitus tuntuvat tosiaan liittyvän vahvasti menneisyyteen, mutta ne vaikuttavat olevan perustana myös monille tämän ajan luontokokemuksille. Esimerkiksi suojeltavaan luontoon kuuluu myös ajatus kunnioitettavasta luonnosta ja luonnon koskemattomuuden turvaamisesta, tavallaan myös pyhydestä. Hiljaiset tunturit ovat antaneet eräälle kirjoittajalle merkityksellisen luontokokemuksen:

Olen käynyt Lapissa vaeltamassa. Hengitin puhdasta, raikasta ilmaa sisääni ja ihailin avaria ja mahtavia tunturi-maisemia. Tunsin olevani todella lähellä luontoa, kun olin Lapissa. Vaellus-reitilläni sain konkreettisesti kokea miltä luonto tuntuu. Se voima sai tuntemaan minut hyvin pieneksi varsinkin kun katselin suuren kosken vesien pauhinaa. (KRA:LUONTO/495.)

Tarpeellinen luonto, ahkera ihminen

Ei maa laiskaa elätä (KRA:LUONTO/317).

Luonto herättää kunnioitusta myös siksi, että se on ollut hyvin monille vastaajille välttämätön toimeentulon lähde ja turva. Tarpeellinen luonto liittyy vahvasti menneisyyteen, kertojien muistoihin ja kaukaisiin kokemuksiin, vaikka se on eri muodossa läsnä myös nykypäivässä. Tarpeellisuus menneessä ja nykyisessä kuvataan laadultaan toisistaan poikkeavina: menneisyyteen liittyvä tarpeellisuus on ollut taloudellista turvaa, välttämätöntä toimeentuloa ja päivittäistä leipää, kun taas nykypäivässä se ilmenee ennen kaikkea henkisen hyvinvoinnin antajana. Nykypäivän tarpeellinen luonto käsitellään luvussa *Elämyksellinen ja inspiroiva luonto*, tässä luvussa keskitytään menneeseen.

Luonnon tarpeellisuutta aineiston kertojat perustelevat muun muassa pula-ajan köyhyydellä. Kun kaikesta on ollut pulaa, on kekseliäisyys tarjonnut mahdollisuuden hyödyntää luonnonantimia hengenpitimiksi ja mielen virkistykseksi:

Sota-aika kaikkienensa vaikutti lähes kaikkeen. Opittiin hyvin säästävääksi ja myös kekseliäiksi. Opittiin valmistamaan korvaavia aineita niin ruokatalouteen kuin myös vaatetukseen. Paperi ja puu nousivat arvoon arvaamattomaan. Kenkiä, joiden päällykset tehtiin paperinarusta kudotulla ”kankaalla” oli lähes joka lapsella. Marjat ja sienet kerättiin metsistä ja soilta tarkkaan ja säilöttiin. Kahvin loputtua kaupoista paahdettiin viljan jyviä korvikkeeksi. – – Muistan

miten sianrakkokin käytettiin hyvin puhdistettuna poikien jalkapallon korvikkeena. (KRA:LUONTO/329.)

Luonnon anteliaisuus on ollut toimeentulon ja hengissä pysymisen kannalta lahja. Kirjoittajat kertoivat kasvamisestaan lähes luontais- tai omavaraistalouksissa, luonnon varassa. Omavaraistaloudesta puhuttaessa viitataan sellaiseen ruoka-aineiden hankkimistapaan, että tullaan toimeen melkein ainoastaan omalla tuotannolla, kaikki saadaan omasta maasta ja taloudesta, harrastamalla osin myös keräilyä, kalastusta ja metsästystä. Luontaistaloudella puolestaan viitataan tarkemmin talouteen, jossa ei käytetä lainkaan rahaa, koska toiminta perustuu vaihtokauppaperiaatteelle, mutta termejä käytetään rinnan toistensa kanssa. (Knuutila 2006, 91.) Kertomusten mukaan luonnosta on saatu sekä perheiden ihmisille että eläimille ravintoa, lämpöä, lääkkeitä, tarvekaluja ja leluja. Kaupasta on hankittu vain se mitä ei ole mahdollista muuten saada, esimerkiksi kahvia ja sokeria.

Tarpeellisen luonnon käsitteeseen kuuluu vahvasti työnteko, sillä luonnonantimet on saatu käyttöön vain tekemällä ankarasti töitä. Omavaraista maatalousyhteisöä onkin luonnehdittu työnteon leimaamaksi. Arkipäivää ja elämäntapaa on värittänyt ja säädellyt kokonaisvaltaisesti työnteko oman perheen ja talouden hyväksi. Koska perinteisiin työtapoihin ja -menetelmiin perustuva maatalous on tarvinnut ainakin sesonkiluonteisesti kaiken saatavilla olevan työvoiman, ovat lapset olleet itsestään selvää työvoimaa. (Korkiakangas 1996, 76.) Lapset lienevät ahkeruudellaan ja työteliäisyydellään myös hankkineet ja saaneet itselleen statusta aikuisten silmissä (Korkiakangas 1996, 77). ”Mennyt aika” on saanut kertomuksissa lähes poikkeuksetta lapsen äänen, joten menneisyyteen kuuluvaa tarpeellista luontoa tarkastellaan tässä lapsuuden muistoja ja kokemuksia painottaen.

Työhön liittyvät kertomukset ovat hyvin yksityiskohtaisia, ja niistä kuvastuu vahvasti kokemuksellisuus ja työn tuoman vaivan kumoutuminen niistä ansaituilla palkkioilla: marjojen poimiminen on merkinnyt äidin leipomaa herkullista marjapiirakkaa ja hikisen heinätyön jälkeen on ollut lupa mennä uimaan. Luonnon anteliaisuuden hyödyntäminen on vaatinut niin opittujen taitojen käyttämistä kuin myös kekseliäisyyttä. Etnologi Pirjo

Korkiakankaan mainitsemat suomalaiseseen agraariseen lapsuuteen liittyvä työt toistuvat lähes yhdenmukaisina tämän tutkielman aineistossa ja niitä ovat maanviljelykseen liittyvät työt (heinänteko, peltotyöt), metsätyöt ja polttopuiden keruu, karjanhoito ja paimennus, kotitaloustyöt, pihatyöt, marjastus, sienestys, käpyjen keruu, kalastus ja käsityöt (Korkiakangas 1996, 144). Korkiakankaan mainitsema lastenhoito jää luonnollisesti pois tästä töiden luettelosta, koska se ei varsinaisesti liity luonnonympäristöön, mikä taas on tämän aineiston työkertomusten ja kuvailujen lähtökohta. Toisena huomioitavana poikkeuksena on metsästys, joka ei ole kuulunut lasten töihin, eikä ole siten mukana Korkiakankaan mainitsemissa töissä, mutta toistuu siellä täällä tässä kertomusaineistossa (esim. KRA:LUONTO/170, 178).

Lapsuuden aikainen töihin osallistuminen on ollut tärkeä osa omaan yhteisöön ja kulttuuriin kasvamista (Korkiakangas 1996, 105) ja kuten kirjoittajat itse toteavat: tärkeää toimeentulon ja vanhempien auttamisen kannalta.

Koska olimme ja elimme kotikylässäni luonnon keskellä, ei sitä sillä tavoin varmaan ajateltu, että nyt lähdetään lenkkeilemään luontoon, kuka sitä nyt ilman asiaa lähtee hortoilemaan. Asian perästä sitä mentiin. Marjaan tai sieneen, käytiin ongella, keräämässä äidille risuja kahvipuiksi tai käpyjä hellaan. (KRA:LUONTO/176.)

Korkiakankaan mukaan lapset on opetettu työntekoon eri sukupolvissa hyvin samantapaisesti (hänen tutkimuksessaan mukana 1920–1964 syntyneitä): joko aikuiset opettivat tai sitten opittiin ”siinä sivussa” mallia katsoen tai neuvomatta, ”kantapään kautta” (Korkiakangas 1996, 106–112). Samaa työtapojen oppimisen kuvailua tarjoaa käsillä oleva aineisto. Luonnonantimien talteen keräämisessä korostetaan mallioppimista, ”kädestä pitäen opettamista”:

Kesällä koivunoksista tehtiin saunavastat seuraavaksi talveksi. Pappa, isän isä, tuli aina heinäkuussa yläkuuhun, vastantekoon. Silloin kaadettiin rauduskoivu, siitä katkottiin kaikki oksat. koko lapsilauma oli kantamassa oksia kotiin. Pappa sitten satoi niistä koko vuoden vastat ja opetti siinä samalla lapsenlapsillekin vastanteon

taidot. Sidevitsas oli tärkeä, sen piti olla tuore alikasvuinen, suora oksapiiska. (KRA:LUONTO/28.)

Tieto tuli esimerkkien kautta. Niitäkään ei annettu, vaan ne piti vain hoksata. Kun yritti jotain tehdä, niin sai neuvoja ja näytteitä, miten homman voi tehdä toisinkin. (KRA:LUONTO/100.)

Mummon luonnonläheisyys ja viisas kestävyys oli ihmeellinen esimerkki meille lapsille, jotka saimme käydä koulua ja oppia asioita kirjoista. Mummo opetti meille asioita kokemuksensa kautta. (KRA:LUONTO/14.)

Opettajina ja työhön ohjaajina ovat olleet omassa perheessä niin vanhemmat kuin isovanhemmatkin, kukin omien työtehtäviensä mukaan; opettajana on mainittu myös tarkemmin määrittelemätön ”ympäristö” (KRA:LUONTO/101). Yhdessä töihin opettamisen kanssa on viestitty myös sitä, mikä on kullekin soveliaista työtä.

Tällaista edellä esiteltyä kokemukseen ja esimerkkiin perustuvaa tietoa on kutsuttu muun muassa termillä ’reflexive knowledge’ (Stark 2006, 70). Käytän tutkielmassani tästä tiedon lajista vapaata suomennosta ’taito-tieto’, joka havainnollistaa tiedon erityistä olemusta sen mukaan, että opettaja tai tiedon siirtäjä *yksinkertaisesti vain tietää*, kuinka tietty asia on tehtävä. Taito-tietoon liittyy suorastaan ruumiillinen kokemus siitä, kuinka asiat tehdään. Suomennos mukailee hyvin vahvasti Michael de Certeau’n termiä ’know-how’ (*savoir-faire*) (Stark 2006, 70). Folkloristi Laura Starkin mukaan yksi esimerkki taito-tiedosta on ollut varhaismodernin yhteisön elämään kuulunut magia, joka on opittu päivittäisessä elämässä tuon erikoistaidon osaajalta (Stark 2006, 71).

Paitsi itse töiden, myös niille parhaiten soveltuvan ajankohdan oppiminen on kuulunut oleellisesti agraariseen elämäntyyliin ja tarpeellisen luonnon hyödyntämiseen. Kuten Kustaa Vilkuna Vuotuisen ajantiedon alkulauseessa toteaa, on maan antimista, veden ja metsän riistasta elävä ihminen aina avoimin silmin seurannut luontoa ja sen alituista vaihtelua (Vilkuna 1950, 9). Säiden suhteen on vanhoista ajoista lähtien ollut vallalla

käsitys, että kesän säät voi ennustaa talven säistä; kärjistetyimmillään niin, että tammikuu vastaa heinäkuuta, helmikuu elokuuta ja niin edelleen.

Kevään kynnot, kylvöt, heinänteko, elonkorjuut, kaikki olivat määrättyinä viikkoina tehtävä ja mistä niitä muutoin niin tark[k]aan tiesi, kuin luonnosta merkkejä seuraamalla (KRA:LUONTO/449).

Myöhemmin sään ja muun luonnon elämän seuraamisesta ja siitä ennustamisesta vaikuttaa tulleen etenkin vanhuuden päiviin liittyvä harrastus, jonka funktio ei ole enää suotuisten säiden ennustamisessa, vaan mieluisassa ajanvietteessä.

Aiemmin esiin nostetussa lainauksessa kerrotaan saunavastojen tekemisestä ja kertoja mainitsee *yläkuun*. Paitsi työtapojen ja oikean vuodenajan opettaminen, myös oikean ajankohdan tiedostaminen on kuulunut oleellisesti luonnonantimien hyödyntämiseen. Yksi tärkeimmistä ajankohdan määrittäjistä on ollut kuun vaiheet. Menneessä ajassa on ollut vallalla käsitys, jonka mukaan kuun kasvamisen ja vähenemisen vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin sekä erilaisiin toimiin ja luonnontapahtumiin. On ollut suotavaa ajoittaa kasvavan kuun eli yläkuun ajalle kaikki sellaiset toimet, joille toivottiin menestystä, kasvamista ja lisääntymistä. Poistamista ja vähenemistä edesauttoi puolestaan toimenpiteen suoritus *alakuun* aikaan. Kyseessä on ajatus, että samanlainen aiheuttaa samanlaista (Naakka-Korhonen 2007, 92), kasvava kuu kasvattaa ja pienenevä kuu auttaa poistamaan.

Kuuhun on liittynyt huomattavasti enemmän uskomuksia kuin aurinkoon. Ihmisiä on aina kiinnostanut ja ihmetyttänyt kun muodon vaihtelut, sen syntyminen, kasvamisen, väheneminen ja häviäminen. Kuun vaiheiden huomioiminen ja vahva usko niiden merkitykseen on elänyt Naakka-Korhosen mukaan kansanlääkinnän piirissä 1900-luvulle saakka. Vilkaisu internetin hakukoneelle kertoo, että jossain määrin ilmiö on voimissaan edelleen (Yläkuu [online]).

Oikeiden materiaalien ja muiden luonnonantimien tarkoituksenmukainen hyödyntäminen on myös kuulunut kädestä pitäen opetettaviin asioihin. Puun käyttöä aineistossa kuvaillaan

hyvin yksityiskohtaisesti; eri puulajeja ja vuodenaikoja hyväksi käyttäen on valmistettu mm. käyttöesineitä ja leluja, ja saatu lämpöä kotiin (esim. KRA:LUONTO/101; 448). Metsästä on saatu myös rahallista taloudellista turvaa.

Luonto on tarjonnut myös lääkeaineita terveyden ylläpitoon ja hoitoon. Hoitotarkoituksessa on käytetty esimerkiksi pihkaa, koivun mahlaa ja kuusenkerkkiä eli suvikkaita (KRA:LUONTO/25; 72; 47). Lääkinnällisessä käytössä ovat olleet myös erilaiset kasvit, kuten nokkonen (KRA:LUONTO/25), rätvänä, kallioimarre (KRA:LUONTO/70), siankärsämä (KRA:LUONTO/15) ja piharatamo, jonka haavoja parantava voima on edelleen tiedossa (Treben 1995, 42):

Mustikanlehti teen kun arveltiin helpottavan diabetesta sairastavan oloa. Sianpuolukanlehtiä kerättiin myös teeaineksiksi niille ihmisille, joita vaivasi suonenveto. Kuusenpihkaa kerättiin märkivien haavojen hoitoon ja tiedettiin, että pihka haavanpäällä piharatamonlehdellä peitettynä parantaa haavan nopeasti. (KRA:LUONTO/20.)

Luonnonmukainen lääkintä on yleisesti ollut myös ”jonkun muun tietoa”, spesifiä osaamista:

Anna oli noin kahdeksan ikäinen kun häneen tuli pieniä paiseita koko ruumiiseensa. Äitinsä käski mennä Akun Ievastiinalta kysymään neuvoa joka oli parantaja, asui lähellä. Akun Ievastiina sanoi: ”Sinä olet säikähtänyt kotisi ja rannan välillä”. ja antoi neuvon: ”Hetki kun heräät aamulla, älä laita vaatteita päällesi, äläkkä puhu kenellekään mitään, ota puukko mukaasi, mene heti kotisi ja rannan välille ja ota puukolla kolmesta kohden maata ja painele eripaikoista ihoasi jokaisella maapalalla, laita maa takaisin samaanpaikkaan mistä otit. Kun olet sen tehnyt, lähde pois, mutta taaksesi älä katso.” Ja paiseet parani. (KRA:LUONTO/71.)

Akun Ievastiina lienee ollut kansanparantaja – yksi heistä, jotka ovat olleet merkittävänä apuna maaseudun väestön terveydenhoidossa. Parantajien joukko on ollut moninainen,

luuvikojen korjaajista loitsumuoreihin saakka (Ylinen 1990, 4). Luonto, luonnonmukaisuus ja luonnollisuus olivat keskeisellä sijalla parantajan toiminnassa. Luonnon ajateltiin toimivat tiettyjen viisaiden toimintaperiaatteiden mukaan ja luonnosta löytyi hoito ja lääkkeet sairauksiin. (Ylinen 1990, 16.) Lääkkeet otettiin sieltä, mistä taudinkin ajateltiin olevan peräisin. Myös parannustoimenpiteen suorittaminen tuli tehdä samalla paikalla, jossa taudin syy on. (Ylinen 1990, 29.) Esimerkkitapauksen säikähtäminen on ollut yksi sairauksien selitysmuoto. Ihmisen on ajateltu olevan silloin psyykkisesti herkimmillään ja alttiina sairauksille (Ylinen 1990, 14). Melkein vastaava parannuskeino säikähdykseen on mainittu vuonna 1957 julkaistussa teoksessa *Kansanomainen lääkintätietous*:

Jos kaatuu ja siinä pelästyy, niin sanotaan, että ”maa vastaa”, ja silloin pitää ottaa maata siitä paikasta ja hautoa sillä kolme kertaa ja taas pitää viedä takaisin se samaan paikkaan (Hako 1957, 8).

Kansanomainen tautioppimme on ollut ennen kaikkea etiologiaa eli tärkeintä oli taudin alkuperän, synnyn, selvittäminen. Taudin katsottiin tulevan ihmiseen ulkoapäin ja useimmiten synnä oli yliluonnollinen maailma: vainajat, maan-, metsän ja vedenhaltijat. Ikivanhan lääkintäopin mukaan taudit saattoivat olla myös peräisin maailmankaikkeuden neljästä elementistä: maasta, vedestä, tulesta tai ilmasta. (Laaksonen 1983, 16.)

Ihmisten ollessa tavalla tai toisella ”avoimia” (eli alttiita saamaan tartunnan) ajateltiin, että kosketus *väkeen* aiheutti sairauden (Stark 2002, 48). Väki-termiä on käytetty sekä elolliseen että elottomaan liittyvästä persoonallisesta voimasta, jota on katsottu olleen esimerkiksi rautaesineissä, karhunhampaissa, hiilessä ja hautausmaan mullassa. (Virtanen 1988, 241.)

Kaikkein kaunein luonto, kotiinsa kaipaava ihminen

On varmaan kysymyksenasettelun vaikutusta, että aineiston kertomukset koskevat hyvin paljon kotiluontoa. Toisaalta, tuskin kodista olisi niin paljon kerrottu, ellei sillä olisi merkitystä kertojille. Toki aineistossa sivutaan myös matkoja muilta mailta, mutta se kaikkein kaunein ja tärkein luonto, se on kotona:

Siellä ovat sukumme juuret syvälle karjalaiseen elämänmenoon ja luontoon juurtuneet ja kasvaneet. Sieltä ammentaneet sekä henkisen että aineellisen perustan elämälleen. – – Muistikuva näiltä elämäni ensimmäistä vuosilta onkin jäänyt mieleeni soiton ja laulun aikana. Isä soitti viulua ja äiti lauloi usein, samoin koko luonto tuntui helkkyvän. Tämä sama muistikuva oli ilmeisesti jäänyt isällekin, koska hän vielä viimeisinä elinvuosinaan kaipasi sinne synnyinseudulleen Karjalaan. (KRA:LUONTO/131.)

Sotien jälkeen jo naimisissa ollessani jouduin tahtomattani suostumaan siihen, että perheemme muutti vakituisesti asumaan Hollantiin, josta mieheni oli kotoisin. Joka kesä tulimme Suomeen, minulle lapsuudesta rakkaisiin maisemiin. – – Siellä metsän keskellä tutut puut, pensaat, nurmikot ja vanhat kukkapenkit. Siellä lentelivät yhä sudenkorennot, perhoset ja linnut. Mahtavissa kuusissa oli paljon käpyjä ja oravat kiipeilivät latvuksissa ja pilkistelivät oksien välistä. – – Ajattelin, että jos kuoleman jälkeen on olemassa ”taivas”, se tuskin voisi olla onnellisempi paikka kuin tämä. (KRA:LUONTO/162.)

Muuttaminen eripaikkakunnille on vaikuttanut luontokokemuksiin ja luontoympäristöön. Silti kaikkein rakkaimpana on säilynyt Sotkamon luon[to] ja sen merkitys on edelleen elämässäni suuri. Aina kun minun on mahdollista, pyrin matkustamaan Sotkamoon ja ihastelemaan sen luonnon kauneutta eri vuodenaikoina. Minusta Sotkamo on Suomen kaunein paikka, Ehkä jopa maailman kaunein. (KRA:LUONTO/499–500.)

Ajatus kaikkein kauneimmasta kotiluonnosta on pysynyt menneisyyden ja nykyisyyden välillä lähes muuttumattomana. Edellisiin lainauksiin verrattuna tämä seuraava ote kuulostaa hyvin tutulta:

Mahtoivatko paratiisin linnut ahkerammin ja kauniimmin visertää ja
lirittää kuin meidän kotimetsän siivekkäät tuhansilla soilla.
(Makkonen 2002, 206.)

Suora lainaus on vuonna 1851 syntyneen maalari Alfred Leppäsen omaelämäkerrallisesta kertomuksesta. Leppänen muistelee niin ikään kotiaan ja sen luontoa pois lähteneen näkökulmasta; hänen oli lapsuudessaan lähdettävä kotoaan kerjuulle, ”ulos maailmalle kerjäämään ruokamme ja vaattenme miten parhaiten taidamme” (Makkonen 2002, 208).

Ajatusta kodista maailman kauneimpana paikkana, suorastaan paratiisina, voi pitää nostalgisena myyttinä, jonka välimatka synnyttää. Myytit jatkavat kulttuurille ominaisia kokemus- ja ajattelumalleja (ks. esim. Siikala 2002, 15–16). Näissä kaipaavissa kertomuksissa on kyse maailmankuvasta, jossa ihmiselämän lähtö- ja keskipisteenä on koti – kaipauksen kohde ja kaihoisesti väritynyt mielikuva, tunne ja kokemus. Uskon mielikuvien synnyssä kulttuurilla olevan yhtä suuren vaikutuksen kuin muillekin asioille annettavien merkitysten synnyssä yleensä (ks. Shore 1996). Ainakin muistelemisen vaikuttaa noudattavan samantyyppistä mallia tai kaavaa: lapsuuden kotiluonto kristallisoituu ajallisen ja maantieteellisen välimatkan vuoksi paratiisinomaiseksi onnelaksi.

Koti on osa identiteettiä. Siinä aktuaalistuu koottuna olemisen intiimi sisäinen lähtökohta, jonka turvin ihminen voi kohdata maailman. Koti on paikka, jonne ihminen tuntee kuuluvansa, ja sen kokemuksen kautta kodista tulee osa itseä (Silvasti 2001, 272–274). Kodin vastakohta, kodittomuus, on epätoivottu tila ja perimmäisen inhimillisen olotilan menetys (Erkkilä 2006, 222). Kodin emotionaalisesti latautuneessa käsitteessä tiivistyvät kulttuuriset arvot (Saarikangas 2006, 222), joten kodista kerrottaessa ja sitä muisteltaessa kerronta on vaarassa värittyä ja vääristyä nostalgisella ”huonomuistisuudella”.

Maanviljelijöitä haastatellut etnologi Tiina Silvasti on tutkimuksessaan huomannut, että viljelijöillä erityisen voimakas ja emotionaalisesti latautunut suhde kotiin syntyy hänen ja hänen raivaamansa *maan* välille. Henkilökohtaiset kokemukset ja toiminta liittävät ihmisen tilaan ja neutraalista ympäristöstä tulee hänelle subjektiivinen paikka. (Silvasti 2001, 273–274.) Myös tämän tutkielman valossa käy ilmi se, kuinka kokemuksellisuuden kautta syntynyt yhteys kotiluontoon tekee siitä erityisen muuhun luontoon verrattuna. Monille on syntynyt kiinteä suhde kotia edustavaan luontotilaan, koska se on ollut turvallinen ja tuttu osa kasvuympäristöä:

Ei tarvitse erikseen mennä metsään tai lähteä kotipihaa kauemmas voidakseen elää luonnon keskellä. Luonto on jatkuvasti läsnä, osana meitä. (KRA:LUONTO/391).

Maalaistalon lapselle luonto oli erottamaton ja luonnollinen osa elämää. – – Metsä oli tuttu ja turvallinen ympäristö. (KRA:LUONTO/3.)

Metsä oli mielenkiintoinen paikka. Siellä oli polkuja, jotka olivat männynneulasten peitossa. Polun varrella kukkivat Vanamot ja myöhemmin kesällä Kanervat. Metsä tuntui turvalliselta. (KRA:LUONTO/491.)

Kotiluonto on luontoa tutuimmillaan – pihaa, lähimetsää ja puutarhaa – ja usein sen kerrotaan olleen luontosuhteen merkittävin aikaansaaja. Maalaiskotien pihapiirin kerrotaan varsinkin ennen olleen tarkkaan rajattu alue, jonne ei ole ollut muilla menemistä: näköyhteyden päähän se oli talonväen nautinta-aluetta. Lähimetsän polut puolestaan kertovat monista muistakin askelista ennen omiasi; se tuo turvallisuuden tunnetta, tuttuutta, tunteen luontotilan hallinnasta. Kaupungissa kasvaneelle kotiluontoa ovat pihan ja vesistöjen lisäksi puistot. Asuminen kiinnittää ihmiset kotiin (Saarikangas 2006, 222) ja kodin merkitys kiinnittää ihmiset kotiluontoon; mitä kiinteämpi on suhde kotiin kaikkienensa, niin perheenjäseniin kuin luontoon kodin ympärillä, sen lujemmaksi muodostuu side kotiseutuun ja sitä ympäröivään luontotilaan.

Kotiluonnon näkeminen sellaisena, kuin aika ja ajan tuomat muutokset ovat sen muokanneet, voi olla kipeä kokemus. Myyttinen muistojen koti ja kaikkein kaunein luonto ovat kadonneet:

Mitä on jäljellä lapsuuden paratiisistani? Ei ole enää taloissa lehmä, ei lampaita, mitkä aikanaan hoitivat kedot ja niityt. Kaikki pienet mäentöyräät peltoaukeamalla on tasattu maanviljelylle, että EU-tuet lisääntyvät sen kautta. Läheinen Mätäjärvi, mikä kuivui kesäksi, on täysin pusikoitunut vieden mennessään mesimarjamättäät, samoin kissankäpälet ovat kadonneet. Lapsuuden kotini on tyhjänä, navetasta on vain jäljellä kiviset seinät, puu-osat lahonneet. Horsmaa on kaikkialla, pitkä heinä peittää puutarhan. (KRA:LUONTO/309.)

Kodin ohella mummola ja mökki mainitaan useimmiten tärkeimpinä yksittäisinä luontopaikkoina. Mummola edustaa pysyvyyttä ja se on mahdollistanut tutun luontotilan kokemisen silloinkin, kun oma koti on vaihtunut muuttojen myötä, tai silloin, jos oma koti on ollut etäällä luonnosta. Mökin piha ja muu mökin ympäristö puolestaan ovat niitä paikkoja, joissa luontoa kerrotaan muokattavan ja laitettavan oman mieltymyksen mukaiseksi:

Hoidettua, mieleisekseni tekemää luontoa on oma Mörskä – – muokkaamaani luontoa lähes luonnontilassa (KRA:LUONTO/4).

Kun aurinko paistaa ja on tyyntä kevät henkäilee kauniin vihertävänä, vieraat ihailevat ja joskus kadehtivatkin kesäpaikkaamme (KRA:LUONTO/38).

Oma mökki, oma paikka ja oma rauha merkitsevät monelle suomalaiselle henkisesti paljon (Pitkänen & Kokki 2005, 187). Mökkeily tarjoaa urbaanin elämän vastapainoksi lepoa ja rentoutumista tutussa ympäristössä; siellä on mahdollisuus virkistävään ulkoiluun, fyysiseen rasitukseen ja henkisten voimavarojen uusiutumiseen. Kotiseudulla oleva mökki vahvistaa myös siteitä synnyinseudulle ja antaa mahdollisuuden tutustua oman suvun

menneisyyteen. Juuri mökillä on kaupunkilaisillakin mahdollisuus pysähtyä seuraamaan luonnon tapahtumia ja kiertokulkua. (Pitkänen & Kokki 2005, 187–188.)

Uhattu luonto, suojelevan asemansa tiedostava ihminen

Jospa tässä kaiken hävittävässä ajassa jotain jäisi koskemattomaksi.
(KRA:LUONTO/189.)

Ympäristöongelmien tiedostaminen ja uskonnollissävyytteinen luontosuhde yhdistyvät ympäristönsuojelua käsittelevissä kertomuksissa. Aineistosta nousi esiin tuntemuksia huolesta (esim. KRA:LUONTO/138) sekä viattoman luonnon väärinkohtelusta johtuvasta säälistä ja syyllisyydestä (esim. KRA:LUONTO/17). Luonnon kunnioitus ja ympäristönsuojelu kulkevat käsi kädessä.

Puheet ilmastonmuutoksesta huomioidaan kertomuksissa. Osa kirjoittajista pohtii omaa osallisuuttaan muutokseen ja sitä, kuinka voi omalta osaltaan vähentää luonnon kuormitusta. Kriittisyyskin nousee esiin: erään vastaajan mukaan ”köyhää ihmistä kiusataan sähkön ja veden säästämällä, kun samaan aikaan ahneiden markkinavoimien on saatava voittoa, tarvitaan aina vaan uusia ydinvoimaloita, eivätkä luonnonsuojelijatkaan puhu mitään formuloita ja muuta moottoriurheilua vastaan” (KRA:LUONTO/479).

Maapallon tulevaisuus huolestuttaa. Luonnon ja ihmisten tulevaisuus tuntuu monista epävarmalta, mutta toisille heistä, joille luonto on aina ollut turvallinen ja muuttumaton osa elämää, ajatus luonnon tuhoutumisesta on vieras:

Nykyisin puheet ovat sellaisia, että kuin luonto olisi kovasti uhanalainen ja tuhoutuu kohta. Eletään kuin viimeistä päivää kaikissa asioissa, niin myös luonnon kanssa. Näin arvelen tämän olevan, suurimmaksi osaksi. (KRA:LUONTO/158.)

Iäkkäämmät kirjoittajat pystyvät perustelemaan luonnonsuojelun tarpeen pitkäaikaisella kokemuksellaan luonnon muuttumisesta, mutta mitä lähemmäksi nykypäivää kertomuksissa tullaan, sitä enemmän huomio kiinnittyy ympäröivästä tietomäärästä poimittuihin termeihin. *Saastepitoisuus, otsonikerros, ekologisuus, kierrätys ja luontoystävälliset tuotteet* – joitakin mainitakseni – eivät perustu omakohtaiseen kokemuksellisuuteen, vaan lähinnä tieteelliseen tietoon. Tietoa ympäristönsuojelusta on kaiken aikaa tarjolla. Se vaikuttaa omalla vauhdillaan suojelevan suhteen syntymiseen, mutta tutkimuskysymysten viitoittamana tässä työssä tärkeimpiä ovat seuraavan kaltaiset kuvatut kokemukset, joiden myötä kertoja on sisäistänyt suojelevan suhteen luontoon:

Lapsuudessani ja nuoruudessani suhtauduttiin metsiin hyvin suojelevasti. Metsät olivat yleensä siistejä ja niissä oli hyvä liikkua. Suoritettiin yleensä vain harvennushakkuuta. Työkaluina oli pokasahat, justeerit ja kirveet. Hevoset vetivät puut metsästä pirssipaikoille. Taimiston tuhoamista yritettiin välttää. – – Järvet olivat lapsuudessani puhtaita. Monessa paikassa käytettiin järvivettä ruokavetenä. Sitten alkoivat tehtaiden jätteet levitä järviin. Rannat alkoivat rehevöityä. – – Ilma oli puhdasta. – – Sitten alkoivat tehtaiden saasteet ja lisääntyvien autojen pakokaasu vaikuttaa. Alkoi tulla hengityssairaita. – – Metsät ovat puunkorjuutapojen myötä muuttuneet rumiksi ja vaikeakulkuisiksi. Kynnetyt hakkuuaukiot. kasva[va]t pitkää heinää. Kun vertaa entiseen, niin metsät näyttävät ihan kauheilta. Tuntuu kuin luonto olisi tuhottu kokonaan.
(KRA:LUONTO/478.)

Kokemuksellinen tieto ei välttämättä tarkoita vuosikymmenten mittaista aikuisen näkökulmasta saatua elämäkokemusta ja huomioita luonnon muuttumisesta. Myös vanhempien ja isovanhempien kertomukset ja (jo muutamatkin) omakohtaiset miellyttävät luontoelämykset saavat aikaan sen, että luontoa halutaan kuormittaa mahdollisimman vähän. Seuraava lainaus on kirjoittajan, joka kuuluu kertojista nuorimpiin:

Mummolassa oltiin paljon, pääsääntöisesti ulkona – – yleensäkin meille opetettiin kotona, että luontoa pitää kunnioittaa ja sen minkä

jaksaa viedä luontoon jaksaa tuoda poiskin ja roskat kuuluvat roskikseen. Elävää puuta ei saa vahingoittaa, mutta vasta[n] kyllä saapi tehdä. – – Kun olin pieni meillä oli pupuja, joten osa ruuantähteistä meni heidän ravinnokseen, loput kompostiin. Meillä on kotona myös aina eroteltu palavajäte palamattomasta. Lasipullot on kierrätetty ja vanhat vaatteet uusiokäytetty. – – Nämä kaikki kokemukset ovat yhdessä saaneet minut ajattelemaan, että minun tulisi omalla toiminnallani vähentää saasteita ja jättämään mahdollisimman pieni ekologinen jalanjälki itsestäni tähän maailmaan. (KRA:LUONTO/501.)

Suojelulliset motiivit ja niiden käytännöt näyttävät aineiston mukaan syntyneen kotiopetuksen, luonnossa saatujen kokemusten, kouluopetuksen ja harrastusten myötä sekä kirjallisuuden kautta. Suojelua edistävästä harrastuksista erityisesti partio mainitaan usein. Kodin piirissä lapsia on opetettu suojelemaan luontoa muun muassa pelottelutarinoilla:

Äitini oli kuullut tarinoita isovanhemmiltaan, kuinka ilkeältä metsämieheltä oli haltija vääntänyt kiväärinpiipun solmuun, kun tämä oli meinannut ampua kettuemon joka kantoi ruokaa poikasilleen (KRA:LUONTO/78).

Poikakakaroilla oli lapsuudessani vetoa linnunpesien hävittämiseen ja jopa eläinräökkäykseen. Mummu kertoi opettavan kauhuesimerkin pojasta, joka oli puhkonut linnunpoikien silmät. Pojalle tuli aikanaan lapsia ja kaikki olivat sokeita. (KRA:LUONTO/100.)

Kuten edellisissä lainauksissa jo huomioidaan, suojeltavaan luontoon kuuluvat luonnonympäristön lisäksi eläimet:

Eläinten piti antaa olla rauhassa. Jos löysi linnunpesän, sai sinne kurkistaa, mutta ei koskea, ettei emo hylkäisi pesää ja poikasiaan. Jos otti elättivariksen, se piti muistaa ruokkia joka päivä ja huolehtia, että raikasta vettä oli sillä aina saatavilla. Kissanpoikasia ei saanut kiusata. Jos tappoi hämähäkin, lehmien sanottiin rupeavan verta

lypsämään. Kotieläimiä piti hoitaa hyvin. Ne piti pitää puhtaina ja ruokkia ajallaan. (KRA:LUONTO/371.)

Vanhempani suhtautuivat eläimiin hyvin lämpimästi, mikä on välittynyt myös minulle ja sisarilleni. – – Kuljen metsässä varovasti eläimiä häiritsemättä (KRA:LUONTO/488).

Luonto muuttuu. Ihmisen toimesta ja omia aikojaan. Monelle asialle ei mahda mitään. On vain pidettävä huoli siitä ettei itse vahingoita luonnon otuksia tarpeettomasti huolimattomuudellaan. (KRA:LUONTO/170.)

Vanhempani – – opettivat myös, että luonnossa elävät linnut, eläimet ja kalat ovat tänne luotuja meidän parhaaksemme joita meidän tulee myös hoitaa ja vaalia niin että jokainen laji säilyy eteenpäin sukupolvesta toiseen. (KRA:LUONTO/414.)

Luonnonympäristön suojelemisen motiivina on usein mainittu huoli ympäristön saastumisesta ja maapallon tulevaisuudesta. Eläintensuojelun taustalla on elävän luontokappaleen kunnioitus, sen asemaan asettuminen ja sitä kohtaan koettu empatia. Myötäeläminen ja empatian kokeminen on osin synnynnäistä, mutta myötäelämisen estäminen saattaa vieraannuttaa ihmisen luonnollisesta empatian tilasta (Salonen 2005, 126–127). Kokemukset ja saadut esimerkit nousevat edelleen avainasemaan, kun tarkastellaan, miksi aineistoni kirjoittajat kertovat eläimiä suojeltavan. Kahdessa ensimmäisessä aineisto-otteessa kuuluu taustalla vanhempien tai muiden antama ohjeistus ja esimerkin kautta saatu käsitys oikeasta ja väärästä toimintatavasta. Viimeinen aineistolainaus kuvaa hyvin aineistosta esiin tullutta yleistä mielipidettä ja eläinsuojelun ideaa: ihmisen on mahdollisuuksiensa mukaan pidettävä huolta luonnosta ja eläimistä. Mutta millaisista eläimistä tulee pitää huolta? Minkä mukaan valinta toteutetaan?

Raja suojeltavien ja uhkaavien eläinten välillä on selvä. Kuten ankaran luonnon kohdalla on mainittu, esimerkiksi karhu ja susi tuntuvat vain uhkaavan ihmisen elintilaa ja

toimeentuloa. Niiden suojelua ei aineistossa mainita. Suojeltaviksi sitä vastoin useimmiten mainitaan kotieläimet, linnut ja metsän pienet, herkästi haavoittuvat eläimet.

Epävarmuus ja huoli tulevasta ovat luonnonsuojelullisia motiiveja yhtä lailla kuin halu säilyttää luonto entisellään. Kertojien näkökulmasta ahneus ajaa pilaamaan luontoa. Saunavastojen taittaminen ja marjojen poimiminen yhtä lailla kuin maanviljely ja metsästys koetaan olevan sopusointuista toimimista luonnon kanssa, mutta viattomien luontokappaleiden vahingoittaminen ja luonnon kauneuden pilaaminen kuvataan vääryyksinä (ks. esim. KRA:LUONTO/387, 460–462, 478–479, 335, 77–78 ja 141).

Äitini olisi aivan varmasti nostanut suuren metelin, jos olisi nähnyt minun viskaavan karkkipaperin tai muun roskan luontoon (KRA:LUONTO/121).

Roskia emme koskaan heittäneet kadulle tai luontoon. Jätteet vietiin kaatopaikalle eikä metsään. Nykyään opetan omille lapsilleni sitä samaa asiaa. (KRA:LUONTO/495.)

Maiseman suojelu on paitsi halua säilyttää luonto entisellään, myös esteettisin syin perusteltua suojelua. Kauneutta suojellessaan luontotilan kokijalla ja siinä toimijalla on olemassa välitön näköhavainto siitä, kuinka teot vaikuttavat luontoon hänen ympärillään. Myös kokemus omien toimien vaikutuksista, vastuusta, on välitön: jokainen voi omalta osaltaan vaikuttaa siihen, miltä ympäristö näyttää.

Luonto merkitsee monissa kertomuksissa välittömässä läheisyydessä olevaa kotiluontoa. Sen vuoksi myös suojelusta kerrottaessa on esimerkeiksi otettu usein se tuttu luonto, se nähty ja koettu, ja sen suojeleminen. Kaikki luonnonsuojelukerronta ei kohdistu kuitenkaan välittömään ympäristöön. Luontotila on suojelun kohteiden ja ilmastopuheiden myötä laajentunut. Paitsi lähellä olevat ja toiminnalla haltuun otetut paikat ja niillä tavattavat eläimet, myös ”koko maapallo on tullut yhä läheisempänä tärkeäksi suojelukohteeksi” (KRA:LUONTO/362).

Tieto suojelun tarpeellisuudesta ja kokemus maailman kutistumisesta ja samalla oman luontotilan laajenemisesta herättää myös toisenlaisia tunteita: epäilyksiä. Aivan kuten epäilyt vedennousun ja muiden ilmastomuutoksesta johtuvien vaikutusten ulottumisesta koti-Suomeen, myös epäilyt kauas osoitettuun suojeluun on olemassa:

Sademetsiä voimme suojella vain – rahallako? Välikäsien kautta, epäilen usein, auttaako todella... (KRA:LUONTO/396).

Elämyksellinen ja inspiroiva luonto, hyvinvoiva ihminen

Luonnosta minä ammannan voimani ja siellä käyn rauhoittamassa mieleni (KRA:LUONTO/137).

Metsässä yksinään ollessa vapaudun kaikista rooleista, siellä kun kukaan toinen ihminen ei ole näkemässä, siellä voi huoletta riisua kaikki naamiot, ja olla sellainen kun on (KRA:LUONTO/18).

Mainitsen luvussa *Tarpeellinen luonto*, että tarpeellisuuden kokemus on liittynyt menneisyydessä lähinnä taloudelliseen turvaan ja hengissä pysyttelyyn: konkreettisesti ruokaan, materiaaleihin, maahan ja omaisuuteen. Nykyisyydestä kerrottaessa marjastus, kalastus, metsästys, maatalous ja puukauppa ovat edelleen voimissaan olevia luonnon hyödyntämiskeinoja, mutta niiden merkitys on muuttunut tarpeellisuuden rinnalla myös rentoutumiseksi, vapaa-ajan viihteeksi ja elämyksellisyydeksi. Luonto koetaan tarpeellisena, koska se antaa rauhaa ja vastapainoa kiivaalle elämänrytmille, se tarjoaa *elämyksiä*.

Elämyksellinen tapa suhtautua luontoon on henkilökohtaista suhtautumista ympäristöön, jonka tunnetaan olevan välittömässä yhteydessä minuuteen. Aistihavaintoihin perustuva esteettinen havaitseminen on niin ikään luonteeltaan elämyksellistä; havaitseminen ja kokeminen muodostuvat näkemisestä, kuulemisesta, haistamisesta, maistamisesta ja tuntemisesta. (Laurén 2006, 81–82.)

Yhtä lailla aineistoni kaukaisimpaan aikaan kuin myös nykyisimpiin hetkiin kuuluvat kertomukset luonnon aistimisesta ja sen tarjoamien nautintojen äärelle pysähtymisestä. Kuvailut luonnon suomista elämyksistä ovat muuttuneet ajassa hämmästyttävän vähän. Esimerkiksi seuraavista lainauksista olisi ilman tietoa mahdotonta erottaa mille vuosikymmenelle tunnelmakuvaukset ja kokemukset sijoittuvat:

Näin miten leppien varjot ja valot heijastuivat hiljalleen liikkuvaan veteen ja kuulin, miten rimmet suhisivat tuulessa ja pitkät, kiiltävät lehdet liikkuivat. Kalalokit elävöittivät pilvetöntä taivasta, niiden kirkuna ja rantamudan ja kuivien sävien tuoksu vei minut pois juhannuksesta hetkeksi. Unelmoin eräällä syrjäisellä kivellä, että olisi ihanaa viettää yksi kesäinen yö tuollaisella pienellä karikolla. (KRA:LUONTO/428.)

On mahtavaa istua ilta-ongella järvellä ja nauttia luonnon tuoksuista ja äänistä. Katsella kuinka vesi virtaa ja linnut lentävät taivaalla. – – Hengitin puhdasta, raikasta ilmaa sisääni ja ihailin avaria ja mahtavia tunturi-maisemia. Tunsin olevani todella lähellä luontoa. (KRA:LUONTO/495.)

Esteettinen havainnointi on aina kontekstuaalista, ei vain puhdasta fyysistä aistimista, eikä koskaan irrallista tai ajatonta. Eläessämme osana kulttuurista ympäristöä havaintomme ja arvostelukykyemme ovat aina kulttuurisia. (Laurén 2006, 81.) Lainauksista huomaa, kuinka kokijat jakavat ajallisesta erosta huolimatta keskenään samanlaisen elämysmaailman, jonka muodostavat luontoon pysähtyminen, sen ihaileminen monin eri aistein, luonnon tunteminen.

Luonnossa ihmisen on mahdollista kokea olevansa täysin hyväksytty (Wahlström 2006, 41). Alkuperäinen identiteettimme on ollut ja on edelleen syvässä yhteydessä luontoon, ja se on harmoniamme ja hyvinvointimme ydin. Tämä yhteys on kokemuksellista ja ei-kielellistä. (Wahlström 2006, 1.) Näkemys on ekopsykologinen ja hyödynnän sitä tutkiessani aineiston sitä osaa, jossa luonto kuvataan elämykselliseksi, inspiroivaksi, rauhoittavaksi ja voimia antavaksi. Vaikka mainittu jo on, että folkloristisen tutkimuksen

mukaan luonto ja ihminen eivät aina ole olleet suopeita tosilleen, niin tämän aineiston mukaan ainakin 1920-luvulta nykypäivään asti ihmiset ovat saaneet luonnosta voimaa antavia ja miellyttäviä kokemuksia.

Elämykset ja voimaantumisen tunteet saavutetaan monin tavoin: kuka maiseman kauneudesta voimaa ammentaen (esim. KRA:LUONTO/500, 425), kuka luontoon uppoutuen, sananmukaisesti:

Ukilla oli proomun vieressä navetasta nostettu lypsyjakkara, joka oli hänen ”uintipenkkinsä”. Siinä hän istui, riisui ja puki vaatteensa päivittäisillä uintireissuilla käydessään. Ukki oli aloittanut uinnin jo varhain, heti Kiiminkijoen auettua. –Lähteepähän veret kiertämään, ei tule reumatismia, ukki sanoi leppoisaan tyyliinsä, kun kyselimme miten hän tarkenee kylmässä vedessä. (KRA:LUONTO/420.)

Tämän esimerkin mukainen luonnosta voimaantuminen liittyy saumattomasti lääkitsevään tarpeelliseen luontoon. Käsittelen nämä kuitenkin erillisinä, sillä siinä missä erityistä kasvia tai kappaletta maata on käytetty parantamaan tiettyjä vaivoja, niin eheyden tunteessa on kyse kokonaisvaltaisemmasta hyvinvoinnista. Aineistossa luonto mainitaan jopa ”terapeuttiseksi” (esim. KRS:LUONTO/492, 433.) Ekopsykologian edustaja Riitta Wahlström pohtii, että ehkä masennusten ja erilaisten mielenterveysongelmien eräs syy on siinä, että ihmiskunta on katkaissut juurensa ja yhteytensä luontoon; ihmisen alkuperäinen kaipuu luontoon on tärkeä asia, jota ei pitäisi jättää huomioimatta (Wahlström 2006, 3–4). Aineistossa yhteenkuuluvuus tuodaan esiin sananmukaisesti – ”luonto on osa kokijaa ja kokija osa luontoa” (KRA:LUONTO/200).

Erilaiset luonnonäänet lisäävät hyvänolon tunnetta. Ne harmonisoivat ihmisten elimistöä ja auttavat stressaantunutta kehoa rentoutumaan. Se antaa myös hyvin merkityksellisiä esteettisiä kokemuksia; kauneuden kohtaaminen on hyvin merkittävä voimavarakeino. (Wahlström 2006, 9.) Äänten on sanottu vaikuttavan tunteisiimme paljon syvemmin kuin näkemisen tai kuulemisen (Tuan 1995, 56). Yleisimpinä luonnonääninä aineistossani mainitaan lintujen laulu, tuuli ja veden äänet. Myös hiljaisuus, äänettömyys, herättää

huomiota. Luonnon ääniä ja äänettömyyttä pysähdytään kuuntelemaan kesken työn kiireiden tai niistä nautitaan luontoretkillä, jonne on varta vasten paettu ”arkista työn taakkaa ja aherrusta”. (esim. KRA:LUONTO/38; 450; 452; 492.)

Jo useamman vuosisadan ajan on uskottu, että pelkkä luonnon katseleminen on hyväksi ihmiselle (Wahlström 2006, 64). Mielestäni on oleellista tarkentaa, että aineistoni mukaan hyvää tekee nimenomaan *kauniin* luonnon katseleminen. Roskien luonnosta pois kuljettamista perustellaan usein sillä, että roskaaminen rumentaa maisemaa. Samaa sanotaan myös metsien avohakkuista, jota kirjoittajat kuvaavat useassa vastauksessa metsän raiskaukseksi:

Metsät ovat puunkorjuutapojen myötä muuttuneet rumiksi ja vaikeakulkuisiksi. Kynnetyt hakkuuaukiot kasvavat pitkää heinää. Kun vertaa entiseen, niin metsät näyttävät ihan kauheilta. Tuntuu kuin luonto olisi tuhottu kokonaan. (KRA:LUONTO/478.)

Elämyksellisen luonnon yhteyteen kuuluvat myös harrastukset ja lukuisat kuvailut lasten leikeistä. Leikki on ollut etenkin kaikkein vanhimmille sukupolville heidän lapsuudessaan vapautus ankarasta työnteosta ja elämisen olosuhteista. Niin heille kuin nuoremmillekin sukupolville luonto on tarjonnut ehtymättömän inspiraationlähteen, materiaalit ja ympäristön, jota vielä aikuisenakin on mahdollista kuvaila hyvin tarkkaan:

Rehevillä rinteilla hallitsi valtaisa, synkkä kuusikko. Se oli kyläkunnan lapsille lähestulkoon pelottava mutta ennen kaikkea kiehtova retkipaikka. Samasta metsiköstä löytyivät myös sienten asuinsijat. Taivaita tavoittelevien kuusien alla pitivät haaparouskut kerhoaan kuin aateliset ikään mutta eniten koristivat sammaleista maata haperoitten ja tattien lukemattomat sukukunnat. Yhden metsänkulman, läheltä jyrkännettä oli vallannut yksi lampaankääpien perhe joka nosti vaaleat lakkinsa pilleineen vuosi vuoden jälkeen saman kuusivanhuksen vierelle, kymmenestä kuuteentoista itiömää, eikä samaa lajia löytynyt muualta koko metsästä. Kanttarellit asustivat kuusikon laidalla, missä koivut ja heinikko taistelivat

vallasta pellonpientareelle asti. Salaperäisin paikka kuusikon suojassa oli sananjalkalähde. Tuulenskaataman puun juuriliepeen alta pulppusi kylmää, kirkasta vettä muodostaen hiekkapohjaisen lammikon. Puro aloitti matkansa kolmen vaaksan levyisenä kiemurrellen pöydänkokoisten sammalpäällysteisten kivien välistä ja luikerteli vajaan puolen kilometrin päässä pellon reunusojaan. Kivien ympärillä kasvoi hiirenporrasta, jota missään muualla ei kasvanut. Metsäkortevidakko peitti koko notkelmaa ja nämä ”oravanhännät” olivat mukana seikkailuikäisten leikeissä milloin hevosten heinänä, milloin noidan luutatupsuna tai intiaanileikkien preeriana jolloin korteikko saattoi tallaantua liki hengettömäksi, mutta aina se vain jaksoi nousta, vuosi vuoren [vuoden] jälkeen. (KRA:LUONTO/166.)

Leikki- ja retkipaikat muistetaan pienintä piirtoa myöten. Tarkka kuvailu kertoo paikkojen tuttuudesta ja tuntemusten voimakkuudesta. Edellisessä lainauksessa metsikkö edustaa lapsuuden elämyksellistä paikkaa. Metsän ohella erityisenä elämyksellisenä paikkana mainitaan ranta tai muu veden läheisyys, veden läsnäolo. Siinä missä ankaran luonnon vesi oli pelottavaa, niin elämyksellisen luonnon vesi on miellyttävimmistä kokemuksista suurimpia, joiden kuvailusta huokuu tunnelmassa viipyminen ja hetkeen pysähtyminen:

Pienten aaltojen loiske tai puuruuhun lonksutus rantakiviin oli ihanimmista ihaninta musiikkia, orkesterin huilujen ja kontrabassojen soitantaa (KRA:LUONTO/451).

Sunnuntait vietin enimmäkseen järvellä. Kun laskeuduin polkua rantaan, työnsin veneen vesille. Heitin verkon tai katiskan. Enoni oli antanut siihen luvan. Välistä läksin soutamaan useiden kilometrien päässä olevien saarien ympäri. Saaret olivat tutut. Tiesin, missä mikin erikoinen kasvi kasvoi ja kävin niitä tervehtimässä. (KRA:LUONTO/161.)

Luonnossa saadut kokemukset ja elämykset ovat monille vastaajille myös aikuisena luovan toiminnan innoittajia. Moni kertoo toteuttaneensa itseään luonnon inspiroimana

esimerkiksi kirjoittaen, maalaten, säveltäen, vuollen ja keksien luonnon tarjoamille materiaaleille uusia käyttökohteita:

Kirjoitan runoja ja runoissani näkyy myös luonnon läheisyys. Parhaat runoni ovat kai saaneet alkunsa ollessani luonnon keskellä. (KRA:LUONTO/497.)

Ainakin 20-vuotta olen kirjoitellut ja maalailut akvarelleja ym. Suurena inspiraation lähteenä oma paratiisini siellä joen suiston viikin rannalla. – – Kun sitten vuosikymmeniä myöhemmin sain aikaa lempiharrastuksilleni, opiskelunkin tukemana, kotiympäristön luonto on ollut todellinen lahja, runsaudensarvi. Vuodenaikojen vaihtelu; sama puu, aivan eri näköinen neljä kertaa vuodessa! (KRA:LUONTO/425–426.)

Isäni tehdessään metsässä polttopuita löysi sieltä joskus erikoisia luonnonoikkuja – – Sellaisia isä löysi metsästä ja mielikuvitus alkoi lentää. (KRA:LUONTO/49.)

Jos halkoja hakatessa huomattiin puu, josta tulisi vaikkapa kauha, se nostettiin näkyviin pinon päälle. Pahkat ja muut erikoisuuden nostettiin myös näkyviin kotiin vietäviksi. (KRA:LUONTO/102.)

Luontoelämykset eivät ole yksinomaan miellyttäviä, eheyttäviä ja inspiroivia. Lannan haju pellolla tai niittykukista sisälle tulleet tuholaiset yhtä lailla kuin pistimillään pelottavat ampiaiset mainitaan aineistossa epämiellyttävinä kokemuksina. Huomionarvoista on kuitenkin se, että aivan yhtä lailla kuin kiinnitin huomiota hankalien sääolojen ja kylmyyden kuvailun puuttumiseen (luvussa *Ankara luonto*), ei aineiston kirjoittajat juuri puutu epämiellyttäviin elämyksiinkään. Miksi näin? Onko luonto niin positiivisesti latautunut tila, että epämiellyttävyydet jätetään useimmiten mainitsematta?

On muistettava, että tila yksinään ei muodosta merkityksiä ilman tilassa elävää ja tilaa käyttävää subjektia tai toimijaa, vaan merkitykset muodostuvat käyttäjän ja nykyisen tai menneen kulttuurisen kontekstin kohtaamisessa. Vaikka tilan käyttö ja sen merkitykset

ovatkin yksityisiä elämyksiä ja kokemuksia, ne ovat myös yhteisesti jaettuja, materiaalisia, aistimellisia, symbolisia ja sosiaalisia. (Saarikangas 2006, 31.) Miellyttävien elämysten täyttämä luonto on tämän päivän yleistä puhetta luontokokemuksista; yhtä yleistä kuin agraarisen elämäntyylin edustajan kokemus luonnosta tarpeellisena elannon lähteenä.

6. Johtopäätökset

Menneisyys on vieras maa ja nykyisyys jo pian osa menneisyyttä. Tämän tutkimuksen lähtökohtana ja tavoitteena oli tarkastella luontoon asennoitumisen muutoksia, tehdä siitä vertailua menneen ja nykyisyyden välillä. Keruupyyntö on pysäyttänyt muistelijat hetkiseksi menneen ja nykyisyyden rajalle ja niille poluille, jotka johdattavat heitä jatkuvasti kohti tulevaisuutta. Polku-metafora kuvaa hyvin aineiston ominaislaatua: kertomusten kulku on kuin ajan metsään kulunut painauma, jonka kulkusuunta on lähes poikkeuksetta menneestä nykyiseen, jo tulevaan suuntautuen, vaikka polku juuri nykyisyyden kohdalla tekeekin kaartein, joka estää näkemästä pidemmälle. Polku kulkee halki ajan ja luontotilan, joka on hahmottunut merkityksellisten paikkojen, aikojen ja kokemusten myötä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Polulla on mahdollista kääntyä kulkemaan tulosuuntaan ja katsella mitä on jättänyt taakseen, ja siltä poikkeaa myös pienempien polkujen verkosto, jota pitkin kulkija voi löytää muistamista helpottaville paikoille, muistojen virralle, jylhille kallioille, upottaville soille.

Nykyfilosofian mukaan moderni ympäristötietoisuus on tulos prosessista, jossa luonto on asteittain yhä syvällisemmin tunnustettu ihmisen todellisen itseidentiteetin lähteeksi (Väyrynen 2006, 363). Luontoaiheesta löytyy paljon ajankohtaista: se heijastaa kokijansa paikkaa maailmassa ja kertoo siten paljon ajastamme ja meistä itsestämme. Menneisyyteen ulotettuna kertomukset vastaavat myös kysymykseen kuinka tähän on tultu ja mitkä asiat vaikuttavat siihen, millaisena luonto nähdään ja kohdataan nyt.

Kirjoittajat ovat tehneet keruuseen osallistuessaan tietoisia ja tiedostamattomia valintoja päättäessään mitä kertovat ja mitä jättävät kertomatta. Menneisyyden luontokokemuksiin ja niiden valikointiin vaikuttaa ratkaisevasti myös valinnoistamme riippumaton muisti. Muisti tuottaa tietoisuuteemme ajatuksia ja tunteita, joiden avulla voimme elää tarkoituksenmukaista ja rikasta tunne-elämää (Schacter 2001, 15). Useimmiten olemme oikeassa menneisyytemme suhteen, mutta olemme myös alttiita virheille ja vääristymille (Schacter 2001, 20). Tämä tulee muistaa lopullisia johtopäätöksiä ja aineistotulkintoja tehdessä. Vaikka lähtökohtaisesti pidän aineistoa luotettavana, niin muutama asia jäi

mietityttämään. Luontotilan loputtomalta tuntuva ”ihanuus” esimerkiksi; luonnon hankaluudesta ja sen aiheuttamasta vastuksesta kerrotaan vain vähän. Miksi kaikista neljästä vuodenaikastamme huolimatta talvi on mainittu vain muutamassa kirjoitelmassa? Millaisen kuvan Suomen luonnosta kirjoitelmat antaisivat heille, jotka tutkisivat niitä sadan vuoden kuluttua? Ehkä luontokuva jää mielestäni puutteelliseksi, mutta muistettava on, että kirjoittajat kertovat nimenomaan kokemuksista luonnosta ja siihen suhtautumisesta. Muistot astuvat taas kuvaan. On pidettävä mielessä, että ne muodostuvat sekä nykyhetkessä vaikuttavista asioista että niistä tiedoista, jotka ihminen on tallentanut menneisyydessä (Schacter 2001, 19). Muistojen avulla ihminen myös pyrkii rakentamaan menneisyydestään ja nykyisyydestään eheän kokonaisuuden, tarinan. Ehkä suhdetta talviseen luontoon ei juuri ole tai sitä ei pidetä niin merkityksellisenä kuin vehreän ajan luontoa? Jos tarinan kulku määräytyy pääasiallisesti sen mukaan, että ydinajatuksena on luonnon tarjoama nautinto, niin esimerkiksi talviselle kylmyydelle ei (enää nykyään) jää sijaa. Ehkä se elämyksiä tarjoava ja nautintoja antava eheyttävä luonto äänineen ja tuoksuineen hautautuu talveksi lumen alle ja tilalle tulee jäinen, hankala ja etäinen *ympäristö*. Näkökulma ja spekulointi on toki tietoisesti karrikoitu, mutta sillä on aineiston antama pitävä pohja. Voisiko kuitenkin keruun ajankohdalla olla vaikutusta syntyneen aineiston sulan ajan luonnon voittoisuuteen? Keruu aloitettiin talven kuukausina, joten käsittääkseni sen ei pitäisi vaikuttaa. Pohdin edelleen myös kysymyksenasetteluni vaikutusta, mutta mielestäni antamani esimerkkikysymykset ovat neutraaleja etenkin vuodenaikojen suhteen.

Kumpi on muuttunut enemmän, luonto kokijan ympärillä vai itse kokija? Elämisen olosuhteet ja yhteiskunnalliset asiat ovat kokeneet suuria muutoksia aikavälillä, jolle keruun tarjoamat kokemukset ja mielipiteet sijoittuvat. Luonto on muuttunut sekä ihmisen itsensä myötävaikutuksella että luonnollisista syistä. Luontoon asennoituminen, suhde luontoon, on muuttunut niin ikään.

Menneisyyteen painottuva ankara luonto on kokemuksellisesti hyvin ruumiillinen ja vaikuttava. Pelko tulee iholle ja olemukseen, keho muistaa ankarat sääilmiöt ja kipeät koettelemukset. Vaikeat ja pelottavat kokemukset ovat vaikuttaneet luontosuhteeseen niin, että ne herättävät kunnioitusta luontotilaa kohtaan. Ihminen tuntee olonsa pieneksi ja

avuttomaksi. Ankaraan luontotilaan kuuluvat metsän pedot ja erityisinä pelottavina paikkoina vesistöt ja metsä. Ankara metsä on arvaamaton, turvaton ja tuntematon, toinen, jota on pyritty selittämään muun muassa uskomuksilla ja kertomuksilla, joihin liittyy uskomusolentoja ja erityisiä pyhiä paikkoja. Ankaran luonnon rinnalla turvaa edustaa koti ja sieltä saadut opit tai elämäkokemuksen myötä omaksutut tiedot siitä, kuinka luonnossa selviää. Vieraan ja ankaran luonnon vastakohtana koti edustaa tuttua ja hallittua paikkaa arvaamattomassa luontotilassa. Koti edustaa myös kokijan identiteettiä, sillä kaikki kodit – huoneistot, asunnot, talot, rakennukset pihoineen ja raja-aitoineen – joissa ihminen on asunut, voidaan nähdä hänen identiteettinsä tukirankana (Forss 2007, 95).

Vaikka ankaruus kuuluu ennen kaikkea menneeseen, se ei ole vieras suhtautumistapa nykyisyydessäkään. Nykyaikaan kuuluu erityisesti huoli ilmastonmuutoksesta sekä pelko ihmisten asuinalueille tunkeutuvia eläimiä kohtaan. Ilmastonmuutos on ennen kaikkea ulkopuolelta saatua tietoa, ja se herättää epäilyksiä ja kysymyksiä. Ilmiön vaarallisuutta ja vaikutuksia vasta puntaroidaan, koska kokemuksia siitä ei ole. Eläinten aiheuttama pelko puolestaan tuntuu epäoikeudenmukaiselta, sillä eläimet edustavat hallitsematonta luontoa; ne tärkevät tutun luontotilan ja ihmisen itselleen siihen rajaaman alueen.

Pyhyys vaikuttaa olevan tällä nimenomaisella aikavälillä ajankohdasta riippumaton luonnon määre. Pyhyiden kokemukset painottuvat tosin osin menneeseen aikaan, minkä katson johtuvan siitä, että kokemukset koskemattomasta luonnosta ovat pääosin menneisyydessä. Menneeseen kuuluvat kokemukset pyhästä luonnossa kantavan kuitenkin nykyisyyteen saakka ja vaikuttavat siten myöhempisiin luontokokemuksiin. Uskon pyhyiden kokemuksilla olevan oman vaikutuksensa myös siihen, että luonto koetaan nykyisin erityisenä rauhoittumisen ja hyvinvoinnin saavuttamisen tilana. Todennäköistä on myös se, että pyhyiden käsite on korvautunut arkikielessä eri termeillä, vaikka kokemus on lähestulkoon samanlainen kuin ennen.

Tarpeellinen luonto on kirjoittajien kokemuksissa vahvana. Siihen liittyi kunnioitusta ja kiitosta luonnon antimia kohtaan sekä paljon menneen ajan elämäntyylin muistelua. Ahkeruudella ja luonnonantimilla on selvitty pula-ajan koettelemuksista ja opittu hyödyntämään luontoa. Samoja elämäntapoja on pyritty noudattamaan myöhemmällä

ajalla ja niitä on tahdottu siirtää eteenpäin opettamalla niitä nuoremmille sukupolville, joille luonto on kuitenkin pääasiallisesti erilainen tila erilaisine kokemuksineen. Tarpeelliseen luontoon liittyy erityisesti se mielenkiintoinen seikka, että moni kirjoittaja mainitsee, ettei heidän lapsuudessaan juuri puhuttu ”luonnosta”. Oliko luonto niin lähellä ja liki kaikessa sen hetkisessä elämässä, ettei sitä kyetty näkemään ihmisestä erillisenä? Luontotila oli merkityksellistetty kauttaaltaan tietyin funktionaalisin paikoin ja toimin, jotka tähtäsivät toimeentulon turvaamiseen. Koska valtaosa kirjoittajista on kokenut omavaraistalouden arjen, ei tarpeellisen luonnon huomiota herättävä esilläolo yllätä.

Uhattu, suojeltavaksi koettu luonto on saavuttanut asemansa kertojien mielessä muutamien erityyppisten kokemusten kautta. Erityisesti pitkän elämäkokemuksen myötä on syntynyt ja vahvistunut vakaumus luonnon puhtaanapidon tärkeydestä ja esteettisen ja elinvoimaisen luontotilan suojelusta, mutta tietoon perustuva ja monilta eri tahoilta saavutettu tietoisuus luonnon suojelun tarpeellisuudesta ja piittaamattomuuteen liittyvistä uhkatekijöitä ovat tuoneet suojeluun oman piirteensä ja tehneet suojelusta erillä tavalla tärkeää. Uhattu luonto sinällään on ollut ihmisen kokemusmaailmassa kuitenkin jo kauan aikaa, vain perustelut ovat ajan kuluessa muuttuneet.

Elämyksellinen ja inspiroiva luonto on erityisesti nykyisyyteen kuuluva luonnon kokemisen ja siihen suhtautumisen tapa. Mielenkiintoista on kuitenkin huomata, että vaikka luontokokemuksista puhuttaessa on ajallemme luonteenomaista kääntää kerronta usein terveydenhoidon tai psykologian kielelle, niin kokemukset sinänsä eivät tunnu muuttuneen vajaan sadan vuoden aikana. Menneisyyteen yhtä lailla kuin nykyisyyteen on kuulunut luonnon helmaan pakeneminen, metsälle surujen itkeminen ja luonnosta hyvinvoinnin ammentaminen.

Tulkintani mukaan luontotila on näiden edellä mainittujen muutosten lisäksi muuttunut ulkoisesta kokemuksesta yhä enemmän sisäiseksi kokemukseksi, jonka laatuun vaikuttaa ympäröivän luonnon lisäksi mieleen muodostunut malli paratiisinomaisesta kodin luonnosta, maisemasta, joka on juurtunut mieleen ja sieluun, ja tullut näin osaksi itseä. Mennyt aika on kokemusten myötä muokannut suhteellisen pysyvän käsityksen luontotilasta, ja sitä pyritään ylläpitämään uusilla luontokokemuksilla sekä luontoon

hakeutumisella. Kukaan kertojista ei ollut ”löytänyt” luontoa aikuisella iällä, vaan kaikilla oli lapsuudesta asti luotu käsitys siitä miltä luonnon tulee näyttää ja tuntua, ja näitä kokemuksia pyritään myös vahvistamaan.

Tila koetaan etäisyyksinä ja välimatkoina (Forss 2007, 119), ja tulkintani mukaan luontotila on nykyään laajempi kuin menneisyydessä. Menneisyydessä luontotilaa määrittävät paikat olivat välittömässä läheisyydessä ja ihmisen konkreettisessa kokemusmaailmassa, mutta nykyajassa luontotila on laajentunut käsittämään koko maapallon. Ennen kaikkea tämä kokemus koskee uhattua ja ankaraa luontoa. Luontotilan laajentuessa koskemaan koko maapalloa, myös ihmisten keskenään jakama tila laajenee; samalla kun ilmastonmuutos on ihmiskunnalle tällä hetkellä sen tärkein ja kiireellisin projekti, se myös konkreettisesti yhdistää ihmiset uskonnosta, kulttuurista ja varallisuudesta riippumatta (Hämeen Sanomat 23.6.2009).

Kuten olen useaan otteeseen maininnut, luonnon loputon positiivisuus ihmetyttää minua ja herättää kysymyksiä. Tässä on mielestäni yksi jatkotutkimuksen hedelmällinen itu. Tulisi tutkia millaisia kokemuksia nykysuomalaisilla on epämiellyttävästä ja elämää hankaloittavasta luonnosta. Millainen on esimerkiksi suhde lepokauden talviseen luontoon ja sieltä saatuihin kokemuksiin? Näkisin myös tarpeelliseksi luontoasenne- ja kokemustutkimuksen nuorten ja lasten parissa.

Lähteet

Aineisto KRA:LUONTO

TEEMAKIRJOITUSAINEISTO 313 SIVUA, 49 VASTAAJAA. VASTAUKSET NUMEROITU SKS:N KANSANRUNOUSARKISTOSSA, JONNE AINEISTO ON MYÖS TALLETETTU.

NAINEN	1921	s. 40–51 JA 70–72
NAINEN	1921	s. 159–163
NAINEN	1925	s. 484–486
NAINEN	1926	s. 190–201
NAINEN	1927	s. 341–357
MIES	1927	s. 477–479
NAINEN	1928	s. 130–139
NAINEN	1928	s. 182–189
MIES	1928	s. 400–404
MIES	1929	s. 99–102
MIES	1929	s. 405–412
NAINEN	1930	s. 421–433
NAINEN	1931	s. 328–331
NAINEN	1932	s. 175–181
MIES	1932	s. 202–206
MIES	1933	s. 334–340
NAINEN	1933	s. 370–374
NAINEN	1934	s. 35–38
NAINEN	1936	s. 16–22
NAINEN	1937	s. 120–122
MIES	1937	s. 413–417
NAINEN	1938	s. 23–26
NAINEN	1938	s. 303–310
NAINEN	1938	s. 332–333
NAINEN	1938	s. 358–369
NAINEN	1939	s. 375–379
NAINEN	?	s. 386–388
NAINEN	1940	s. 446–452
NAINEN	1941	s. 459–476
NAINEN	1941	s. 490–492
NAINEN	1941	s. 469–476
NAINEN	1943	s. 157–158
NAINEN	1946	s. 7–10
MIES	1946	s. 73–75
NAINEN	1946	s. 76–78

NAINEN	1946	s. 79–84
NAINEN	1947	s. 27–29
NAINEN	1947	s. 392–398
NAINEN	1948	s. 140–141
NAINEN	1948	s. 12–15
MIES	1949	s. 1–5
NAINEN	1956	s. 164–171
MIES	1957	s. 96–98
NAINEN	?	s. 311–480
NAINEN	1971	s. 418–420
NAINEN	1972	s. 389–391
NAINEN	1976	s. 498–510
NAINEN	1977	s. 495–497
NAINEN	1980	s. 487–489

Painamattomat lähteet

1. OPINNÄYTETYÖT JA MUU PAINAMATON TUTKIMUS SEKÄ PAINAMATON LUENTOMATERIAALI

Korkiakangas, Pirjo: Tieteenteoria etnologiassa. Luentokalvot. 18.1.–7.3.2008.

Lappi, Tiina-Riitta: Mielikuvia kaupungista. Ympäristösuhteen etnologista tarkastelua Jyväskylän Kuokkalassa. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 32. Jyväskylä 1997.

Partanen, Sinikka: Olipa kerran metsä. Kirjoituskilpailun satoa Puolangalta. Kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos. 2007.

2. INTERNET-LÄHTEET

Perinteentutkimuksen terminologia [online] Viitattu 14.1.2009.

<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm#folklore>.

Suomen Elokuvasäätiö, Katastrofin aineksia [online] Viitattu 2.10.2008.

<http://www.ses.fi/fi/elokuva.asp?id=778>.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura [online] Viitattu 25.9.2008.

<http://www.finlit.fi/arkistot/keruut.htm>.

Turun yliopisto: Luonnonkatastrofit ihmiskunnan uhkana [online] (Hakusana luonnonkatastrofit). Viitattu 18.2.2009.

http://www.utu.fi/media/ajankohtaista/argumentit/argumentti_tsunami.html.

Yle Uutiset, Ekomopo lähtee käsistä [online] Viitattu 2.10.2008.

<http://yle.fi/uutiset/kulttuuri/arvio/id101913.html>.

Yläkuu [online] Viitattu 18.2.2009.

<http://www.ylakuu.com/suomi/index.htm>.

Painetut lähteet

1. AIKAKAUSILEHDET

Me 10/08 s.17–19: Irti öljystä. Huoli ilmastonmuutoksesta sai elokuvaohjaaja John Websterin pistämään itsensä ja perheensä vuodeksi öljydieetille.

2. SANOMALEHDET

Helsingin Sanomat 26.3.2009: Ilmaston lämpeneminen voi uhata ihmisen olemassaoloa (Vieraskynä/Petteri Taalas).

Helsingin Sanomat 30.3.2009: Rankkasade- ja meritulvat yleistyvät, vahingot kasvavat (teksti Heli Saavalainen).

Hämeen Sanomat 23.6.2009: ”Lapsen luontosuhde on alkuperäinen ja ehjä” (teksti Jami Jokinen).

3. MUUT

Virsi 135. (Jumala loi auringon, kuun. säv. Egil Hovland, san. Britt Hallqvist, suom. Mika Viljanen. Uud. Anna-Maija Raittila 1979. Virsikirjaan 1986.) Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja. Hyväksytty ylimääräisessä kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986. Kustannus Oy Arkki, Helsinki: 2008.

4. ARTIKKELIT

Anttonen, Veikko: Erä- ja metsäluonnon pyhyys. Artikkele teoksessa *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 73 (toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki). SKS, Helsinki: 1994.

Apo, Satu: Kirjoittavat kertojat Teemakirjoittaminen – folkloristiikan näkymätön aineistonhankintamenetelmä. *Elias* – SKS:n jäsenlehti 4/93 s.12–15.

Elo, Pekka & Paalanen, Tommi: Ihmisen suhde luontoon. Artikkele teoksessa *Elävää kulttuuriperintöä – tutki ja opi*. Suomen Tammi Plus -projekti (Museoviraston, Opetushallituksen ja ympäristöministeriön yhteinen kulttuuriperinnön opetuksen kehittämishanke): 2002.

Erkkilä, Raija: Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Artikkele teoksessa *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Dialogia, Helsinki 2006.

Guenat, Satu: Puulajien perusolemuksesta kansanperinteessä. Artikkele teoksessa *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 73 (toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki). SKS, Helsinki: 1994.

Haila, Yrjö: Luonto on tullut jäädäkseen. Artikkele teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 4* (toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss). Tammi, Helsinki: 2004.

Helsti, Hilikka: Hedelmällisen tiedon jäljillä – Teemakirjoitukset tutkimuksen lähteenä.

Artikkeli teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin* (toim. Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala). Ethnos Ry, Helsinki: 2005.

Jokisalo, Jouko: Maisema humanistisesta perspektiivistä. Luku teoksessa *Perustietoa ympäristökasvattajalle I. Monitieteellinen näkökulma luonnon ympäristöön ja rakennettuun ympäristöön*. (toim. Eila Jeronen) Oulun yliopisto, Oulu: 1994 (s. 130–139).

Junkala, Pekka: Kenttätyö etnologian profiilina. Artikkeli teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot – johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155 (toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo). SKS, Helsinki: 1999.

Koski, Kaarina: Moderni, postmoderni ja nykyperinne. Artikkeli teoksessa *Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä*. Tietolipas 146 (toim. Eeva-Liisa Kinnunen, Kaarina Koski, Riikka Penttilä & Minttu Pietilä). SKS, Helsinki: 1996.

Kumpulainen, Mikko: Maanviljelyn luontosuhde ja jatkuvuus. Agraarin fundamentalismin merkitys nyky-yhteiskunnassa. Artikkeli teoksessa *Kirjoituksia maan sydämeltä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 931 (toim. Juha Nirkko & Kari Mikko Vesala). SKS, Helsinki: 2004.

Kymäläinen, Päivi: Paikan ajattelun haasteita. Artikkeli teoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85 (toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela). SKS, Helsinki: 2006.

Laakkonen, Simo: Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Artikkeli samannimisessä teoksessa. Historiallinen arkisto 113 (toim. Simo Laakkonen, Sari Laurila & Marjatta Rahikainen). Suomen Historiallinen Seura, Helsinki: 1999.

Laaksonen, Pekka: Kansanlääkinnän tutkimuksen vaiheita. Artikkeli teoksessa *Kansa Parantaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 63 (toim. Pekka Laaksonen ja Ulla Piela). SKS, Helsinki: 1983.

Leimu, Pekka: Kyselyt. Artikkeli teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin* (toim. Pirjo

Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala). Ethnos Ry, Helsinki: 2005.

Lepistö, Jouko: Jumalan kunnia luonnossa. Lutherin näkökulma luontoon. Artikkeliteoksessa *Kristinusko ja metsät* (toim. Jyrki Kangas, Jouko Lepistö, Tapani Tasanen & Esa Heino). Metsäntutkimuslaitos Metla, Kannuksen tutkimusasema: 1999.

Lönnqvist, Bo: Mitä etnologia on? Artikkeliteoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvat. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155 (toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo). SKS, Helsinki: 1999.

Majamaa, Raija: Lönnrotin suhde luontoon. Artikkeliteoksessa *Metsä ja metsänviljely*. Kalevalaseuran vuosikirja 73 (toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki). SKS, Helsinki: 1994.

Naakka-Korhonen, Mervi: Kuu ja terveys. Artikkeliteoksessa *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1106 (toim. Eija Stark & Laura Stark). SKS, Helsinki: 2007.

Pedersen, Kirsti & Viken, Arvid: Nature and identity — an introduction. Artikkeliteoksessa *Nature and Identity*. Essays on the culture of nature. Kulturstudier nr 36, HøyskoleForlaget, Kristianstad: 2003.

Pentikäinen, Juha: Metsä suomalaisten maailmankuvassa. Artikkeliteoksessa *Metsä ja metsänviljely*. Kalevalaseuran vuosikirja 73 (toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki). SKS, Helsinki: 1994.

Perttula, Juha: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Artikkeliteoksessa *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen* (toim. Juha Perttula & Timo Latomaa). Dialogia, Helsinki: 2006.

Pitkänen, Pirkko: Luonnonmukaisuudesta luonnon välineellistämiseen. Artikkeliteoksessa *Ihmisen suhde luontoon. Luonnon arvottamisen filosofiaa*. Joensuun yliopisto, Joensuu: 1996.

Ruotsala, Helena: Matkoja, muistoja, mielikuvia. Kansatieteilijä kentällä. Artikkeliteoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11 (toim. Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala). Ethnos Ry, Helsinki: 2005.

Saarimaa, Riikka: Metsänhoitajien uskonnollisuus ja luontosuhde. Artikkeliteoksessa *Kristinusko ja metsät* (toim. Jyrki Kangas, Jouko Lepistö, Tapani Tasanen & Esa Heino). Metsäntutkimuslaitos Metla, Kannuksen tutkimusasema: 1999.

Sironen, Esa: Luonnontunne. *Tiede* 2000 2/94 s. 56–58.

Suojanen, Päivikki: Mitä folkloristiikka on? Alan määrittely. Artikkeliteoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot – johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155 (toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo). SKS, Helsinki: 1999.

Stark, Laura: Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkertoissa. Artikkeliteoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101 (toim. Laura Stark & Saara Tuomaala). SKS, Helsinki: 2006.

Tuan, Yi-Fu: Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Artikkeliteoksessa *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85 (toim. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela). SKS, Helsinki: 2006.

Tuhkanen, Sakari: Suomen luonto ajan virrassa. Artikkeliteoksessa *Suomi – maa, kansa, kulttuurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 753 (toim. Markku Löytönen & Laura Kolbe). SKS, Helsinki: 1999.

Virtanen, Leea: ”Suomen kansa on aina vihannut metsiään”. Artikkeliteoksessa *Metsä ja metsänviljaa*. Kalevalaseuran vuosikirja 73 (toim. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki). SKS, Helsinki: 1994.

Williams, Raymond: Luontokäsitykset. Artikkeliteoksessa *Luonnon politiikka* (toim. Yrjö Haila & Ville Lähde). Vastapaino, Tampere: 2003.

5. KIRJALLISUUS

Apo, Satu: Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää, Helsinki: 1995.

Apo, Satu: Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759. SKS, Helsinki: 2001.

Csikszentmihalyi, Mihaly: Flow, elämän virta. Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu. (Alkuteos Flow [1990]) suom. Ritva Hellsten. Rasalas kustannus, Helsinki: 2005.

Eliade, Mircea: Pyhä ja profaani. (Saksankielinen alkuteos *Das Heilige und das Profane* [1957]) Loki-kirjat, Helsinki: 2003.

Forss, Anne-Mari: Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa. Palmenia-sarja. Yliopistopaino, Helsinki: 2007.

Geertz, Clifford: The Interpretation of Cultures: selected essays. Basic Books, New York: 1973.

Haavio, Martti: Suomalainen mytologia. WSOY, Helsinki: 1967.

Hako, Matti (toim.): Kansanomainen lääkintätietous. SKS, Helsinki: 1957.

Jargon, Kulttuuriantropologian englanti-suomi oppisanasto. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta, Jyväskylä: 2002.

Knapas, Rainer & Forsgård, Nils Erik (toim.): Suomen kulttuurihistoria 2. Tammi, Helsinki: 2002.

Knuuttila, Marjut: Kansanomainen keittämisen taito. Kansatieteellinen arkisto 50. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki: 2006.

Knuuttila, Seppo: Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. SKS, Helsinki: 1994.

Korkiakangas, Pirjo: Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen arkisto 42. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki: 1996.

Kuisma, Juha: Tuli leivän antaa. Suomen ekohistoria. Gummerus, Helsinki: 1994.

Laurén, Kirsi: Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1093. SKS, Helsinki: 2006.

Makkonen, Anna (toim.): Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta. SKS, Helsinki: 2002.

Pitkänen, Kati & Kokki, Ruut (toim.): Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkilaisten vapaa-ajan asumiseen Järvi-Suomessa. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja n:o 11. Savonlinna: 2005.

Pöysä, Jyrki: Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 669. SKS, Helsinki: 1997.

Saarikangas, Kirsi: Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1099. SKS, Helsinki: 2006.

Salonen, Kirsi: Mieli ja maisemat. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Persona grata 2476. Edita, Helsinki: 2005.

Sarmela, Matti: Suomen perinneatlas, Suomen kansankulttuurin kartasto 2. SKS, Helsinki: 1994.

Selänniemi, Tom: Matka ikuiseen kesään. Kulttuuriantropologinen näkökulma

suomalaisten etelänmatkailuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 649. SKS, Helsinki: 1996.

Schacter, Daniel L.: Muisti: aivot, mieli ja menneisyys. (Englanninkielinen alkuteos Searching for Memory. The Brain, the Mind, and the Past. [1996]) suom. Tommi Ingalsuo & Maarika Toivonen. Terra Cognita, Helsinki: 2001.

Shore, Bradd: Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning. Oxford University Press, New York: 1996.

Siikala, Anna-Leena: Myth and Mentality. Studies in Folklore and Popular Thought. Studia Fennica, Folkloristica 8. SKS, Helsinki: 2002.

Silvasti, Tiina: Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 821. SKS, Helsinki: 2001.

Stark, Laura: The Magical Self. Body, Society and the Supernatural in Early Modern Rural Finland. FF communications 290. Suomalainen tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, Helsinki: 2006.

Stark, Laura: Peasants, Pilgrims, and Sacred Promises. Ritual and the Supernatural in Orthodox Karelian Folk Religion. Studia Fennica, Folkloristica 11. SKS, Helsinki: 2002.

Suutala, Maria: Naiset ja muut eläimet. Ihmisen suhde luontoon länsimaisessa ajattelussa. Yliopistopaino Helsinki University Press, Helsinki: 1996.

Tarkka, Lotte: Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1033. SKS, Helsinki: 2005.

Topelius, Sakari (Zacharias): Maamme kirja. (Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta toim. Vesa Mäkinen) 58. painos WSOY, Helsinki: 1981.

Treben, Maria: Luonnon omat lääkkeet. Kokemuksia ja ohjeita lääkeyrttien käytöstä.

WSOY, Porvoo: 1995.

Tuan, Yi-Fu: *Passing Strange and Wonderful. Aesthetics, Nature, and Culture*. Kodansha International, New York: 1995.

Turner, Victor W.: *Rituaali*. (Alkuteos *The Ritual Process: Structure and Anti-structure* [1969]) suom. Maarit Forde. Summa, Helsinki: 2007.

Turunen, Kari E.: *Arvojen todellisuus. Johdatus arvokasvatukseen*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä: 1993.

Vilka, Leena: *Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta*. Yliopistopaino Helsinki University Press, Helsinki: 1998.

Vilkuna, Kustaa: *Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen*. Otava, Helsinki: 2002 [1950].

Virtanen, Leea: *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 471. SKS, Helsinki: 1988.

Väyrynen, Kari: *Ympäristöfilosofian historia — määrittämyytistä Marxiin*. Eurooppalaisen filosofian seura ry, Tampere: 2006.

Wahlström, Riitta: *Eheyttävä luonto: miten luonto kuntouttaa*. Michael kirjjat, Espoo: 2006.

Ylinen, Hannu: *Miten kansa paransi*. WSOY: 1990.

Liite

Kilpakeruukutsu

Luontokertomuksia

Tutkimuskysely: HuK Sinikka Partanen, Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos

Millaisia kokemuksia tai käsityksiä Sinulla on siitä, kuinka luontoon on suhtauduttu ennen ja nyt. Kirjoita vapaamuotoisesti omista kokemuksistasi ja muistoistasi. Tärkeää tietoa ovat juuri konkreettiset esimerkit, joten kiitän niistä jo etukäteen! Apuna ja inspiraation lähteenä voit käyttää seuraavia kysymyksiä:

Mennyt aika:

Millaista esimerkkiä vanhempi sukupolvi antoi luonnossa käyttäytymiseen? Muistatko jonkin erityisen kehotuksen, opetuksen tai säännön, joka liittyi luonnossa kulkemiseen, siellä käyttäytymiseen tai luonnonmateriaalien hyödyntämiseen?

Miten luontoon suhtauduttiin Sinun lapsuudenkodissasi? Poikkesiko se muiden perheiden suhtautumisesta?

Millaisia arvoja luontoon liitettiin? Miten niitä toteutettiin käytännössä?

Miten luonnosta keskusteltiin kotonasi, työpaikallasi tai muissa yhteyksissä? Mistä ja miten puhuttiin?

Oliko olemassa yleisesti tiedossa olevia kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan pihapiiriä, lähimetsää tai muuta luonnonympäristöä kohdeltiin?

Nykyhetki:

Mitä luonnonympäristö Sinulle nyt merkitsee? Onko elämän varrella sattunut sellaisia tapauksia, jotka ovat muuttaneet suhtautumistasi?

Herättävätkö luontoaiheet keskustelua nykyään? Mistä ja miten puhutaan?

Oletko kasvattanut nuorempaa sukupolvea huomioimaan luonnonympäristön? Jos olet, niin millaisia kehotuksia tai opetuksia olet antanut?

Kertomuksista olisi hyvä käydä ilmi, missä ja milloin ne ovat tapahtuneet.

Luontokertomukset ovat ainutlaatuista muistitietoa, jotka tulevat muodostamaan aineiston luontosuhdetta pohtivaan pro gradu -tutkielmaan. Jokainen kertomus tuo osaltaan näkökulmaa tapahtuma-aikansa luontosuhteeseen ja kerryttää näin aineiston kattavuutta.

Kiitos vastauksistasi!

Sinikka Partanen
Jyväskylän yliopisto

Kirjoitusohjeet:

- Kirjoita vastauksesi valkoiselle A4-arkille vain paperin toiselle puolelle. Jätä vasempaan reunaan n. 4 cm ja oikeaan reunaan n. 1 cm marginaali arkistointitoimenpiteitä varten. Älä käytä tarroja, teippejä tai niittejä.
- Kirjoita eri liuskalle taustatietosi: nimi, osoite, puhelinnumero; koulutus ja ammatti (myös entiset); syntymäaika ja -paikka sekä allekirjoitettu suostumuksesi siihen, että lähettämäsi aineisto arkistoidaan nimelläsi tutkimuskäyttöön Kansanrunousarkistoon.
- Lähetä vastauksesi **30.9.2008 mennessä** osoitteeseen SKS, Kansanrunousarkisto, PL 259, 00171 Helsinki tai sähköpostitse osoitteeseen keruu@finlit.fi. Kuoreen tai viestin aihekenttään tunnus "Luontokertomuksia". Vastaajille jaetaan kirjapalkintoja.

Lisätietoja:

Kansanrunousarkisto, p.0201131240, sähköposti: keruu@finlit.fi

Sinikka Partanen, p. 045 6334385, sähköposti: sipartan@cc.jyu.fi